

~~Cicero A. 1088~~

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.
TOMVS SECVNDVS.

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA

QVAE SVPERSVNT
OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE
EDITIONES.

VOLV MEN SECVNDVM.

MANNHEMII,
Cura & Sumptibus Societatis literatae
MDCCLXXXIII.

M. T. VALLI
G. G. B. R. O. M. I. S.
O. P. E. R. A.
G. R. A. T. I. S. T. I. B. U. S.
M. T. V. A. L. L. I.
G. R. A. T. I. S. T. I. B. U. S.
M. T. V. A. L. L. I.

NO. 1. 1774.

—————

M. T. V. A. L. L. I.
G. R. A. T. I. S. T. I. B. U. S.
M. T. V. A. L. L. I.

M. TVLLII CICERONIS

AD

Q. FRATREM

DIALOGI TRES

DE

ORATORE.

DIALOGVS SEV LIBER PRIMVS.

COGITANTI mihi sæpenumero, & memoria veteri repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima republica, cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore justum & prope ab omnibus concessum arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis fluxu, constitisset. Quam spem cogitationum & consiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii

nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosque recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: & hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris, et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quispiam apud me plus valere te potest, neque voluntate. Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique sense-

runt de omni ratione dicendi. Vis enim, ut 5
mihi sæpe dixisti; quoniam quæ pueris, aut
adolescentulis nobis ex commentariolis nos-
tris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac
ætate digna, & hoc usu, quem ex causis,
quas diximus, tot tantisque consecuti sumus;
aliquid iisdem de rebus politius a nobis per-
fectiusque proferri: solesque nonnumquam
hac de re a me in disputationibus nostris dis-
sentire: quod ego prudentissimorum homi-
num artibus eloquentiam contineri statuam;
tu autem illam ab elegantia doctrinæ segre-
gandam putes, & in quodam ingenii atque
exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem sæpenumero in summos 6
homines ac summis ingeniis præditos intuen-
ti, quærendum esse visum est, quid esset,
cur plures in omnibus rebus, quam in di-
cendo admirabiles existissent. Nam, quo-
cunque te animo & cogitatione converteris,
permultos excellentes in quoque genere vide-
bis, non mediocrium artium, sed prope ma-
ximarum. Quis enim est, qui, si clarorum 7
hominum scientiam rerum gestarum vel uti-
litate vel magnitudine metiri velit, non an-
teponat oratori imperatorem? Quis autem
dubitet, quin belli duces præstantissimos ex

hac una civitate pæne innumerabiles, in di-
 cendo autem excellentes vix paucos proferre
 8 possimus? Jam vero, consilio ac sapientia
 qui regere ac gubernare rempublicam pos-
 sent, multi nostra, plures patrum memoria,
 atque etiam majorum exstiterunt, cum boni
 per diu nulli, vix autem singulis ætatibus sin-
 guli tolerabiles oratores invenirentur. Ac,
 ne quis forte cum aliis studiis, quæ recon-
 ditis in artibus, atque in quadam varietate
 litterarum versentur, magis hanc dicendi ra-
 tionem, quam cum imperatoris laude, aut
 cum boni senatoris prudentia comparandam
 putet; convertat animum ad ea ipsa artium
 genera, circumspiciatque, qui in iis floue-
 rint, quamque multi: sic facillime, quanta
 oratorum sit, semperque fuerit paucitas,
 3 judicabit. Neque enim te fugit, artium
 9 omnium laudatarum procreatricem quandam,
 & quasi parentem eam, quam *Φιλοσοφίαν*
 Græci vocant, ab hominibus doctissimis ju-
 dicari, in qua difficile est enumerare, quot
 viri, quanta scientia, quantaque in suis stu-
 diis varietate & copia fuerint, qui non una
 aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia,
 quæcunque possent, vel scientiæ perve-
 stigazione, vel differendi ratione comprehen-

derint. Quis ignorat, ii, qui mathematici ¹⁰
vocantur, quanta in obscuritate rerum, &
quam recondita in arte & multiplici subtili-
que, versentur? quo tamen in genere ita
multi perfecti homines exstiterunt, ut ne-
mo fere studuisse ei scientiæ vehementius
videatur, quin, quod voluerit, consecu-
tus sit. Quis musicis, quis huic studio lit-
terarum, quod profitentur ii, qui gram-
matici vocantur, penitus se dedidit, quin
omnem illarum artium pæne infinitam vim &
materiam scientiæ cogitatione comprehende-
rit? Vere mihi hoc videor esse dicturus, ex ¹¹
omnibus iis, qui in harum artium studiis li-
beralissimis sint doctrinisque versati, mini-
mam copiam poëtarum egregiorum exstitisse.
Atque in hoc ipso numero, in quo perraro
exoritur aliquis excellens, si diligenter, &
ex nostrorum, & ex Græcorum copia com-
parare voles, multo tamen pauciores orato-
res, quam poëtæ boni reperientur. Quod ¹²
hoc etiam mirabilius debet videri, quia ce-
terarum artium studia fere reconditis atque
abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem
omnis ratio in medio posita, communi quo-
dam in usu, atque in hominum more & ser-
mone versatur: ut in ceteris id maxime ex-

cellat, quod longissime fit ab imperitorum
intelligentia sensuque disjunctum, in dicen-
do autem vitium vel maximum fit, a vulgari
genere orationis atque a consuetudine com-
4 munis sensus abhorrere. Ac ne illud qui-
13 dem vere dici potest, aut plures ceteris arti-
bus inservire, aut majore delectatione, aut
spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum
amplioribus commoveri. Atque, ut omit-
tam Græciam, quæ semper eloquentiæ prin-
ceps esse voluit, atque illas omnium doctri-
narum inventrices Athenas, in quibus sum-
ma dicendi vis & inventa est & perfecta: in
hac ipsa civitate profecto nulla unquam ve-
hementius, quam eloquentiæ studia vigue-
14 runt. Nam posteaquam imperio omnium
gentium constituto, diuturnitas pacis otium
confirmavit, nemo fere laudis cupidus ado-
lescens non sibi ad dicendum studio omni eni-
tendum putavit. Ac primo quidem totius
rationis ignari, qui neque exercitationis ul-
lam viam, neque aliquod præceptum artis
esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio
& cogitatione poterant, consequebantur.
Post autem, auditis oratoribus Græcis, co-
gnitisque eorum litteris, adhibitisque docto-
ribus, incredibili quodam nostri homines di-

endi studio flagraverunt. Excitabat eos 15
magnitudo & varietas, multitudoque in omni
genere causarum, ut ad eam doctrinam,
quam suo quisque studio affectus esset, ad-
jungeretur usus frequens, qui omnium ma-
gistrorum praecepta superaret. Erant autem
huic studio maxima, quae nunc quoque sunt,
exposita praemia, vel ad gratiam, vel ad
opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut
multis rebus possumus judicare) nostrorum
hominum multum ceteris [hominibus] omni-
um gentium praesiterunt. Quibus de cau- 16
fis, quis non jure miretur, ex omni memo-
ria aetatum, temporum, civitatum, tam
exiguam oratorum numerum inveniri?

Sed nimirum majus est hoc quiddam,
quam homines opinantur, & pluribus ex ar-
tibus studiisque collectum. Quis enim aliud, 5
in maxima discentium multitudine, summa
magistrorum copia, praestantissimis hominum
ingeniis, infinita causarum varietate, am-
plissimis eloquentiae propositis praemiis, esse
causae putet, nisi rei quandam incredibilem
magnitudinem ac difficultatem? Est enim 17
& scientia comprehendenda rerum plurima-
rum, sine qua verborum volubilitas inanis
atque irridenda est: & ipsa oratio confor-

manda, non solum electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi; quod omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque & brevitatis & respondendi & la-
 cessendi, subtili venustate atque urbanitate
 18 conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars & scena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium, memoria, qui nisi custos inventis cogitatisque rebus & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima
 19 fuerint in oratore, peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium

paucitatis, cum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est, hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse 6
omni laude cumulatus orator, nisi erit omni- 20
um rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat & redundet oportet oratio: quæ nisi subest, res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem & pæne puerilem. Neque vero ego 21
hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri videtur, ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque im- 22
mensum infinitumque videatur, & quod Græcos homines non solum ingenio & doctri-

na, sed etiam otio studioque abundantes, partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus judiciorum, aut deliberationum versaretur, & id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæsitâ, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamque, non ab incunabulis nostræ veteris puerilisque doctrinæ, quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices & doctores reliquerunt; sed, cum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

7. Cum igitur vehementius inveheretur in
24 causam principum consul Philippus, Drusi-
que tribunatus, pro senatus auctoritate sus-

ceptus, infringi jam debilitarique videretur; dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus, L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem focerum ejus, qui fuisse Quintus Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & confiliorum in republica socius, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant²⁵ autem cum ipso Crasso adolescentes duo, Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque uni-²⁶ versa republica, quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent: eo²⁷ autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuisent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaque esset in homine jucunditas, & tantus in jocando lepos, ut

dies inter eos curiæ fuisse videretur, convi-
 28 vium Tusculani. Postero autem die, cum
 illi majores natu satis quiescent, & in ambu-
 lationem ventum esset; dicebat tum, Scæ-
 volam, duobus spatiis tribusve factis, dixif-
 se: Cur non imitamur, Crasse, Socratem
 illum, qui est in Phædro Platonis? nam me
 hæc tua platanus admonuit, quæ non minus
 ad opacandum hunc locum patulis est diffusa
 ramis, quam illa, cujus umbram secutus est
 Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsa
 aquula, quæ describitur, quam Platonis
 oratione crevisse: & quod ille durissimis pe-
 dibus fecit, ut se abjiceret in herbam, at-
 que ita illa, quæ philosophi divinitus fe-
 runt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus
 29 certe concedi est æquius. Tum Crassum:
 Immo vero commodius etiam; pulvinosque
 poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ
 erant sub platano, confedissee dicebat.

8 Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur
 animi omnium, solebat Cotta narrare, Cras-
 sum sermonem quendam de studio dicendi
 30 intulisse. Qui cum ita esset exorsus: Non
 sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed
 magis utrumque collaudandum videri, quod
 tantam jam essent facultatem adepti, ut non
 æqua-

æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, voluntates impellere, quo velit: unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio & polita? aut tam potens, tamque magnificentum, quam populi motus, judicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci laceffitus? Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, cu-

Cicero. T. II.

B

riamque meditere, quid esse potest in otio
 aut jucundius, aut magis proprium humani-
 tatis, quam sermo facetus ac nulla in re ru-
 dis? Hoc enim uno præstamus vel maxime
 feris, quod colloquimur inter nos, & quod
 33 exprimere dicendo sensa possumus. Quam-
 obrem quis hoc non jure miretur, summe-
 que in eo elaborandum esse arbitretur, ut,
 quo uno homines maxime bestiis præstent,
 in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero
 jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia
 potuit aut dispersos homines unum in locum
 congregare, aut a fera, agrestique vita ad
 hunc humanum cultum civilemque deduce-
 re, aut, jam constitutis civitatibus, leges,
 34 judicia, jura describere? Ac, ne plura, quæ
 sunt pæne innumerabilia, confectè, com-
 prehendam brevi; sic enim statuo, perfecti
 oratoris moderatione & sapientia non solum
 ipsius dignitatem, sed & privatorum pluri-
 morum, & universæ reipublicæ salutem
 maxime contineri. Quamobrem pergite, ut
 facitis, adolescentes: atque in id studium,
 in quo estis, incumbite, ut & vobis honori,
 & amicis utilitati, & reipublicæ emolumen-
 9 to esse possitis. Tum Scævola comiter, ut
 35 solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne

aut de C. Lælii, foceri mei, aut de hujus, generi, aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Craſſe, vereor, ut tibi poſſim concedere; unum, quod ab oratoribus civitates & initio conſtitutas, & ſæpe conſervatas eſſe dixiſti: alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, ſenatu, ſtatuisti, oratorem in omni genere ſermonis & humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſ- 36 ferit, aut initio genus hominum in montibus ac ſilvis diſſipatum, non prudentium conſiliis compulſum potius, quam diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis mœnibusque ſepſiſſe? aut vero reliquas utilitates, aut in conſtituendis, aut conſervandis civitatibus non a ſapientibus & fortibus viris, ſed a diſertis & ornate dicentibus eſſe conſtitutas? An vero tibi Romulus ille aut paſtores & 37 convenas congregaſſe, aut Sabinorum conubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim reſpreſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio & ſapientia ſingulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, num quod eloquentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametiſi ipſam exactiorem mente,

non lingua, perfectam L. Bruti esse cernimus,) sed deinceps omnia, nonne plena con-
 38 filiorum, inania verborum videmus? Ego vero si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta, per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse Ti. & C. Sempronios, quorum pater homo prudens & gravis, haudquaquam eloquens, & sæpe alias, & maxime censor, salutis reipublicæ fuit. Atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At vero ejus filii disertis, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsi-
 diis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia, rempublicam
 IO dissipaverunt. Quid? leges veteres, mores-
 39 que majorum; quid? auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipublicæ salute præsumus; quid? religiones & cæremoniæ;

quid? hæc jura civilia, quæ jam pridem in
 nostra familia sine ulla eloquentiæ laude ver-
 santur; num aut inventa sunt, aut cognita,
 aut omnino ab oratorum genere tractata?
 Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, 40
 divinum hominem in dicendo, & M. Æmi-
 lium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem
 tu adolescentulus perculisti, ignarum legum,
 hæsitantem in majorum institutis, rudem in
 jure civili: & hæc ætas nostra, præter te,
 Craffe, qui tuo magis studio, quam proprio
 munere aliquo disertorum, jus a nobis civile
 didicisti, quod interdum pudeat, juris igna-
 ra est.

Quod vero in extrema oratione, quasi 41
 tuo jure sumfisti, oratorem in omnis sermo-
 nis disputatione copiosissime posse versari, id,
 nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem,
 multisque præessem, qui aut interdicto te-
 cum contenderent, aut te ex jure manu con-
 fertum vocarent, quod in alienas possessio-
 nes tam temere irruisses. Agerent enim te- 42
 cum lege primum Pythagorei omnes atque
 Democritici, ceterique, in suo genere, phy-
 sici vindicarent, ornati homines in dicendo
 & graves, quibuscum tibi justo sacramento
 contendere non liceret. Urgerent præterea

philosophorum greges, jam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæfisse, nihil scire convincerent: & cum universi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem
 43 tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici vero nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putares esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio
 44 mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate contingitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa, profitenda, Crasse, non censeo. Satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte,

stultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate, posse.

Tum ille, Non sum, inquit, nescius, **II**
 Scævola, ista inter Græcos dici & disceptari ⁴⁵
 solere. Audivi enim summos homines, cum
 quæstor ex Macedonia venissem Athenas,
 florente Academia, ut temporibus illis fere-
 batur, quod eam Charmadas, & Clitoma-
 chus, & Æschines obtinebant. Erat etiam
 Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum
 Charmadam diligentius audierat, hominem
 omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum
 & copiosissimum. Vigebat auditor Panætii
 illius tui Mnesarchus; & peripatetici Crito-
 lai Diodorus. Multi erant præterea præclari ⁴⁶
 in Philosophia & nobiles, a quibus omnibus
 una pæne voce repellere oratorem a guberna-
 culis civitatum, excludi ab omni doctrina re-
 rumque majorum scientia, ac tantum in ju-
 dicia & conciunculas, tamquam in aliquod
 pistrinum, detrudi & compingi videbam.
 Sed ego neque illis assentiebar, neque harum ⁴⁷
 disputationum inventori & principi longe
 omnium in dicendo gravissimo & eloquentif-
 simo, Platoni, cujus tum Athenis cum Char-

mada diligentius legi Gorgiam: quo in libro
 in hoc maxime admirabar Platonem, quod
 mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator
 summus videbatur. Verbi enim controversia
 jam diu torquet Græculos homines, conten-
 48 tionis cupidiores, quam veritatis. Nam si
 quis hunc statuit esse oratorem, qui tantum-
 modo in jure, aut in judiciis possit, aut apud
 populum, aut in senatu copiose loqui, tamen
 huic ipsi multa tribuat & concedat necesse
 est. Neque enim sine multa pertractatione
 omnium rerumpublicarum, neque sine le-
 gum, morum, juris scientia, neque natura
 hominum incognita, ac moribus, in his ipsis
 rebus satis callide versari, & perite potest.
 Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne
 illa quidem minima in causis quisquam recte
 tueri potest, quid huic abesse poterit de
 maximarum rerum scientia? Sin oratoris
 nihil vis esse, nisi compositæ, ornate, copiose
 eloqui: quæro, id ipsum qui possit assequi
 sine ea scientia, quam ei non concedis? Di-
 cendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea,
 de quibus dicit, percepta sint, exstare non
 49 potest. Quamobrem, si ornate locutus est,
 sicut fertur, & mihi videtur, phycus ille
 Democritus; materies illa fuit phyci,

de qua dixit: ornatus vero ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus a civilibus controversiis remotissimis, divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæc res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa, propria est hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim vide- 50
mus, iisdem de rebus jejune quosdam & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse, neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi in arte aliena facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes **12**
eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui benedicunt, afferant proprium; compositam orationem, & ornata, & artificio quodam, & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta & cognita; aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam su- 51

riosum, quam verborum, vel optimorum
 atque ornatissimorum, sonitus inanis, nulla
 subjecta sententia, nec scientia? Quicquid
 erit igitur quacunque ex arte, quocumque
 de genere, id orator, si, tanquam clientis
 causam, didicerit, dicet melius & ornatus,
 quam ille ipse ejus rei inventor, atque arti-
 52 fex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse
 quasdam oratorum proprias sententias, at-
 que causas, & certarum rerum forensibus
 cancellis circumscriptam scientiam; fatebor
 equidem in his magis assidue versari hanc
 nostram dictionem: sed tamen in his ipsis re-
 bus permulta sunt, quæ isti magistri, qui
 rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent.
 53 Quis enim nescit, maximam vim existere
 oratoris in hominum mentibus vel ad iram,
 aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel
 ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem,
 misericordiamque revocandis? quare, nisi
 qui naturas hominum, vimque omnem hu-
 manitatis, causasque eas, quibus mentes
 aut incitantur, aut reflectuntur, penitus
 perspexerit, dicendo, quod volet, perficere
 54 non poterit. Atqui totus hic locus philoso-
 phorum proprius videtur: neque orator, me
 auctore, umquam repugnabit: sed, cum illis

cognitionem rerum concesserit, quod in ea
solum illi voluerint elaborare; tractationem
orationis, quæ sine illa scientia nulla est,
sibi assumet: hoc enim est proprium oratoris,
quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & orna-
ta, & hominum sensibus ac mentibus accom-
modata. Quibus de rebus Aristotelem & 13
Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, 55
ne hoc, Scævola, totum sit a me. Nam
ego, quæ sunt oratori cum illis communia,
non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus
disputant, oratorum esse concedunt. Itaque
ceteros libros, artis isti suæ nomine, hos
rhetoricos & inscribunt & appellant. Et- 56
enim cum illi in dicendo inciderint loci (quod
per sæpe evenit) ut de diis immortalibus, de
pietate, de concordia, de amicitia, de com-
muni civium, de hominum, de gentium ju-
re, de æquitate, de temperantia, de magni-
tudine animi, de omni virtutis genere sit
dicendum, clamabunt, credo, omnia gym-
nasia, atque omnes philosophorum scholæ,
sua hæc esse omnia propria; nihil omnino
ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de 57
his rebus omnibus in angulis, consumendi
otii causa, differant, cum concessero, illud
tamen oratori tribuam & dabo, ut eadem,

de quibus illi tenui quodam exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis differebam. Coge-
 bat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his stu-
 58 diis mirifice deditus. Jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de fociis, de vectigalibus, de jure civili generatim in ordines ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi
 59 gloria præstitisse. Numquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie copioseque dicere.

Etenim sæpe in iis causis, quas omnes pro- 14
prias esse oratorum confitentur, est aliquid,
quod non ex usu forensi, quem solum orato-
ribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua
scientia fit promendum atque sumendum.
Quæro enim, num possit aut contra impera- 60
torem, aut pro imperatore dici, sine rei mi-
litaris usu, aut sæpe etiam sine regionum
terrestrium aut maritimarum scientia? num
apud populum de legibus jubendis, aut ve-
tandis? num in senatu de omni reipublicæ
genere [dici] sine summa rerum civilium cogni-
tione & prudentia? num admoveri possit
oratio ad sensus animorum atque motus vel
inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod
unum in oratore dominatur,) sine diligentif-
sima peruestigatione earum omnium ratio-
num, quæ de naturis humani generis ac mo-
ribus a philosophis explicantur? Atque haud 61
scio, an minus hoc vobis sim probaturus:
equidem non dubitabo, quod sentio, dicere.
Physica ista ipsa, & mathematica, & quæ
paullo ante certarum artium propria posuisti,
scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur.
Illustrare autem oratione si quis istas ipsas
artes velit, ad oratoris ei confugiendum est
facultatem. Neque enim, si Philonem illum 62

architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat, perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est, architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio copioseque dixisset? Neque vero Asclepiades is, quo nos medico amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ
 63 facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes: illud verius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundæ ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo
 15 sciat, dicere. Quam ob rem, si quis uni-
 64 versam & propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè, & or-

nate, & memoriter dicat, cum quadam etiam
actionis dignitate. Sin cuiusdam nimis infi- 65
nitum videtur, quod ita posui, *quacumque*
de re, licet hinc, quantum cuique videbi-
tur, circumcidat atque amputet: tamen il-
lud tenebo, si, quæ ceteris in artibus aut
studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque
ea teneat, quæ sint in disceptationibus, at-
que in usu forensi; tamen his de rebus ipsis
si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis,
qui tenent, quæ sint in quaque re, multo
oratore melius, quam ipsos illos, quorum
eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re 66
militari dicendum huic erit Sulpicio, quæ-
ret a C. Mario affini nostro, & cum acce-
perit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pæ-
ne hic melius, quam ipse, illa scire videatur:
si de jure civili; tecum communicabit, te-
que hominem prudentissimum & peritissi-
mum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit,
dicendi arte superabit: si quæ res inciderit, 67
in qua de natura, de vitiis hominum, de cu-
piditatibus, de modo, de continentia, de
dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si
ei sit visum, (etsi hæc quidem nosse debet
orator,) cum Sex. Pompejo, erudito homine
in philosophia, communicarit: hoc profecto

efficiet, ut quamcunque rem a quoque cognorit, de ea multo dicat ornatius, quam ille
 68 ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est tributa, in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, atque largiamur inertiae nostræ: tertium vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo
 69 magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modo erunt ad eum delata, & tradita.

16 Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ, Aratum, ornatissimis atque optimis versibus de cælo stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poëtica quadam facultate, non rustica, scripsisse præclare: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certam causam
 70 fam tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori poëta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero ornandi generibus socius, ac pæne par: in hoc quidem certe prope idem, nullis ut
 termi-

terminis circumscribat aut definiat jus suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia vagari, qua velit. Namque illud qua- 71 re, Scævola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Numquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, meipsum esse arbitrarer. Sed, ut sole- 72 bat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet atque exstat, utrum simus earum rudes, an didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non utun- 73 tur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatus, etiam si proprie ceteræ non adhibentur artes, tamen facile declara-

Cicero. T. II.

C

tur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

I7 Tum ridens Scævola, Non luctabor, in-
 74 quit, tecum, Crasse, amplius. Id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, at-
 75 que oratori propria traderes. Hæc, cum ego prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ a Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam atque contempsit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites ac
 76 ministras oratoris esse diceres. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore: sed is, si qui esset, aut si etiam unquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo judicio, & omni-

um, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si 77 tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat.

Hic Crassus, Memento, inquit, me non 78 de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum venimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis, res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, qui- 79 bus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

Tum Antonius, Probas mihi, inquit, 18 ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin 80 multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem

81 naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paullo ante dixisti, quamvis illi ornate & graviter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum & lætum, sed palæstræ magis & olei, quam hujus civilis turbæ ac fori. Namque egomet, qui fero ac leviter Græcas litteras attigissem, tamen cum proconsule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisse, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque, ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios, lingua celeri & exercitata; oratorem autem,

nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem, & qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque esse inter se æquales & pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam & exilis oratio, longeque a nostris sensibus abhorrebat. Charmadas 84 vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur; non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) sed cum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui præcepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Disputabant contra 19 disertis homines, Athenienses, & in re- 85 publica causisque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus; qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum & copia.

Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse a philosophia dicebat, neque ea, quæ statuerentur in republica de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum inveniri libellis.

- 86 Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procemiis, & de epilogis, & de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, littera in eorum libris nulla invenire-
- 87 tur. Ipsa vero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti eorum, qui audirent, sic afficerentur ani-

mi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa atque abdita; quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus 88 exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuntians, dicebat, illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. Huic 20 ille respondebat, non se negare Demosthe- 89 nem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset; non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur 90 oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, a quibus esset

petendum, & adversarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri; quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum
 91 copia nitebatur. Nam primum, quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque a Corace, nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scire curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam, (sive ille irridens, sive quod ita putaret atque ita audisset,) me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam
 92 ipsum errare arbitrabar. Artem vero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur.

Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse & incerta: cum & dicerentur ab iis, quia omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi 93 tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi, qui illa, quæ a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut calide aut copiose dicere. In quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum. Tumque ego, hac eadem opinione 21 adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente & invito excidit, & pervenit in manus hominum, disertos me cognosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute atque dilucide apud mediocres homines, ex communi quadam opinione, dicere: eloquentem vero, qui mirabilius & magnificentius augere posset atque ornare, quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id si est dif

ficile nobis, qui ante, quam ad discendum
 ingressi sumus, obruimur ambitione & foro;
 95 fit tamen in re positum atque natura. Ego
 enim, quantum auguror conjectura, quanta-
 que ingenia in nostris hominibus esse video,
 non despero, fore aliquem aliquando, qui
 & studio acriore, quam nos sumus, atque
 fuimus, & otio ac facultate discendi majore
 ac maturiore, & labore atque industria su-
 periore, cum se ad audiendum, legendum,
 scribendumque dediderit, existat talis orator,
 qualem quærimus: qui jure non solum diser-
 tus, sed etiam eloquens dici possit: qui ta-
 men, mea sententia, aut hic est jam Crassus,
 aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam
 hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit,
 paullum huic aliquid poterit addere.

96 Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, in-
 quit, & Cottæ, sed valde optanti utrique
 nostrum, cecidit, ut in istum sermonem,
 Crassæ, delaberemini. Nobis enim huc ve-
 nientibus jucundum satis fore videbatur, si,
 cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen
 nos aliquid ex sermone vestro memoria
 dignum excipere possemus; ut vero penitus
 in eam ipsam totius hujus vel studii, vel ar-
 tificii, vel facultatis disputationem pæne

intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo numquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu, Antoni (vere loquar) numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & per sæpe me, quæ sceleres in dicendo observare, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebō, Crasse, huic palæstræ & Tusculano tuo gratiam, & longe Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium antepōnam. Tam ille, Immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem, fateor, semper a genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissime negasse,

ut tūte paullo ante dixisti. Quod ego non
 superbia, neque inhumanitate faciebam, ne-
 que quo tuo studio rectissimo atque optimo
 non obsequi vellem, præsertim cum te unum
 ex omnibus ad dicendum maxime natum,
 aptumque cognossem; sed mehercule istius
 disputationis insolentia, atque earum rerum,
 100 quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum
 Cotta, Quoniam id, quod difficillimum no-
 bis videbatur, ut omnino de his rebus, Cras-
 se, loquerere, assecuti sumus: de reliquo
 jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ
 percunctati erimus, explicaris, dimiserimus.
 De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in
 101 cretionibus scribi solet, Q V I B V S S C I A M
 P O T E R O Q V E. Tum ille, Namque quod
 tu non poteris, aut nescies, quis nostrum
 tam impudens est, qui se scire aut posse
 postulet?

Jam vero, ista conditione, dum mihi li-
 ceat negare, posse quod non potero, & fa-
 teri, nescire quod nesciam, licet, inquit
 102 Crassus, vestro arbitrato percunctemini. At-
 que, inquit Sulpicius, hoc primum ex te,
 de quo modo Antonius exposuit, quid sen-
 tias, quærimus: existimesne artem aliquam
 esse dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit

Crassus, tanquam alicui Græculo otioso & loquaci, & fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitrato loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, si quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, & ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium

23 princeps. Quem tu, inquit, mihi, Mucius,
 105 Staseam, quem peripateticum narras? ge-
 rendus est tibi mos adolescentibus, Craffe:
 qui non Græci alicujus quotidianam loqua-
 citatem sine usu, neque ex scholis cantile-
 nam requirunt, sed ex homine omnium sa-
 pientissimo atque eloquentissimo, atque ex
 eo, qui non in libellis, sed in maximis cau-
 sis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ,
 fit consilio linguaque princeps, cujus vesti-
 106 gia persequi cupiunt, ejus sententiam scisci-
 tantur. Equidem te cum in dicendo sem-
 per putavi deum, tum vero tibi nunquam
 eloquentiæ majorem tribui laudem, quam
 humanitatis: qua nunc te uti vel maxime
 decet, neque defugere eam disputationem, ad
 quam te duo excellentis ingenii adolescentes
 cupiunt accedere.

107 Ego vero, inquit, istis obsequi studeo,
 neque gravabor breviter meo more, quid
 quaque de re sentiam, dicere. Ac primum
 illud (quoniam auctoritatem tuam negligere,
 Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo,
 mihi dicendi aut nullam artem, aut perte-
 nuem videri, sed omnem esse contentionem
 inter homines doctos in verbi controversia
 108 positam. Nam si ars ita definitur, ut paullo

ante exposuit Antonius, ex rebus penitus
perspectis, planeque cognitis, atque ab opi-
nionis arbitrio sejunctis, scientiaque com-
prehensis; non mihi videtur ars oratoris esse
ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem po-
pularemque sensum accommodata omnia ge-
nera hujus forensis nostræ dictionis. Sin au- 109
tem ea, quæ observata sunt in usu ac ratione
dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis
animadversa ac notata, verbis designata, ge-
neribus illustrata, partibus distributa sunt,
(id quod fieri potuisse video): non intelligo,
quamobrem non, si minus illa subtili defini-
tione, at hac vulgari opinione, ars esse vi-
deatur. Sed siue est ars, siue artis quædam
similitudo, non est quidem ea negligenda:
verum intelligendum est, alia quædam ad
consequendam eloquentiam esse majora. Tum 24
Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, 110
quod neque ita amplecteretur artem, ut ii
solerent, qui omnem vim dicendi in arte po-
nerent, neque rursus eam totam, sicut ple-
rique philosophi facerent, repudiaret. Sed
existimo, inquit, gratum te his, Crasse,
facturum, si ista exposueris, quæ putas ad
dicendum plus, quam ipsam artem posse
prodesse.

- III Dicam equidem, quoniam institui, pe-
 tamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias
 efferatis: quamquam moderabor ipse, ne,
 ut quidam magister atque artifex, sed
 quasi unus e togatorum numero, atque ex
 forensi usu homo mediocris, neque omnino
 rudis, videar, non ipse aliquid a me prom-
 U2 cidisse. Equidem, cum peterem magistra-
 tum, solebam in prensando dimittere a me
 Scaevolam, cum ei ita dicerem, me velle
 esse ineptum. Id erat petere blandius: quod
 nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc
 autem esse unum hominem ex omnibus, quo
 praesente ego ineptus esse minime vellem:
 quem quidem nunc mearum ineptiarum te-
 stem & spectatorem fortuna constituit. Nam
 quid est ineptius, quam de dicendo dicere;
 cum ipsum *dicere* nunquam sit non ineptum,
 113 nisi cum est necessarium? Perge vero, Cras-
 se, inquit Mucius. Istam enim culpam,
 quam vereris, ego praestabo.
- 25 Sic igitur, inquit Crassus, sentio, na-
 turam primum, atque ingenium ad dicen-
 dum vim afferre maximam: neque vero istis,
 de quibus paullo ante dixit Antonius, scri-
 ptoribus artis, rationem dicendi & viam, sed
 naturam

naturam defuisse. Nam & animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumque sint uberes, & ad memoriam firmi atque diuturni. Et si quis est, 114
qui hæc putet arte accipi posse, (quod falsum est; præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoveri arte possint: inferi quidem & donari ab arte non possunt omnia; sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam & figura totius oris & corporis? Neque hæc ita dieo, ut ars aliquid 115
limare non possit: (neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen & corrigi posse:) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ munibus ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur. Magnum quoddam est opus atque 116
munus, suscipere, atque profiteri, se esse,

Cicero. T. II.

D

omnibus silentibus, unum maximis de rebus,
 magno in conventu hominum, audiendum.
 Adest enim fere nemo, quin acutius atque
 acrius vitia in dicente, quam recta, videat.
 Ita, quicquid est, in quo offenditur, id etiam
 117 illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque
 hæc in eam sententiam disputo, ut homines
 adolescentes, si quid naturale forte non ha-
 beant, omnino a dicendi studio deterream.
 Quis enim non videt, C. Cœlio, æquali meo,
 magno honori fuisse, homini novo, illam ip-
 sam, quamcunque assequi potuerit, in di-
 cendo mediocritatem? Quis vestrum æqua-
 lem, Q. Varium, vastum hominem atque
 fœdum, non intelligit, illa ipsa facultate,
 quamcunque habet, magnam esse in civita-
 26 te gratiam consecutum? Sed quia de oratore
 118 quærimus, fingendus est nobis oratione nos-
 tra, detractis omnibus vitiis, orator, atque
 omni laude cumulatus. Neque enim, si mul-
 titudo litium, si varietas causarum, si hæc
 turba, & barbaria forensis dat locum vel vi-
 tiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod
 quærimus, omitemus. Itaque in iis arti-
 bus, in quibus non utilitas quæritur necessa-
 ria, sed animi libera quædam oblectatio, quam
 diligenter, & quam prope fastidiose judica-

mus? Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter pro- 119 videndum non uti illis satisfaciatur, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat judicare. Ac, si quæritis, plane, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam, quique optime dicunt, quique id facillime atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, pæne impudentes videntur: tametsi id accidere non potest. Ut enim quisque optime dicit, ita 120 maxime dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, expectationemque hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem vero non 121 pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna

dignum puto. Equidem & in vobis animad-
 vertere soleo, & in me ipso sæpissime expe-
 rior, ut exalbescam in principiis dicendi, &
 tota mente, atque omnibus artibus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simulac me fractum ac debilitatum metu viderit.

122 Hic omnes assensi, significare inter sese,
 & colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus
 quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam pro-
 27 bitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadver-
 ti, Crasse, & te, & ceteros summos orato-
 res, quamquam tibi par, mea sententia, ne-
 123 moveri. Cujus quidem rei cum causam quæ-
 rerem, quidnam esset, cur, ut in quoque
 oratore plurimum esset, ita maxime is per-
 timesceret, has causas inveniebam duas:
 unam, quod intelligerent ii, quos usus ac
 natura docuisset, nonnumquam summis ora-
 toribus non satis ex sententia eventum dicen-
 di procedere, ita non injuria, quotiescun-
 que dicerent, id, quod aliquando posset ac-

cidere, ne tum accideret, timere. Altera ¹²⁴
 est hæc, de qua queri sæpe soleo; cetera-
 rum homines artium spectati & probati, si
 quando aliquid minus bene fecerunt, quam
 solent, aut noluisse, aut valetudine impediti
 non potuisse consequi, id quod scirent, pu-
 tantur: noluit, inquiunt, hodie agere Ros-
 cius; aut, crudior fuit: oratoris peccatum, ¹²⁵
 si quod est animadversum, stultitiæ pecca-
 tum videtur. Stultitia autem excusationem
 non habet: quia nemo videtur, aut quia
 crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus
 fuisse. Quo etiam gravius iudicium in di-
 cendo subimus. Quoties enim dicimus, to-
 ties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu
 peccavit, non continuo existimatur nescire
 gestum. Cujus autem in dicendo aliquid re-
 prehensum est, aut æterna in eo, aut certe
 diuturna valet opinio tarditatis. Illud vero, ²⁸
 quod a te dictum est, esse permulta, quæ ¹²⁶
 orator nisi a natura haberet, non multum a
 magistro adjuvaretur: valde tibi assentior,
 inque eo vel maxime probavi summum illum
 doctorem, Alabandensem Apollonium, qui,
 cum mercede doceret, tamen non patiebatur,
 eos, quos iudicabat non posse oratores eva-
 dere, operam apud sese perdere, dimitte-

batque: & ad quam quemque artem putabat
 esse aptum, ad eam impellere atque hortari
 127 solebat. Satis est enim ceteris artificiis per-
 cipiendis, tantummodo similem esse hominis;
 & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur,
 si quis forte sit tardior, posse percipere ani-
 mo, & memoria custodire. Non quæritur
 mobilitas linguæ, non celeritas verborum,
 non denique ea, quæ nobis non possumus fin-
 128 gere, facies, vultus, sonus. In oratore au-
 tem acumen dialecticorum, sententiæ philo-
 sopherum, verba prope poëtarum, memoria
 jurisconsultorum, vox tragædorum, gestus
 pæne summorum actorum est requirendus.
 Quamobrem nihil in hominum genere rarius
 perfecto oratore inveniri potest. Quæ enim
 singularum rerum artifices singula si medio-
 criter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia
 summa sunt in oratore, probari non possunt.
 129 Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in ar-
 tificio perquam tenui & levi, quanto plus
 adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam
 constat esse maximam. Sæpe enim soleo au-
 dire Roscium, cum ita dicat, se adhuc re-
 perire discipulum, quem quidem probaret,
 potuisse neminem: non quo non essent qui-
 dam probabiles, sed quia, si aliquid modo

effet vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem hu- 130
jus histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, 29
aut hunc Cottam, jus civile, aut rem mili- 131
tarem jubes discere? nam quis ad ista summa atque in omni genere perfecta potest pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui

possētis, exacuendos accommodavi orationem meam: & quamquam in utroque vestrum summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina
 132 sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorē, aut suaviorem mihi videor audisse: quæ quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modice & scienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim est maxime vitandum, & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe audio dicere: caput esse artis, decere: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit.
 133 fit. Sed, si placet, sermonem alio transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta. Nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes: neque enim sumus

nimis avidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quærimus, (ut ne plus nos assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es,) quoniam, quæ a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens, Quid censes, ³⁰
 inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem ¹³⁴
 quendam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cum mihi quoque fitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil profunt perveniendi ¹³⁵
 aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sul- ¹³⁶
 picus, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam,

nec insidiando nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex ejus scriptore & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

- 31 Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici,
 137 cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum, non negabo, me ista omnium
 138 communia & contrita præcepta didicisse: primum oratoris officium esse, dicere & persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum & temporum; aut de re certis in personis ac temporibus locata.
 139 In utraque autem re quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur.
 140 Existere autem controversias etiam, exscripti

interpretatione, in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum diffideat: his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint a com- 141
muni quæstione sejunctæ, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæreretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque 142
esset omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum, quid diceret: deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio dispensare atque componere: tum ea denique vestire atque ornare oratione: post memoria sepire: ad extremum agere cum dignitate ac venustate. Etiam illa co- 143
gnoram & acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controversiam constituendam:

tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda
 32 atque frangenda. Audieram etiam quæ de
 144 orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure & latine loquamur: deinde ut plane & dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte & quasi decore: singularumque rerum præcepta
 145 cognoram. Quinetiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. Nam de actione & de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quasi ad com-
 monendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcunque sibi pro-
 146 posuerit, minus aberret. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio,

sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non ejicio, est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum: tamen ad cognoscendum non illiberale. Et exercitatio quædam suscipienda vobis est: quamquam vos quidem jampridem estis in cursu. Sed ii, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus.

Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate: sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, & vires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur. In quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant, efficere solere. Vere enim etiam illud dicitur, PERVERSE DICERE, HOMINES, PERVERSE

DICENDO, FACILLIME CONSEQUI.
 Quamobrem in istis ipsis exercitationibus,
 etsi utile est, etiam subito sæpe dicere, ta-
 men illud utilius, sumto spatio ad cogitan-
 dum, paratius atque accuratius dicere. Ca-
 put autem est, quod (ut vere dicam) minime
 facimus: est enim magni laboris, quem ple-
 rique fugimus: quam plurimum scribere.
 STILUS OPTIMUS, ET PRAESTAN-
 TISSIMUS DICENDI EFFECTOR AC
 MAGISTER: neque injuria. Nam si sub-
 itam & fortuitam orationem commentatio &
 cogitatio facile vincit; hanc ipsam profecto
 151 assidua ac diligens scriptura superabit. Omnes
 enim, five artis sunt loci, five ingenii cu-
 jusdam atque prudentiæ, qui modo insunt
 in ea re, de qua scribimus, anquirentibus
 nobis, omnique acie ingenii contemplanti-
 bus ostendunt se & occurrunt: omnesque
 sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujus-
 que generis maxime illustria, sub acumen
 stili subeant & succedant necesse est: tum
 ipsa collocatio conformatioque verborum
 perficitur in scribendo, non poëtico, sed
 152 quodam oratorio numero & modo. Hæc sunt,
 quæ clamores & admirationes in bonis ora-
 toribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi

diu multumque scriptitarit, etiam si vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur.

Ut concitato navigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum & cursum suum, intermisso impetu pulsuque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & vi concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis, pronuntiarem. Sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujusque rei propria, quæ-

153

34

154

que essent ornatissima, atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem. Ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem.

- 155 Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem. Quibus lectis hoc assequerbar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova
- 156 nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris; quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam
- 157 deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis & alienis. Atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem, quæ

quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque in aciem forensem. subeundus usus omnium, & periclitandæ vires ingenii; & illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam 158
 poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores & legendi, & pervolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes, & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Perdiscendum jus 159
 civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicæ, jura sociorum, foedera, pactiones, causa imperii cognoscenda est. Libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset.

Hæc cum Crassus dixisset, silentium est 35
 consecutum. Sed quamquam satis iis, qui 160

Cicero. T. II.

E

aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scaevola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod praeterea a Crasso requiratis?

161 Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo; tantus enim cursus verborum fuit, & sic evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem adspexerim; vestigia ingressumque vix viderim, & tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venirem, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias atque ornamenta ejus ingenii per quaedam involucra atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspicendi potestas fuit. Ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat,

162 neque plane nosse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scaevola, quod faceres, si in aliquam domum, plenam ornamentorum, villamve venisses. Si ea seposita, ut dicis, essent, tu valde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum,

ut proferri juberet, præsertim si esses familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transfennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque in loco collocet. Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola: 163 me enim & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. sed tu hoc nobis da, Scævola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit & peranguste referat in oratione sua, dilatet nobis atque explicet. Ego 164 mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector: nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo. Enimvero, inquit 36 Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, 165

Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, ut ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia ac tuis auribus. Ain tu? inquit ille. Si de istis communibus & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse, in oratoris vero instrumento tam lautam suppellectilem numquam videram.

166 Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam,) oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cum in campum properaret & ridens & stomachans Scævola, cum Hypsæus maxima voce, plurimis verbis, a M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret, Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo

ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atque
 omni molestia, stultitia adversarii, libera-
 retur? Ego vero istos, inquit, (meini enim ¹⁶⁷
 mihi narrare Mucium) non modo oratoris
 nomine, sed ne foro quidem dignos putarim.
 Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus,
 eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed
 juris civilis prudentia: quod alter plus, lege
 agendo, petebat, quam quantum lex in XII.
 tabulis permiserat; quod cum impetrasset,
 causa caderet: alter iniquum putabat plus se-
 cum agi, quam quod erat in actione: neque
 intelligebat, si ita esset actum, litem adver-
 sarium perditurum. Quid? his paucis die- ³⁷
 bus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeji, ¹⁶⁸
 prætoris urbani, familiaris nostri, sedenti-
 bus, homo ex numero disertorum postula-
 bat, ut illi, unde peteretur, vetus atque
 usitata exceptio daretur, CUJUS PECU-
 NIÆ DIES FUISSET? quod petitoris
 causa comparatum esse, non intelligebat:
 ut si ille infitiator probasset iudici, ante pe-
 titam esse pecuniam, quam esset cœpta de-
 beri, petitor rursus cum peteret, exceptione
 excluderetur, QUOD EA RES IN JUDI-
 CIUM ANTEA VENISSET. Quid ergo ¹⁶⁹
 hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum,

qui hanc personam susceperit, ut amicorum
 controversias causasque tueatur, laboranti-
 bus succurrat, ægris medeatur, afflictos ex-
 citet, hunc in minimis tenuissimisque rebus
 ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus
 170 esse videatur? Equidem propinquum no-
 strum, P. Crassum, illum Divitem, cum
 multis aliis rebus elegantem hominem & or-
 natum, tum præcipue in hoc ferendum &
 laudandum puto, quod, cum P. Scævola
 frater esset, solitus est ei persæpè dicere, neque
 illum in jure civili satis [illi arti]facere posse,
 nisi dicendi copiam assumisset: (quod qui-
 dem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus,
 est consecutus:) neque se ante causas ami-
 corum tractare atque agere cœpisse, quam
 171 jus civile didicisset. Quid vero ille M. Ca-
 to? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam
 illa tempora, atque illa ætas in hac civitate
 ferre maximam potuit, & juris civilis omni-
 um peritissimus? Verecundius hac de re
 jamdudum loquor, quod adest vir in dicen-
 do summus, quem ego unum oratorem ma-
 xime admiror; sed tamen idem hoc semper
 172 jus civile contempsit. Verum, quoniam sen-
 tentiæ atque opinionis meæ voluistis esse par-
 ticipes, nihil occultabo, & quoad pote-

ro, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

Antonii incredibilis quædam, & prope 38
singularis & divina vis ingenii videtur, etiam si
hac scientia juris nudata sit, posse se facile
ceteris armis prudentiæ tueri atque defen-
dere. Quamobrem hic nobis sit exceptus:
ceteros vero non dubitabo primum inertiam
condemnare sententia mea, post etiam im-
pudentiæ. Nam volitare in foro, hæerere in 173
jure ac prætorum tribunalibus, judicia pri-
vata magnarum rerum obire, in quibus sæ-
pe non de factò, sed de æquitate ac jure cer-
tetur, jactare se in causis centumviralibus,
in quibus usucapionum, tutelarum, gentili-
tatum, agnationum, alluvionum, circum-
lusionum, nexorum, mancipiorum, parie-
tum, luminum, stillicidiorum, testamento-
rum ruptorum aut ratorum, ceterarumque
rerum innumerabilium jura versentur, cum
omnino, quid suum, quid alienum, quare
denique civis aut peregrinus, servus aut li-
ber quispiam sit, ignoret, insignis est impu-
dentiæ. Illa vero deridenda arrogantia est, 174
in minoribus navigiis rudem esse se confiteri;
quinqueremes, aut etiam majores, governa-
re didicisse. Tu mihi cum in circulo deci-

piare adversarii stipulatiuncula, cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.

175 Quid? si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam illius militis, de cujus morte cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, cum miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam [testamento exheres filius]. Nempe in ea causa quæsitum est de jure civili, possitne paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominatim? Quid? qua de re inter

176 Marcellos & Claudios patricos centumviri judicarunt, cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem hominis hereditatem,

gente ad se rediisse dicerent; nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid? quod item 177 in centumvirali judicio certatum esse accepimus, qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exfulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatoque esset mortuus: * * * nonne in ea causa jus applicationis, obscurum fane & ignotum, patefactum in judicio atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cum 178 ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem; nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque, fervire quandam earum ædium partem, in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster 179 M. Bucculejus, homo, neque meo judicio stultus, & suo valde sapiens, & a juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fusio venderet, in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simul atque ædi-

ficari coeptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculejo, quod, cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari
 180 lumina putabat. Quid vero? clarissima M. Curii causa M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scævola, æqualis & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio prudentiaque acutissimus, & oratione maxime limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, nisi postumus & natus, & antequam in suam tutelam venisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum postumum, & natum & mortuum, heres institutus: ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam venisset, M. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari? Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumera-

40
 181

bilia: capitis nostri sæpe potest accidere, ut
 causæ versentur in jure. Etenim sic C. Man-
 cinum, nobilissimum atque optimum virum,
 ac consularem, cum eum propter invidiam
 Numantini fœderis paterpatratus ex S. C.
 Numantinis dedidisset, eumque illi non re-
 cepissent, posteaque Mancinus domum reve-
 nisset, neque in senatum introire dubitasset;
 P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de
 senatu jussit educi, quod eum civem negaret
 esse; quia memoria sic esset proditum, quem
 pater suus aut populus vendidisset, aut pa-
 terpatratus dedidisset, ei nullum esse postli-
 minium. Quam possumus reperire ex omni- 182
 bus rebus civilibus causam contentionemque
 majorem, quam de ordine, de civitate, de
 libertate, de capite hominis consularis; præ-
 fertim cum hæc non in crimine aliquo, quod
 ille posset infitari, sed in civili jure consiste-
 ret? Similique in genere, inferiore ordine,
 si quis apud nos servisset ex populo fœdera-
 to, seseque liberasset, ac postea domum re-
 venisset; quæsitum est apud majores nos-
 tros, num is ad suos postliminio rediisset,
 & amisisset hanc civitatem. Quid? de li- 183
 bertate, quo judicium gravius esse nullum
 potest; nonne ex jure civili potest esse con-

tentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate census sit, continuone, an ubi lustrum conditum, liber sit? Quid, quod usu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, & ex utraque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est? cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, si judicaretur, certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii & consilii sui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

41 Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiam hominum atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna

ac difficilis; tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, o dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, nisi ipse dicere soletet, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri. Quod quidem certis de causis a plerisque aliter existimatur: primum, quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causa, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem insituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me esse paullo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa & dissipata quondam fuerunt; ut in musicis numeri, & voces, & modi; in geometria, lineamenta, formæ intervalla, magnitudines; in astrologia, cæli conversio, ortus, obitus, motusque siderum; in grammaticis,

186

187

42

poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, & diffusa late videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assument, quæ rem dissolutam divulsamque conglutinet, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ atque usitatæ in rebus causisque civium æquabili-
 188
 189 tatis conservatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communionem quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur; omniaque, quæ sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis & circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla
 190 adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar, quod

propofui, brevi. Si enim aut mihi facere
licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quis-
piam, aut, me impedito, occuparit, aut
mortuo effecerit, ut primum omne jus civile
in genera digerat, quæ perpauca funt; dein-
de eorum generum quasi quædam membra
dispertiat; tum propriam cujusque vim de-
finitione declaret; perfectam artem juris ci-
vilis habebitis, magis magnam atque ube-
rem, quam difficilem atque obscuram. At- 191
que interea tamen, dum hæc, quæ dispersa
funt, coguntur, vel passim licet carpentem
& colligentem undique repleri iusta juris ci-
vilis scientia. Nonne videtis, equitem Ro- 43
manum, hominem acutissimo omnium inge-
nio, sed minime ceteris artibus eruditum,
C. Aculeonem, qui mecum vivit, semper-
que vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum
ab hoc discefferitis, nemo de iis, qui peri-
tissimi sunt, anteponatur? Omnia enim funt 192
posita ante oculos, collocata in usu quoti-
diano, in congressione hominum atque in fo-
ro: neque ita multis litteris aut volumini-
bus magnis continentur. Eadem enim funt
elata primum a pluribus: deinde, paucis ver-
bis commutatis, etiam ab iisdem scriptori-
bus scripta funt sæpius. Accedit vero, quo 193

facilius percipi cognoscique jus civile possit, (quod minime plerique arbitrantur,) miraquædam in cognoscendo suavitas & delectatio. Nam, siue quem aliena studia delectant, plurima est, & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam majorum consuetudinum vitamque declarant: siue quis civilem scientiam contempletur, quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ; totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII. tabulis contineri videbit: siue quem ista præpotens & gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) hosce habebit fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, splendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidi-

libidines, coërcere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod 44
 mentio: bibliothecas mehercule omnium phi- 195
 losophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac, si nos, id quod ma- 196
 xime debet, nostra patria delectat; cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in asperrimis faxulis, tanquam nidulum, affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrum, vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam il- 197
 lam ex cognitione juris lætitiā & voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit

Cicero. T. II.

F

omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pæne ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam ceteris omnibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

45
198 Jam vero ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præsent, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infirmi homines, mercedula adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos *πραγματικοί* vocantur: sic, in nostra civitate contra, amplissimus quisque & clarissimus vir; ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus a summo poëta est:

Egregie cordatus homo, catus Ælius Sextus,
multique præterea, qui, cum ingenio sibi [auctore] dignitatem peperissent, perfecterunt, ut in respondendo de jure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent.
199 Senectuti vero celebrandæ & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum ad

causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quam honoribus & reipublicæ muneribus perfunctum senem, posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi & reges, at omnes sui cives consilium expetant,

*Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesque consili*

Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua & vestibulum, quod in ejus infirmissima valetudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur.

Jam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, ora-

tori juris civilis scientia necessaria est: sic in
causis publicis judiciorum, concionum, se-
natus, omnis hæc & antiquitatis memoria,
& publici juris auctoritas, & regendæ rei-
publicæ ratio ac scientia, tamquam alia ma-
202 teries, iis oratoribus, qui versantur in re-
publica, subjecta esse debent. Non enim
causidicum nescio quem, neque proclamato-
rem, aut rabulam, hoc sermone nostro con-
quirimus, sed eum virum, qui primum fit
ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura
magnam homini facultatem daret, tamen
esse deus putabatur, ut & ipsum, quod erat
hominis proprium, non partum per nos, sed
divinitus ad nos delatum videretur: deinde,
qui possit, non tam caduceo, quam nomine
oratoris ornatus, incolumis, vel inter ho-
stium tela, versari: tum, qui scelus frau-
demque nocentis possit dicendo subjicere odio
civium, supplicioque constringere: idemque
ingenii præsidio innocentiam judiciorum pœ-
na liberare: idemque languentem labentem-
que populum aut ad decus excitare, aut ab
errore deducere, aut inflammare in impro-
bos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui
denique, quemcumque in animis hominum
motum res & causa postulet, eum dicendo

vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si ²⁰³
 quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi
 ratione scripserunt, expositam esse, aut a me
 posse exponi tam brevi, vehementer errat:
 neque solum inscientiam meam, sed ne re-
 rum quidem magnitudinem perspicit. Equi-
 dem vobis, quoniam ita voluistis, fontes,
 unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita pu-
 tavi esse demonstranda; non ut ipse dux es-
 sem, (quod & infinitum est, & non necessa-
 rium,) sed ut commonstrarem tantum viam,
 & ut fieri solet, digitum ad fontes inten-
 derem. Mihi vero, inquit Mucius, fatis su- ⁴⁷
 perque abs te videtur istorum studiis, si mo- ²⁰⁴
 do sunt studiosi, esse factum. Nam, ut So-
 cratem illum solitum ajunt dicere, perfectum
 sibi opus esse, si quis fatis esset concitatus
 cohortatione sua ad studium cognoscendæ
 percipiendæque virtutis: (quibus enim id
 persuasum esset, ut nihil mallent se esse,
 quam bonos viros, iis reliquam facilem esse
 doctrinam:) sic ego intelligo, si in hæc,
 quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare
 volueritis; facillime vos ad ea, quæ cupitis,
 perventuros, ab hoc aditu, januaque pate-
 facta. Nobis vero, inquit Sulpicius, ista ²⁰⁵
 sunt pergrata perque jucunda: sed pauca

etiam requirimus, inprimisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsa arte percurfa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. Ea si paullo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed vias earum rerum rationemque cupimus cognoscere.

206 Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius. Nam Antonio dicente,

207 etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te

48 quæri vides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane video atque sentio, non solum quod ea requiruntur a me, quorum sum ignarus atque insolens,

fed quia, quod in caufis valde fugere soleo, ne tibi, Craffe, fuccedam, id me nunc ifti vitare non finunt. Verum hoc ingrediar ad 208 ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi fpero ufu effe venturum in hac difputatione, quod in dicendo folet, ut nulla exspectetur ornata oratio. Neque enim fum de arte dicturus, quam nunquam didici, fed de mea confuetudine; ipfaque illa, quæ in commentarium meum retuli, funt ejufmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, fed in rerum ufu caufisque tractata: quæ fi vobis, hominibus eruditiffimis, non probabuntur, veftram iniquitatem accufatote, qui ex me ea quæferitis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum vobis, non meo iudicio, fed veftro ftudio inductus, non gravate refpondero. Tum Craffus, Perge modo, inquit, 209 Antoni. Nullum eft enim periculum, ne quid tu eloquare, nifi ita prudenter, ut neminem noftrum poeniteat ad hunc te fermonem impuliffe.

Ego vero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus difputationibus oportere cenfeo: ut, quid illud fit, de quo difputetur, explanetur, ne vagari & errare cogatur oratio, fi ii, qui inter fe dif-

210 fenserint, non idem esse illud, quo de agi-
 tur, intelligant. Nam, si forte quæreretur,
 quæ esset ars imperatoris, constituendum pu-
 211 tarem principio, quis esset imperator: qui
 cum esset constitutus administrator quidam
 belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu,
 de castris, de agminibus, de signorum col-
 lationibus, de oppidorum oppugnationibus,
 de commeatu, de insidiis faciendis atque vi-
 tandis, de reliquis rebus, quæ essent pro-
 priæ belli administrandi: quarum qui essent
 animo & scientia compotes, eos esse impe-
 ratores dicerem; utererque exemplis Afri-
 canorum & Maximorum; Epaminondam at-
 que Hannibalem, atque ejus generis homi-
 212 nes nominarem. Sin autem quæreremus,
 quis esset is, qui ad rempublicam moderan-
 dam usum, & scientiam, & studium suum
 contulisset, definirem hoc modo: Qui, qui-
 bus rebus utilitas reipublicæ pararetur au-
 gereturque, teneret, iisque uteretur; hunc
 reipublicæ rectorem, & consilii publici
 auctorem esse habendum: prædicaremque
 P. Lentulum, principem illum, & Ti. Grac-
 chum patrem, & Q. Metellum, & P. Afri-
 canum, & C. Lælium, & innumerabiles
 alios cum ex nostra civitate, tum ex ceteris.

Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsul- 212
tus vere nominaretur; eum dicerem, qui
legum & consuetudinis ejus, qua privati in
civitate uterentur, & ad respondendum, &
ad scribendum, & ad cavendum, peritus
esset: & ex eo genere Sex. Ælium, M. Ma-
nilium, P. Mucium nominarem. Atque ut 49
jam ad leviora artium studia veniam, si mu-
sicus, si grammaticus, si poëta quærat,ur,
possim similiter explicare, quid eorum quis-
que profiteatur, & quo non amplius ab quo-
que sit postulandum. Philosophi denique
ipsius, qui de sua vi ac sapientia unus omnia
pæne profitetur, est tamen quædam descriptio,
ut is, qui studeat omnium rerum, divina-
rum atque humanarum vim, naturam cau-
sasque nosse, & omnem bene vivendi ratio-
nem tenere & persequi, nomine hoc appel-
letur. Oratorem autem, quoniam de eo 213
quærimus, equidem non facio eundem, quem
Crassus; qui mihi visus est omnem omnium
rerum atque artium scientiam comprehendere
uno oratoris officio ac nomine: atque eum
puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis
& sententiis ad probandum accommodatis
uti possit in causis forensibus atque commu-
nibus. Hunc ego appello oratorem, eumque

esse præterea instructum voce, & actione,
 214 & lepore quodam volo. Crassus vero mihi
 noster visus est oratoris facultatem non illius
 artis terminis, sed ingenii sui finibus, im-
 mensis pæne, describere. Nam & civitatum
 regendarum oratori gubernacula sententia
 sua tradidit: in quo per mihi mirum visum
 est, Scævola, te hoc illi concedere; cum
 sæpissime tibi senatus, breviter impoliteque
 dicenti, maximis sit de rebus assensus. M.
 vero Scaurus, quem non longe, ruri, apud
 se, esse audio, vir regendæ reipublicæ scien-
 tissimus, si audierit, hanc auctoritatem gra-
 vitatis & consilii sui vindicari a te, Crasse,
 quod eam oratoris propriam esse dicas; jam,
 credo, huc veniat, & hanc loquacitatem
 nostram vultu ipso aspectuque conterreat:
 qui quamquam est in dicendo minime con-
 temnendus, prudentia tamen rerum magna-
 215 rum magis, quam dicendi arte, nititur. Ne-
 que vero, si quis utrumque potest, aut ille
 consilii publici auctor ac senator bonus, ob
 eam ipsam causam orator est; aut hic diser-
 tus atque eloquens, si est idem in procura-
 tione civitatis egregius, illam scientiam di-
 cendi copia est consecutus, Multum inter se
 distant istæ facultates, longeque sunt diversæ

atque sejunctæ, neque eadem ratione, ac
via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C.
Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, oratio-
nem suam, & reipublicæ dignitatem exor-
nabant.

Neque enim est interdictum aut a re- 50
rum natura, aut a lege aliqua atque more,
ut singulis hominibus, ne amplius, quam
singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi 216
eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in
ea civitate plurimos annos princeps consilii
publici fuit, idcirco ejusdem hominis atque
artis utraque facultas existimanda est; nec,
si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris
peritus, ob eam causam inest in facultate di-
cendi juris civilis scientia. Nam si quisque, 217
ut in aliqua arte & facultate excellens, aliam
quoque artem sibi assumserit, ita perficiet,
ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo ex-
cellet, pars quædam esse videatur: licet ista
ratione dicamus, pila bene, & duodecim
scriptis ludere, proprium esse juris civilis,
quoniam utrumque eorum P. Mucius optime
fecerit; eademque ratione dicantur, & quos
Quovινδς Græci nominant, iidem poëtæ, quo-
niam Empedocles physicus egregium poë-
ma fecerit. At hoc ne philosophi quidem

ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam, philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet, omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est, sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere.

51 Neque vero istis tragœdiis tuis, quibus
219 uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor, quod ista dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio hominum

quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque
totas ætates videmus esse contritas: quorum
ego copiam magnitudinemque cognitionis at-
que artis non modo non contemno, sed etiam
vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc
populo foroque versamur, fatis est, ea de mori-
bus hominum & scire, & dicere, quæ non ab-
horrent ab hominum moribus. Quis enim 220
unquam orator magnus, & gravis, cum ira-
tum adversario judicem facere vellet, hæsi-
tavit ob eam causam, quod nesciret, quid
esset iracundia, fervore mentis, an cupiditas
puniendi doloris? Quis, cum ceteros animo-
rum motus aut iudicibus, aut populo dicen-
do miscere atque agitare vellet, ea dixit,
quæ a philosophis dici solent? qui partim
omnino motus negant in animis ullos esse de-
bere, quique eos in iudicum mentibus con-
citant, scelus eos nefarium facere; partim,
qui tolerabiliores volunt esse & ad verita-
tem vitæ propius accedere, per mediocres ac
potius leves motus debere esse dicunt. Ora- 221
tor autem omnia hæc, quæ putantur in com-
muni vitæ consuetudine, mala ac molesta,
& fugienda, multo majora & acerbiora ver-
bis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda
atque optabilia videntur, dicendo amplificat

atque ornat: neque vult ita sapiens inter
 stultos videri, uti, qui audiant, aut illum
 ineptum & Græculum putent, aut etiam si
 valde probent ingenium oratoris, sapientiam
 admirentur, se esse stultos moleste ferant;
 222 sed ita peragrat per animos hominum, ita
 sensus mentesque pertractat, ut non de-
 sideret philosophorum descriptiones, neque
 exquirat oratione, summum illud bonum in
 animone sit, an in corpore; virtute an vo-
 luptate definiatur: an hæc inter se jungi co-
 pularique possint: an vero, ut quibusdam vi-
 sum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci
 & percipi possit: quarum rerum fateor ma-
 223 gnas, multiplicemque esse disciplinam, &
 aliud quiddam, longe aliud, Crasse, quæri-
 mus. Acuto homine nobis opus est, & na-
 tura usuque callido, qui sagaciter pervesti-
 get, quid sui cives, iique homines, quibus
 aliquid dicendo persuadere velit, cogitent,
 52 sentiant, opinentur, expectent. Teneat
 oportet venas cujusque generis, ætatis, or-
 dinis, & eorum, apud quos aliquid aget,
 aut erit acturus, mentes, sensusque degustet:
 224 philosophorum autem libros reservet sibi ad
 hujuscemodi Tusculani requiem atque otium,

ne, si quando ei dicendum erit de justitia & fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: usque eo illa, quæ dicenda de justitia putabat, a vitæ consuetudine, & a civitatum moribus abhorrebant. 225

Quod si ea probarentur in populis atque in civitatibus; quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, ERIPITE NOS EX FAUCIBUS EORUM, QUORUM CRUDELITAS NOSTRO SANGUINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CUIQUAM SERVIRE, NISI VOBIS UNIVERSIS, QUIBUS ET POSSUMUS ET DEBEMUS. Omitto *miserias*, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis esse non potest; omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exforbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: *servire* vero non modo te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere? Potest- 226

ne virtus, Crasse, servire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate

complecteris? quæ & semper, & sola libera
 est, quæque etiam si corpora capta sint ar-
 mis, aut constricta vinculis, tamen suum
 jus, atque omnium rerum impunitam liber-
 tatem tenere debeat. Quæ vero addidisti,
 non modo senatum fervire *posse* populo, sed
 etiam *debere*, quis hoc philosophus tam mol-
 lis, tam languidus, tam enervatus, tam
 omnia ad voluptatem corporis doloremque
 referens, probare posset? Senatum fervire po-
 pulo, cui populus ipse moderandi & regendi
 sui potestatem, quasi quasdam habenas, tra-
 53 didisset? Itaque hæc cum a te divinitus ego
 227 dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo
 doctus, & philosophiæ deditus, non modo
 parum commode, sed etiam turpiter & fla-
 gitiose dicta esse dicebat. Idemque Servium
 Galbam, quem hominem probe commemi-
 nisse se aiebat, pergraviter reprehendere so-
 lebat, quod is, L. Scribonio quæstionem in
 eum ferente, populi misericordiam concitaf-
 set, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer
 inimicus, aspere apud populum Romanum
 & vehementer esset locutus: quam oratio-
 228 nem in Originibus suis exposuit ipse. Repre-
 hendebat igitur Galbam Rutilius, quod is
 C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupil-
 lum

lum filium ipse pæne in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione & memoria fletum populo moveret, & duos filios suos parvos tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra atque tabulis, populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum & invidia & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, *nisi pueris & lacrymis usus esset, poenas eum daturum fuisse.* Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati, dicebat, vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque vero hoc 229 solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. Nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentia; cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior, non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatus quidem, aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, pure & dilucide. Quod si tu tunc, Crasse, dixisses, qui sub- 230

Cicero. T. II.

G

fidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paullo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ: nunc talis vis amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commenticia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit, credo, ne Stoicis renuntia-

54 retur. Imitatus est homo Romanus & con-
 231 sularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister, aut dominus videretur esse iudicum. Quin etiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lyfias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi cal-

ceos Sicyonios attuliffes, non uterer, quamvis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absolvent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenæ æstimatio: & sententia cum iudicibus 232 daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus & præmiis decoraretur, & ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur; qui honos apud Græcos maximus habetur. Cujus responso sic iudices exarsere 233 runt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. Qui quidem si absolutus esset (quod mehercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est, nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscientiam, tamen a se

oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse, atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse.

55 Nam quod jus civile, Crasse, tam ve-
 234 hementer amplexus es; video, quid egeris.
 tum, quum dicebas, videbam. Primum
 Scævolaë te dedisti, quem omnes amare me-
 ritissimo pro ejus eximia suavitate debemus:
 cujus artem cum indotatam esse & incomtam
 videres, verborum eam dote locupletasti &
 ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ
 laborisque consumferas, cum ejus studii tibi
 & hortator & magister esset domi, veritus es,
 nisi istam artem oratione exaggerasses, ne
 operam perdidisses. Sed ego ne cum ista
 235 quidem arte pugno. Sit sane tanta, quan-
 tam tu illam esse vis. Etenim sine contro-
 versia & magna est, & late patet, & ad mul-
 tos pertinet, & summo in honore semper fuit,
 & clarissimi cives ei studio etiam hodie præ-
 sunt: sed vide, Crasse, ne dum novo & alie-
 no ornatu velis ornare juris civilis scientiam,
 suo quoque eam concessio & tradito spolies
 236 atque denudes. Nam, si ita diceres, qui
 jurisconsultus esset, esse eum oratorem, item-

que qui esset orator, juris eundem esse consultum: præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & ejusdem socias dignitatis. Nunc vero, jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam scientiam assumerit, esse posse. Ita est tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi legulejus quidam cautus & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum: sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam pedisequamque adjunxisti.

Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, numquamque didicissent; utriusque rei facilis est & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere: nec, si parvi navigii & magni eadem est in gubernando scientia; idcirco qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ fami-

238 liæ causam agere non possit. Nam, quod
 maximas centumvirales causas in jure positas
 protulisti: quæ tandem earum causa fuit,
 quæ ab homine eloquenti, juris imperito,
 non ornatissime potuerit dici? quibus quidem
 in causis omnibus, sicut in ipsa M'. Curii,
 quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii
 Mancini controversia, atque in eo puero, qui
 ex altera natus erat uxore, non remisso nun-
 tio superiori, fuit inter peritissimos homines
 239 summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid
 adjuverit oratorem in his causis juris scien-
 tia, cum hic jurisconsultus superior fuerit
 discessurus, qui esset non suo artificio, sed
 alieno, hoc est, non juris scientia, sed elo-
 quentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe au-
 divi, cum ædilitatem P. Crassus peteret,
 eumque major natu, etiam consularis, Ser.
 Galba affectaretur, quod Crassi filiam C. filio
 suo despondisset, accessisse ad Crassum con-
 sulendi causa quendam rusticanum: qui, cum
 Crassum seduxisset atque ad eum retulisset,
 responsumque ab eo verum magis, quam ad
 suam rem accommodatum abstulisset; ut
 eum tristem Galba vidit, nomine appellavit,
 quæsitque, qua de re ad Crassum retulisset?
 ex quo ut audivit, commotumque ut vidit

hominem, Suspenso, inquit, animo & occupato Crassum tibi respondisse video: deinde ²⁴⁰ ipsum Crassum manuprehendit, & heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie & copiose, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo,) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii, fratris sui, libris, & in Sexti Ælii commentariis scriptum protulisse, ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem & prope veram videri. Attamen, quæ causæ sunt ejusmodi, ⁵⁷ ut de earum jure dubium esse non possit, ²⁴¹ omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus esset, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnoscendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris [incontroversi] ignorare, quæ pars sine dubio multo ²⁴²

maxima est: in eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cum amen-
tatas hastas acceperit, ipse eas oratoris la-
certis viribusque torquebit. Nisi vero (bo-
na venia hujus optimi viri dixerim, Scæ-
volæ,) tu libellis, aut præceptis foceri tui,
causam M'. Curii defendisti. Nonne arri-
puisti patrocinium æquitatis, & defensionem
testamentorum, ac voluntatis mortuorum?

243 Ac mea quidem sententia, (frequens enim
te audivi, atque affui,) multo majorem par-
tem sententiarum sale tuo, & lepore, & po-
litissimis facetiis pellexisti, cum & illud ni-
mium acumen illuderet, & admirarere in-
genium Scævolæ, qui excogitasset, nasci
prius oportere, quam emori: cumque multa
colligeret, & ex legibus & ex senatusconful-
tis, & ex vita ac sermone communi, non
modo acute, sed etiam ridicule ac facete;
ubi si verba, non rem sequeremur, confici
nil posset. Itaque hilaritatis plenum judi-
cium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris
civilis exercitatio profuerit, non intelligo;
dicendi vis egregia, summa festivitate & ve-
244 nustate conjuncta, profuit. Ipse ille Mucius,

paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator fui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in ejusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et credo in illa 243 militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim & oratoriam facultatem contulisses. Tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur; vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo a mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgisset, ut totum illud, UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis; sed in magistri carmine scriptum videretur.

58 Nam quod inertiam accusas adolescen-
²⁴⁶ tium, qui istam artem, primum facillimam,
 non ediscant; quæ quam fit facilis, illi vide-
 rint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficil-
 lima fit, ita subnixi ambulant, deinde etiam
 tu ipse videris, qui eam artem facilem esse
 dicis, quam concedis adhuc artem omnino
 non esse, sed aliquando, si quis aliam artem
 didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum
 esse illam artem futuram: deinde, quod fit
 plena delectationis; in qua tibi remittunt
 omnes istam voluptatem, & ea se carere pa-
 tiuntur; nec quisquam est eorum, qui, si
 jam fit ediscendum sibi aliquid, non Teu-
 crum Pacuvii malit, quam Manilianas vena-
²⁴⁷ lium vendendorum leges ediscere. Tum au-
 tem quod amore patriæ censes nos nostro-
 rorum majorum inventa nosse debere; non
 vides, veteres leges aut ipsa sua vetustate
 consenuisse, aut novis legibus esse sublatas?
 Quod vero viros bonos jure civili fieri putas,
 quia legibus & præmia proposita sint virtuti-
 bus, & supplicia vitiis: equidem putabam,
 virtutem hominibus (si modo tradi ratione
 possit) instituendo & persuadendo, non minis,
 & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem
 illud, etiam sine cognitione juris, quam fit

bellum, cavere malum, scire possumus. De 248
me autem ipso, cui uni tu concedis, ut,
sine ulla juris scientia, tamen causis satisfacere
possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque
me umquam jus civile didicisse, neque
tamen in iis causis, quas in jure possem de-
fendere, umquam istam scientiam deside-
rasse. Aliud est enim, esse artificem cujus-
dam generis atque artis, aliud in communi
vita & vulgari hominum consuetudine nec
hebetem, nec rudem. Cui nostrum non li- 249
cet fundos nostros obire, aut res rusticas
vel fructus causa, vel delectationis, invise-
re? tamen nemo tam sine oculis, tam sine
mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis,
quid arborum putatio ac vitium, quo tem-
pore anni, aut quo modo ea fiant, omnino
nesciat. Num igitur, si cui fundus inspi-
ciendus, aut si mandandum aliquid procu-
ratori de agricultura, aut imperandum villi-
co fit, Magonis Carthaginienfis sunt libri per-
discendi? an hac communi intelligentia con-
tenti esse possumus? Cur ergo non iidem in
jure civili, praesertim, cum in causis, & in
negotiis, & in foro conteramur, satis in-
structi esse possumus ad hoc duntaxat, ne
in nostra patria peregrini atque advenæ esse

250 videamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit, cum hoc Scævola communicare; quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos & exquisita deferunt. An vero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si de tabulis & perscriptionibus controversia est, contortas res & sæpe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere.

59 Nihilne igitur prodest oratori jus civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam in plu-
251 ra studia distrahere nolim. Quis neget, opus esse oratori, in hoc oratorio motu statuque, Roscii gestum & venustatem? tamen nemo suaferit studiosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam vox? tamen, me auctore, nemo dicendi studiosus, Græcorum more & tragœ-

dorum, voci ferviet, qui & annos complures sedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eademque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, & quasi quodam modo colligunt. Hoc nos si facere velimus, antecondemnentur ii, quorum causas receperimus, quam toties, quoties perscribitur, pœanem, aut munitionem citarimus. Quod si in 252 gestu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur: quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest; juris utilitas, ad quamque causam quamvis repente vel a peritis, vel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros 253 habent in causis juris peritos, cum ipsi sint imperitissimi, & qui, ut abs te paullo ante dictum est, *pragmatici* vocantur, Ia

quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges & iura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adiutorem
 60 dare. Nam quod dicis, senectutem a solitu-
 254 dine vindicari juris civilis scientia: fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos, non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quærimus. Quamquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos,
 255 sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Craffe, fallit, quam multa sint, & quam varia genera dicendi, & quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissus & lenius, quam solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut

illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quodsi jam hoc facere non poteris aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a ceteris deferatur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti, otium.

Reliqua vero etiam si adjuvant, historiam 256 dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, si quando opus erit, a viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere & persequi volent, quæ a te, Craffe, præcepta sunt: qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es huic

ætati; sed tamen ad id, quod cupiunt, ad-
 257 piscendum prope necessarias. Nam & sub-
 itæ ad propositas causas exercitationes, &
 accuratæ, & meditatæ commentationes, ac
 stilus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectio-
 rem dicendi esse ac magistrum, multi fudo-
 ris est, & illa orationis suæ cum scriptis alie-
 nis comparatio, & de alieno scripto subita, vel
 laudandi, vel vituperandi, vel comprob-
 andi, vel refellendi causa, disputatio, non me-
 diocris contentionis est, vel ad memoriam,
 61 vel ad imitandum. Illud vero fuit horribile,
 258 quod mehercule vereor, ne majorem vim ad
 deterrendum habuerit, quam ad cohortan-
 dum. Voluisti enim in suo genere unum-
 quemque nostrum quasi quendam esse Rosci-
 um; dixistiquæ, non tam ea, quæ recta
 essent, probari, quam quæ prava [sunt] fa-
 stidiis adhærescere: quod ego non tam fasti-
 diose in nobis, quam in histrionibus, spectari
 259 puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime
 audiri video: tenet enim res ipsa atque cau-
 sa: at Æsopum, si paullum irrauserit, ex-
 plodi. A quibus enim nihil præter volupta-
 tem aurium quæritur, in iis offenditur,
 simul atque imminuitur aliquid de voluptate.
 In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant,
 quæ

quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit ²⁶⁰ orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari ac forensi, remotisque ceteris studiis, quamvis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ, diligentia industriaque superaret: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur: deinde cum spiritus ejus esset angustior, ²⁶¹ tantum continenda anima in dicendo, est affectus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis & remissiones continerentur: qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuebat; ne-

Cicero. T. II.

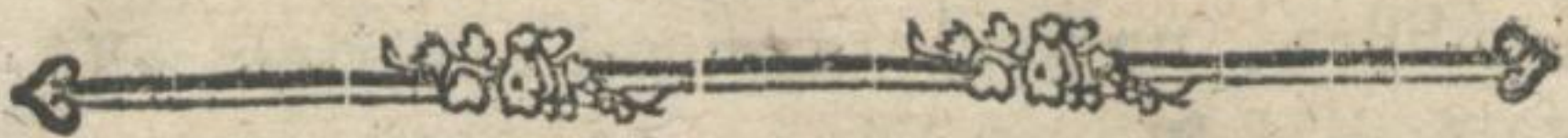
H

que is consistens in loco, sed inambulans,
 262 atque adscensu ingrediens arduo. Hisce ego
 cohortationibus, Crasse, ad studium & ad la-
 borem incitandos juvenes vehementer assen-
 tior: cetera, quæ collegisti ex variis & di-
 versis studiis & artibus, tametsi ipse es omnia
 consecutus, tamen ab oratoris proprio officio
 atque munere sejuncta esse arbitror.

62 Hæc cum Antonius dixisset, sane dubi-
 tare visus est Sulpicius, & Cotta, utrius
 oratio propius ad veritatem videretur acce-
 263 dere. Tum Crassus: operarium nobis quen-
 dam, Antoni, oratorem facis, atque haud
 scio, an aliter sentias, & utare tua illa mi-
 rifica ad refellendum consuetudine, qua tibi
 nemo umquam præstitit: cujus quidem ip-
 sius facultatis exercitatio, oratorum propria
 est, sed jam in philosophorum consuetudine
 versatur, maximeque eorum, qui de omni
 re proposita in utramque partem solent co-
 264 piofissime dicere. Verum ego non solum ar-
 bitrabar, his præsertim audientibus, a me
 informari oportere, qualis esse posset is, qui
 habitaret in subselliis, neque quidquam am-
 plius afferret, quam quod causarum necessi-
 tas postularet: sed majus quiddam videbam,
 cum censebam, oratorem, præsertim in nostra

republica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis præceptisque oratoris quæsitæ sunt: sed opinor, secundum hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non constituisssem, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio. Libenter audirem Antonium. et, cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS

DE

ORATORE

LIBER SECVNDVS.

I **M**AGNA nobis pueris, Quincte frater, si
I memoria tenes, opinio fuit, M. Crassum non
 plus attigisse doctrinae, quam quantum prima
 illa puerili institutione potuisset; M. autem
 Antonium omnino omnis eruditionis exper-
 tem atque ignarum fuisse: erantque multi,
 qui, quamquam non ita sese rem habere ar-
 bitrarentur, tamen, quo facilius nos incen-
 fos studio dicendi a doctrina deterrerent, li-
 benter id, quod dixi, de illis oratoribus prae-
 dicarent, ut, si homines non eruditi sum-
 mam essent prudentiam atque incredibilem
 eloquentiam consecuti, inanis omnis noster
 esse labor, & stultum in nobis erudiendis,
 patris nostri, optimi ac prudentissimi viri,
2 studium videretur. Quos tum, ut pueri, re-
 futare domesticis testibus, patre & C. Acu-
 leone, propinquo nostro, & L. Cicerone,

patruo, solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, (quocum erat nostra matertera,) quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinaque sæpe narravit, cumque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quamquam sæpe ex hu- 3
manissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæfivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus

H 3

aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despiciere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam putaretur: atque si uterque graviolem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur.

5 Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ sc̄riptionis ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere
 2 unquam & præstare potuisse. Etenim ceteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habeat definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut
 6 eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, mul-

tos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Craffo & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuerit, non potuisse confirmo. Quo 7 etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris: vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse; vel ut ea, quæ existimarem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem litteris, si ullo modo assequi complectique potuissem; vel mehercule etiam, ut laudem eorum, jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum atque a silentio vindicarem. Nam si ex 8 scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, (quod quidem extaret,) & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si pos-

¶ sem. Quod hoc etiam spe aggredior majore
 ad probandum, quia non de Ser. Galbæ,
 aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in
 quo liceat mihi fingere, si quid velim, nul-
 lius memoria jam refellente: sed edo hæc
 iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus lo-
 quor, sæpe audierunt; ut duos summos vi-
 ros iis, qui neutrum illorum viderint, eo-
 rum, quibus ambo illi oratores cogniti sint,
 vivorum & præsentium, memoria teste com-
 3 mendemus. Nec vero te, carissime frater
 10 atque optime, rhetoricis nunc quibusdam
 libris, quos tu agrestes putas, insequor, ut
 erudiam: quid enim tua potest oratione aut
 subtilius, aut ornatus esse? sed quanquam,
 five judicio, ut soleo dicere, five, ut ille
 pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse,
 pudore a dicendo & timiditate ingenua qua-
 dam refugisti, five, ut ipse joculari soles, unum
 putasti satis esse non modo in una familia
 rhetorem, sed pæne in tota civitate: non
 tamen arbitror tibi hos libros in eo fore ge-
 nere, quod merito, propter eorum, qui de
 dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bo-
 11 narum artium, possit illudi. Nihil enim mi-
 hi quidem videtur in Crassi & Antonii ser-
 mone esse præteritum, quod quisquam sum-

mis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus.

Postero igitur die, quam illa erant acta, 12
hora fere secunda, cum etiam tum in lecto
Crassus esset, & apud eum Sulpicius federet,
Antonius autem inambularet cum Cotta in
porticu, repente eo Q. Catulus senex cum C.
Julio fratre venit. Quod ubi audivit, com-
motus Crassus surrexit, omnesque admirati,
majorem aliquam esse causam eorum adven-
tus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipso- 13
rum usus ferebat, amicissime consalutassent;
Quid vos tandem? Crassus, num quidnam,
inquit, novi? Nihil fane, inquit Catulus:
etenim vides esse ludos: sed (vel tu nos in-
eptos licet, inquit, vel molestos putes) cum
ad me in Tusculanum [inquit] heri vespere
venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi,
a se Scævolam hinc euntem esse conventum,

ex quo mira quædam se audisse dicebat; te, quem ego, toties omni ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio differuisse, & tanquam in schola, prope ad Græcorum consuetudinem, disputasse. Itaque frater exoravit me, ipsum quidem a studio audiendi non nimis abhorrentem, sed, mehercule, verentem, ne molesti vobis interveniremus, ut hunc secum venirem. Scævola enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues; si familiarius, utrique nostrum. Nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.

4 Tum Crassus, Equidem, quæcunque causa
 15 vos huc attulisset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos & amicissimos: sed tamen, vere dicam, quævis mallet fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) numquam mihi minus, quam hesterno die, placui, (magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit;) qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus, fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua

continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, 16 Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videatur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque & Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit; non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare, tu ne sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, 17 ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi. Quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod *non fit aptus*. Idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus dicitur. Hoc vitio 18

cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an nulla sit major, quam illorum, qui solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus, aut difficillimis aut non necessariis, argutissime disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere inviti & recusantes heri
5 coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis
19 clari & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant.
20 Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum.

tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis & delectationis causa, non disputationis, invenisse arbitror. Nam & sæculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrere cœperunt, & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum, malunt: qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & gravissimis disputantem philosophum omnes unktionis causa relinquunt. Ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior. Verum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex focero meo audivi, cum is diceret, focerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evo-

lavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos & umbilicos ad Cajetam & ad Laurentum legere consueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludumque deſcendere. Sic enim ſe res habet: [ut] quemadmodum volucres videmus, procreationis atque utilitatis ſuæ cauſa, fingere & conſtruere nidos, eadem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris ſui cauſa, paſſim ac libere ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi forenſibus negotiis, atque urbano opere deſeſſi, geſtiunt ac volitare cupiunt, vacui cura atque labore. Itaque illud, quod ego in Cauſa Curiana Scævolæ dixi, non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scævola, nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? tum illud addidi: mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, ſententia, meque, cum hac veni, hoc ipſum nihil agere, & plane ceſſare, delectat. Nam, quod addidiſti ter-

tium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse: quo etiam scripsit, *Persium non curvo legere*: (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus:) *Laelium Decimum volo*, (quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium:) sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos; malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi. Tum Cæsar, Equidem, ⁷ inquit, Catule, jam mihi videor navasse ope- ²⁶ ram, quod huc venerim. Nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia differat, quemque jamdudum Cotta & Sulpicius expectant? Ego ve- ²⁷ ro, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit

Catulus. Ut hic fitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel
 28 ut verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: et simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram, & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit.

Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite vero, audite, inquit. Hominem enim audietis de schola, atque a magistro, & Græcis litteris eruditum. Et eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit: cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque conce-
 29 dere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse; docebo vos, discipuli, quod ipse non didici,
 30 quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur: oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia, continetur. Nam & apud

eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. Itaque & illi alias aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam, ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos vero, & 8
valde quidem, Catulus inquit, putamus, at- 3^R
que eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse ufurus. Exorsus es enim non gloriose, magis, ut tu putas, a veritate, quam a nescio qua dignitate. Ut igitur de 3^R
ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipien-
das eorum voluntates. Hujus rei scientiam, si quis volet, magnam quandam artem esse, dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione causas in foro

Cicero, T. II.

I

dicant, nonnulli autem propter exercitatio-
nem, aut propter consuetudinem aliquam,
callidius id faciant; non est dubium, quin,
si quis animadverterit, quid sit, quare alii
melius, quam alii dicant, id possit notare.
Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non
plane artem, at quasi artem quandam inve-
33 nerit. Atque utinam, ut mihi illa videre vi-
deor in foro atque in causis, ita nunc, quem-
admodum ea reperirentur, possem vobis ex-
ponere!

Sed de me videro: nunc hoc propono,
quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, ta-
men nihil esse profecto oratore præclarius.
Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni
pacata & libera civitate dominatur, tanta
oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut ni-
hil hominum aut auribus, aut mentibus ju-
34 cundius percipi possit. Qui enim cantus mo-
deratæ orationis pronuntiatione dulcior in-
veniri potest? quod carmen artificiosa ver-
borum conclusionem aptius? qui actor in imi-
tanda, quam orator in suscipienda veritate
jucundior? Quid autem subtilius, quam acu-
tæ crebræque sententiæ? quid admirabilius,
quam res splendore illustrata verborum?
quid plenius, quam omni rerum genere cu-

malata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici graviterque debeat. Hujus est in dando con-9
silio de maximis rebus cum dignitate expli-35
cata sententia: ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis a vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis mœrorem levare mitius consolando? Historia vero, testis temporum, lux 36
veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum, aut facientium, aut deligendorum scientiam profiteatur: aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare & distinguere quasi verborum sententiarumque insignibus: aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua

¶7 alia arte esse commune. Sed si in hac una est ea ratio aque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium; sed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium sunt, si modo eas cognorit, (ut heri Crassus dicebat,) optime potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatus illa sua dicunt, si quid ab
¶8 hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed, quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes libere sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si disertè sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, mini- IO
 me impediendus est interpellatione iste cur- 39
 sus orationis tuæ, pati tamen, mihi que
 ignosces. *Non enim possum, quin exclamem,*
 ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim ora-
 toris tum exprimere subtiliter visus es, tum
 laudare copiosissime: quod quidem eloquen-
 tem vel optime facere oportet, ut eloquen-
 tiam laudet. Debet enim ad eam laudan-
 dam, ipsam illam adhibere, quam laudat.
 Sed perge porro: tibi enim assentior, ve-
 strum esse hoc totum, diserte dicere, idque
 si quis in alia arte faciat, eum assumpto ali-
 unde uti bono, non proprio, nec suo. Et 40
 Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni,
 expolivit, hominemque reddidit. Nam he-
 sterno sermone, unius cujusdam operis, ut
 ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum,
 nobis oratorem descriperas, inopem quen-
 dam humanitatis atque inurbanum. Tum
 Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi pro-
 posueram, ut, si te refellissem, hos a te
 discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente
 & Cæsare, videor debere non tam pugnare
 tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.

Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, 41
 de quo loquimur, in foro atque in oculis ci-

vium constituendus, ut videamus, quid ei
 negotii demus, cuique eum muneri velimus
 esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos,
 Catule & Cæsar, non adessetis, posuit brevi-
 ter in artis distributione idem, quod Græci
 plerique posuerunt: neque sane quid ipse
 sentiret, sed quid ab illis diceretur, osten-
 dit: duo prima genera quæstionum esse, in
 quibus eloquentia versaretur, unum infini-
 42 tum, alterum certum. Infinitum mihi vi-
 debatur id dicere, in quo aliquid generatim
 quæreretur, hoc modo: Expetendane esset
 eloquentia? expetendine honores? certum
 autem, in quo quid in personis, & in consti-
 tuta re, & definita quæreretur: cuiusmodi
 sunt, quæ in foro, atque in civium causis
 43 disceptationibusque versantur. Ea mihi vi-
 dentur aut in lite ordinanda, aut in consilio
 dando esse posita. Nam illud tertium, quod
 & a Crasso tactum est, &, ut audio, ille
 ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit,
 adjunxit, etiam si opus est, tamen minus est
 necessarium. Quidnam? inquit Catulus,
 an laudationes? id enim video poni genus
 II tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo
 44 quidem genere scio & me, & omnes, qui
 affuerunt, delectatos esse vehementer, cum
 abs te est Popilia, mater vestra, laudata:

eui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem & ad præcepta esse revocanda. Ex his enim 45 fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare: quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, *Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse:* qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse. Deinde, quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut

tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem & turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitiffem, quæque ab eo contra rempublicam facta arbiträrer, exposui. Diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num quia genere orationis in hujusmodi causis accuratiore

est utendum, idcirco pars etiam hæc cau-
 farum numeranda videtur, aut propriis præ-
 ceptis instruenda? Minime vero, inquit Ca-
 tulus. Non enim deerit homini diserto in
 ejusmodi rebus facultas, ex ceteris rebus &
 causis comparata. Ergo item, inquit, illa, 50
 quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego
 paullo ante (cum eloquentiam laudarem) di-
 xi oratoris esse, neque habent suum locum
 ullum in divisione partium, neque certum
 præceptorum genus, & agenda sunt non mi-
 nus diserte, quam quæ in lite dicuntur, ob-
 jurgatio, cohortatio, consolatio: quorum
 nihil est, quod non summa dicendi ornamen-
 ta desideret: sed ex artificio res istæ præ-
 cepta non quæerunt. Plane, inquit Catulus,
 assentior.

Age vero, inquit Antonius, qualis ora- 51
 toris, & quanti hominis in dicendo, putas
 esse, historiam scribere? Si, ut Græci scri-
 pserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nos-
 tri, nihil opus est oratore: fatis est, non
 esse mendacem. Atqui, ne nostros contem-
 nas, inquit Antonius, Græci quoque sic
 initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor,
 ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi 52
 annalium confectio: cujus rei, memoriæ-

que publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ii, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Helianicus, Acufilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio, (modo enim huc ista sunt importata,) & dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paullulum se erexit, & addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater. Ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis. Sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam varietate locorum; neque verborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpolivit illud opus; sed ut homo neque doctus, neque maxime aptus

ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit
tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum,
inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lin-
gua illustrata non est. Nemo enim studet 55
eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in
causis atque in foro eluceat: apud Græcos
autem eloquentissimi homines, remoti a cau-
sis forensibus, cum ad ceteras res illustres,
tum ad scribendam historiam maxime se ap-
plicaverunt. Namque & Herodotum illum,
qui princeps genus hoc ornavit, in causis
nihil omnino versatum esse accepimus. At-
qui tanta est eloquentia, ut me quidem,
quantum ego Græce scripta intelligere pos-
sum, magnopere delectet. Et post illum 56
Thucydides omnes dicendi artificio, mea
sententia, facile vicit: qui ita creber est re-
rum frequentia, ut verborum prope nume-
rum sententiarum numero consequatur: ita
porro verbis aptus, & pressus, ut nescias,
utrum res oratione, an verba sententiis il-
lustrentur. Atqui ne hunc quidem, quam-
quam est in republica versatus, ex numero
accepimus eorum, qui causas dictitarunt:
& hos libros tum scripsisse dicitur, cum a
republica remotus, atque, id quod optimo
cuique Athenis accidere solitum est, in exi-

57 lium pulsus esset. Hunc consecutus est Sy-
 racufius Philiftus, qui, cum Dionysii tyran-
 ni familiariffimus esset, otium suum con-
 sumfit in historia scribenda, maximeque
 Thucydidem est, sicut mihi videtur, imita-
 tus. Postea vero, quasi ex clariffima rheto-
 ris officina, duo præstantes ingenio, Theo-
 pompus & Ephorus, ab Isocrate magistro
 impulsif, se ad historiam contulerunt: cau-
 14 fas omnino numquam attigerunt. Denique
 58 etiam a philosophia profectus princeps Xeno-
 phon, Socraticus ille, post ab Aristotele Cal-
 listhenes, comes Alexandri, scripsit historiam:
 & hic quidem rhetorico pæne more: ille au-
 tem superior, leniore quodam sono est usus,
 & qui illum impetum oratoris non habeat;
 vehemens fortasse minus, sed aliquanto ta-
 men est, ut mihi quidem videtur, dulcior.
 Minimus natu horum omnium Timæus,
 quantum autem iudicare possum, longe eru-
 ditiffimus, & rerum copia & sententiarum
 varietate abundantiffimus, & ipsa compo-
 sitione verborum non impolitus, magnam elo-
 quentiam ad scribendum attulit, sed nullum
 usum forensem.

89 Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit,
 Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium

Græce negant scire? quot historicos nominavit? quam scienter? quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen: ut, 60 cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosus legerim, sentio orationem meam illorum tactu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt a vulgo intelligi: in philosophos vestros si quando in- 61 cidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis & illustribus, de virtute, de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati! Poëtas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum

his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse nobis, qui
¹⁵ non sumus eruditissimi, esse familiares. Sed
⁶² illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum. Neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis. Sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde ne quid veri non audeat? ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo? ne qua
⁶³ simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus expectantur, & de consiliis significari, quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de eventu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama ac no-

mine excellant, de cuiusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis, fusum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot tantarumque rerum videtisne ulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur?

In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita: quæ tractanda sunt omnia disertissime; sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa definitaque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur; addat, si quis volet, etiam laudationes: alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. Hoc quid & quantum fit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæcumque res infinite posita fit, de ea posse dicere; dicendum erit ei, quanta fit solis magnitudo, quæ forma terræ:

de mathematicis, de muficis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere fufcepto, recufare. Denique ei, qui profitetur effe fuum, non folum de iis controverfiis, quæ temporibus & perfonis notatæ funt, hoc eft, de omnibus forenfibus, fed etiam de generum infinitis quæftionibus dicere, nullum poteft
16 effe genus orationis, quod fit exceptum. Sed
67 fi illam quoque partem quæftionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis aut malis: expetendis aut fugiendis: honeftis aut turpibus: utilibus aut inutilibus: de virtute, de juftitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de difciplina civitatis, de hominum moribus: affumamus eam quoque partem, fed ita, ut fit
68 circumfcripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad ufum civium, morem hominum, quæ verfantur in confuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac focietate civili, in fenfu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda effe
 oratori

oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendide, sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, 69 ne qua sit admiratio, si tot tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, sic statuo: Ut in ceteris artibus, cum tradita sint cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut facilia, aut similia sint, tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: (neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, a doctore tradantur: sed qui primarum & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode persequuntur:) similiter arbitror, in hac sive 70 ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipsius rebus, aut de

iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesitum esse, quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si hæc numquam separatim facere didicisset.

17 Tum Catulus: Præclare mihi videris,
⁷¹ Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, quid etiam, si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumere. Deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum, cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquuntur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam
⁷² de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod est majus, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum & po-

litioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu & victoria judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit & ferendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: (in quo sæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est:) qui tanquam machinatione aliqua tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiã est contorquendus. Omnium 73 sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex, minora illa opera facere discat, laborabit.

K 2

18 Tum Catulus: Quo ista majora ac mira-
⁷⁴ biliora fecisti, eo me major expectatio tenet,
 quibusnam rationibus, quibusve præceptis
 ea tanta vis comparetur: non quod mea qui-
 dem jam interfit, (neque enim ætas id mea
 desiderat, & aliud quoddam genus dicendi
 nos secuti sumus, qui numquam sententias
 de manibus judicum vi quadam orationis ex-
 torfimus, ac potius placatis eorum animis,
 tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus,
) sed tamen ista tua, nullum ad usum
 meum, tantum cognoscendi studio adductus
⁷⁵ requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo
 doctore, qui mihi pervulgata præcepta de-
 cantet, cum ipse numquam forum, num-
 quam ullum iudicium adspexerit: ut peripa-
 teticus ille dicitur Phormio; cum Hannibal
 Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum
 venisset exsul, proque eo, quod ejus nomen
 erat magna apud omnes gloria, invitatus
 esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi,
 si vellet, audiret; cumque se non nolle di-
 xisset; locutus esse dicitur homo copiosus
 aliquot horas de imperatoris officio, & de
 omni re militari. Tum cum ceteri, qui il-
 lum audierant, vehementer essent delectati,
 quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de

illo philosopho judicaret. Pœnus non optime Græce, sed tamen libere respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule injuria. 76
 Quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui numquam hostem, numquam castra vidisset, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. Quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. Sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut ille Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

Erras, Catule, inquit Antonius. Nam **I**egomet in multos jam Phormiones incidi. 77
 Quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior & perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contu-

K 3

melioſe, quam philoſophum illum Hannibal,
& eo fortaffe plus habeo etiam negotii: ſed
tamen eſt eorum doctrina, quantum ego ju-
78 dicare poſſum, perridicula. Dividunt enim
totam rem in duas partes, in cauſæ contro-
verſiam, & in quæſtionis. *Cauſam* appel-
lant, rem poſitam in diſceptatione rerum &
controverſia: *quæſtionem* autem, rem poſi-
tam in infinita dubitatione. De cauſa præ-
cepta dant: de altera parte dicendi mirum
79 ſilentium eſt. Denique quinque faciunt quaſi
membra eloquentiæ, invenire quid dicas,
inventum diſponere, deinde ornare verbis,
poſt memoriæ mandare, tum ad extremum
agere ac pronuntiare: rem ſane non recon-
ditam. Quis enim hoc non ſua ſponte vide-
rit, neminem poſſe dicere, niſi & quid di-
ceret, & quibus verbis, & quo ordine dice-
ret, haberet, & ea meminiffet? Atque hæc
ego non reprehendo: ſed ante oculos poſita
eſſe dico, ut eas item quatuor, quinque, ſex-
ve partes, vel etiam ſeptem (quoniam aliter
ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis
80 oratio diſtributa. Jubent enim exordiri ita,
ut eum, qui audiat, benivolum nobis facia-
mus, & docilem, & attentum: deinde rem
narrare, ita ut verſimilis narratio ſit, ut

aperta, ut brevis: post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. 81 sunt enim concinne distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam 82 ego mihi benivolum judicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo & explano: attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Jam vero narrationem quod jubent verisimi- 83 lem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent. quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum,

cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Cras-
 sus componi posse dicebat; ut genera rerum
 primum exponerentur, in quo vitium est, si
 genus ullum prætermittatur; deinde singu-
 lorum generum partes, in quo & deesse ali-
 quam partem, & superare, mendosum est;
 tum verborum omnium definitiones, in qui-
 bus neque abesse quidquam decet, neque re-
 20 dundare. Sed hoc si in jure civili, si etiam
 84 in parvis aut mediocribus rebus doctiores
 assequi possunt; non idem sentio tanta hac
 in re, tamque immensa, posse fieri. Sin au-
 tem qui arbitrantur; deducendi sunt ad eos,
 qui hæc docent: omnia jam explicata & per-
 polita assequentur: sunt enim innumerabiles
 de his rebus libri, neque abditi, neque ob-
 scuri. Sed videant, quid velint: ad luden-
 dumne, an ad pugnandam arma sint sumturi.
 Aliud enim pugna & acies, aliud ludus cam-
 pusque noster desiderat. Attamen ars ipsa
 ludicra armorum & gladiatorum & militi pro-
 dest aliquid: sed animus acer, & præsens,
 & acutus idem atque versutus, invictos vi-
 ros efficit, non difficilius arte conjuncta.

85 Quare ego tibi oratorem sic jam instituem,
 si potero, ut quid efficere possit, ante per-
 spiciam. Sit enim mihi tinctus litteris; au-

dierit aliquid, legerit, ista ipsa praecepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire: non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo. Tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamentum universae civitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est a cohortatione nostra, neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cujusdam videtur: alterum, vel non facere, quod non optime possis, vel facere, quod non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam possis, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiae suae quam plurimos testes domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandusque fit, ita loquar, ut

ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus do-
 cuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine
 duce ipsi pervenimus, quoniam meliora do-
 21 cere non possumus. Atque, ut a familiari
 88 nostro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpi-
 cium, (primum in causa parvula adolescen-
 tulum audivi,) voce, & forma, & motu
 corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc
 munus, de quo quærimus, oratione autem
 celeri & concitata, (quod erat ingenii) &
 verbis effervescentibus, & paullo nimium re-
 dundantibus, (quod erat ætatis) non sum
 aspernatus. Volo enim se efferat in adole-
 scente fœcunditas. Nam facilius, sicut in vi-
 tibus, revocantur ea, quæ sese nimium pro-
 fuderunt, quam, si nihil valet materies, no-
 va farmenta cultura excitantur: ita volo
 esse in adolescente, unde aliquid amputem.
 Non enim potest in eo succus esse diuturnus,
 quod nimis celeriter est maturitatem affecu-
 89 tum. Vidi statim indolem, neque dimisi tem-
 pus, & eum sum cohortatus, ut forum sibi
 ludum putaret esse ad dicendum: magistrum
 autem, quem vellet, eligeret: me quidem
 si audiret, L. Crassum. Quod iste arripuit,
 & ita sese facturum confirmavit, atque etiam
 addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque

sibi magistrum futurum. Vix annus inter-
cefferat ab hoc sermone cohortationis meæ,
cum iste accusavit C. Norbanum, defenden-
te me. Non est credibile, quid interesse
mihi sit visum inter eum, qui tum erat, &
qui anno ante fuerat. Omnino in illud ge-
nus eum Crassi magnificentum atque præclarum
natura ipsa ducebat: sed ea non satis profi-
cere potuisset, nisi eodem studio atque imi-
tatione intendisset, atque ita dicere consues-
set, ut tota mente Crassum, atque omni ani-
mo intueretur. Ergo hoc fit primum in præ- 22
ceptis meis, ut demonstremus, quem imi- 90
tetur, atque ita, ut quæ maxime excellent
in eo, quem imitabitur, ea diligentissime per-
sequatur. Tum accedat exercitatio, qua il-
lum, quem ante delegerit, imitando effin-
gat, atque ita exprimat; non ut multos imi-
tatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ faci-
lia sunt, aut etiam illa, quæ insignia ac pæ-
ne vitiosa, consectantur imitando. Nihil est 91
facilius, quam amictum imitari alicujus,
aut statum, aut motum. Si vero etiam vi-
tiose aliquid est, id sumere, & in eo vitio-
sum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc
etiam, amissa voce, furit in republica Fu-
rius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos

tamen habuit ille, non assequitur, oris pravitatem & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset, & in eo ipso, quem
 92 delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur.

Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Græcis; ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio
 93 voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constant, Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breves, sententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lyfias. Multa Lyfiæ scripta sunt; nonnulla Critiæ: de Theramene audivimus. Omnes etiam tum reti-

nebant illum Periclis succum; sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Iso- 94 crates, magister istorum omnium, cujus e ludo, tamquam ex equo Trojano, meri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Ita- 23 que & illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratae, multique alii naturis differunt; voluntate autem similes sunt, & inter sese, & magistri: & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandae genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi studiumque vixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & evanuit; alia quaedam dicendi molliora ac remif- 95 fiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem ajunt sororis filium fuisse Demostheni: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quae si volumus usque ad hoc tempus persequi; intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audiui,

tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.

- 96 Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries
- 97 quædam, quæ stilo depascenda est. Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille: Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi defint: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor. Verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque est,
- 98 quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti recte potest, Cæsar, & Cotta; quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & salem. alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero vester æqua-

lis Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit; in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

Verum, ut aliquando ad causas deduca-²⁴
mus illum, quem instituimus, & eas quidem,⁹⁹
in quibus plusculum negotii est, judiciorum,
atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri:) hoc ei primum præcipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusque cognoscat. Hoc in ¹⁰⁰
ludo non præcipitur. Faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adscendere: adscendit: hostes reputat: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in foro,

tabulæ, testimonia, pacta, conventa, sti-
 pulationes, cognationes, affinitates, decre-
 ta, responsa, vita denique eorum, qui in
 causa versantur, tota cognoscenda est: qua-
 rum rerum negligentia plerasque causas, &
 maxime privatas (sunt enim multo sæpe ob-
 101 scuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum
 operam suam multam existimari volunt, ut
 toto foro volitare, & a causa ad causam ire
 videantur, causas dicunt incognitas. In quo
 est illa quidem magna offensio, vel negligen-
 tiæ, susceptis rebus: vel perfidiæ, receptis:
 sed etiam illa major opinione, quod nemo
 potest de ea re, quam non novit, non turpis-
 sime dicere. Ita dum inertiae vituperatio-
 nem, quæ major est, contemnunt, assequun-
 tur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt,
 102 tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut
 de sua quisque re me ipse doceat, &, ut ne
 quis alius adsit, quo liberius loquatur, &
 agere adversarii causam, ut ille agat suam,
 &, quidquid de sua re cogitarit, in medium
 proferat. Itaque cum ille discessit, tres per-
 sonas unus sustineo summa animi æquitate,
 meam, adversarii, judicis. Qui locus est
 talis, ut plus habeat adjumenti, quam in-
 commodi, hunc judico esse dicendum: ubi
 plus

plus mali, quam boni reperio, id totum ab-
 judico atque ejicio. Ita assequor, ut alio ¹⁰³
 tempore cogitem, quid dicam, & alio di-
 cam: quæ duo plerique, ingenio freti, simul
 faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto
 dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad
 cogitandum, aliud ad dicendum putarent.

Cum rem penitus causamque cognovi,
 statim occurrit animo, quæ sit causa ambi-
 gui. Nihil est enim, quod inter homines ¹⁰⁴
 ambigatur; five ex crimine causa constet, ut
 facinoris; five ex controversia, ut heredita-
 tis; five ex deliberatione, ut belli; five ex
 persona, ut laudis; five ex disputatione, ut
 de ratione vivendi; in quo non, aut quid
 factum sit, aut fiat, futurumve sit, quæra-
 tur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac ²⁵
 nostræ fere causæ, quæ quidem sunt crimi- ¹⁰⁵
 num, plerumque infitiatione defenduntur.
 Nam & de pecuniis repetundis, quæ maxi-
 mæ sunt, neganda fere sunt omnia: & de
 ambitu raro illud datur, ut possis liberalita-
 tem ac benignitatem ab ambitu atque largi-
 tione sejungere. de sicariis, de veneficiis,
 de peculatu, infitari necesse est. Id est igi-
 tur genus primum causarum in judiciis, ex
 controversia facti. In deliberationibus ple-

rumque ex futuri, raro etiam ex instantis,
106 aut facti. Sæpe autem res non, sit, nec ne,
sed qualis sit, quæritur: ut cum L. Opimii
causam defendebat apud populum, audiente
me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi
nece negabat, sed id jure, pro salute patriæ,
factum esse dicebat: ut eidem Carboni, tri-
buno plebis, alia tum mente rempublicam
capessenti, P. Africanus de Ti. Graccho in-
107 terroganti, responderat, jure cæsum videri.
Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt
ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit,
aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu
facta esse videantur. Jam quid vocetur,
quæritur, cum, quo verbo quid appellandum
sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sul-
picio fuit in Norbani causa summa contentio.
pleraque enim de iis, quæ ab isto objicieban-
tur, cum confiterer, tamen ab illo majesta-
tem minutam negabam: ex quo verbo, lege
108 Apuleja, tota illa causa pendebat. Atque
in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt,
ut verbum illud, quod causam facit, lucide
breviterque definiat. Quod mihi quidem per-
quam puerile videri solet. alia est enim, cum
inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ
versantur in artibus, disputatur, verborum

definitio: ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque superfit. Quod quidem ¹⁰⁹ in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Et enim definitio primum reprehenso verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet exercitationemque pæne puerilem: tum & in sensum & in mentem judicis intrare non potest. ante enim præterlabitur, quam præcepta est.

Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ²⁶ ambigitur, existit etiam ex scripti interpre- ¹¹⁰ tatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quæ defunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse, & ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa

duplicatur. idque aut numquam dijudicari
 poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis
 præteritis verbis, id scriptum, quodcumque
 defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum
 genus in iis causis, quæ propter scriptum
 ambiguntur, relinquatur, si est scriptum ali-
 III quid ambigue. Ambiguorum autem com-
 plura genera sunt: quæ mihi videntur ii me-
 lius nosse, qui dialectici appellantur, hi aut-
 em nostri ignorare, qui non minus nosse de-
 beant: tum illud est frequentissimum in omni
 consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum
 idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum,
 II2 aut verba sint prætermissa. Iterum autem
 peccant, cum genus hoc causarum, quod in
 scripti interpretatione versatur, ab illis cau-
 sis, in quibus, qualis quæque res fit, discep-
 tatur, sejungunt. nusquam enim tam quæ-
 ritur, quale fit genus ipsum rei, quam in
 scripto, quod totum a facti controversia se-
 II3 paratum est. Ita tria sunt omnino genera,
 quæ in disceptationem & controversiam ca-
 dere possunt; Quid fiat, factum, futurumve
 fit: aut Quale fit, aut Quomodo nominetur.
 Nam & illud quidem, quod quidam Græci
 adjungunt, Rectene factum fit, totum in eo
 est, quod, Quale fit, quærimus. Sed jam ad
 institutum revertar meum.

Cum igitur, accepto causæ genere & co- 27
gnito, rem tractare cœpi, nihil prius consti- 114
tuo, quam, quid sit illud, quo mihi referen-
da sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæ-
stionis & iudicii: deinde illa duo diligentissi-
me confidero, quorum alterum commenda-
tionem habet nostram, aut eorum, quos de-
fendimus, alterum est accommodatum ad
eorum animos, apud quos dicimus, ad id,
quod volumus, commovendos. Ita ratio 115
omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus
est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ de-
fendimus: ut conciliemus nobis eos, qui au-
diunt: ut animos eorum, ad quemcumque
causa postulabit motum, vocemus. Ad pro- 116
bandum autem duplex est oratori subjecta
materies: una rerum earum, quæ non ex-
cogitantur ab oratore, sed in re positæ, ra-
tione tractantur: ut tabulæ, testimonia, pa-
cta, conventa, quæstiones, leges, senatus-
consulta, res iudicatæ, decreta, responsa, &
reliqua, si quæ sunt, quæ non pariuntur ab
oratore, sed ad oratorem a causa, atque a re
deferuntur: altera, quæ tota in disputatione
& argumentatione oratoris collocata est. Ita 117
in superiore genere de tractandis argumentis,
in hoc autem etiam de inveniendis cogitan-

dum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etiam si ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant, quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenii est, rivulos consectari, fontes rerum non videre, & jam ætatis est ususque nostri, a capite, quod velimus, arcessere, & unde omnia manent, videre.

- 118 Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatam nobis in perpetuum, ad omnem usum similiarum rerum, esse debet. Nam pro tabulis & contra tabulas; pro testibus & contra testes; pro quæstionibus & contra quæstiones; & item de ceteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta & Sulpici, dico) multa commentatione atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis.
- 119 Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oportet.

teat. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, ²²¹
 exercitationis autem maximæ: artem qui-
 dem & præcepta duntaxat hæctenus requi-
 runt, ut certis dicendi luminibus ornentur.
 Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ ¹²⁰
 tota ab oratore pariuntur, excogitationem
 non habent difficilem, explicationem magis
 illustrem perpolitamque desiderant. Itaque
 cum hæc duo nobis quærenda sint in causis,
 primum quid, deinde quomodo dicamus: al-
 terum, quod totum arte tinctum videtur,
 tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est
 pæne mediocris, quid dicendum sit, videre:
 alterum est, in quo oratoris vis illa divina,
 virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt,
 ornate, copiose, varieque dicere. Quare il- ²⁸
 lam partem superiorem, quoniam semel ita ¹²¹
 vobis placuit, non recusabo, quo minus per-
 poliam atque conficiam: (quantum conse-
 quar, vos judicabitis:) quibus ex locis ad
 eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ
 valent, ducatur oratio, ut & concilientur ²¹
 animi, & doceantur, & moveantur. [hæc
 sunt enim tria numero] ea vero quemadmo-
 dum illustrentur, præsto est, qui omnes do-
 cere possit, qui hoc primus in nostros mores
 induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit.

- 122 Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspensionem,) neminem esse oratorem paullo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, (quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis,) ex eo est, quod nihil ququam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo & judico, neminem omnium tot & tanta, quanta sunt in
- 123 Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum.
- 124 Tum Crassus: Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procreavit & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis,

qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus cicatrices adversas fenis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe impetus populi non injustos esse; quos præstare nemo possit? multas etiam e republica seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta? illam Norbani seditioem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflataam? 125 Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus non hoc maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt. Tum Catulus: Ego vero, 29 inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, 126

quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi
 fitis, ita tamen uterque vestrûm dicat, ut ei
 nihil neque a natura denegatum, neque a
 doctrina non delatum esse videatur. Quare,
 Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis,
 ut, si quid ab Antonio aut prætermissum,
 aut relictum sit, non explices: neque te, An-
 toni, si quid non dixeris, existimabimus non
 potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse.

127 Hic Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omit-
 tis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum
 desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda
 sint in causis, reperiantur. quæ quamquam
 abs te novo quodam modo, præclareque di-
 euntur, sunt tamen & re facilia, & præ-
 ceptis pervagata: illa deprome nobis, unde
 afferas, quæ sæpissime tractas, semperque
 divinitus.

128 Depromam equidem, inquit Antonius,
 & quo facilius id a te exigam, quod peto,
 nihil tibi a me postulanti recusabo. Meæ to-
 tius orationis, & istius ipsius in dicendo fa-
 cultatis, quam modo Crassus in cœlum ver-
 bis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi;
 una conciliandorum hominum, altera docen-
 129 dorum, tertia concitandorum. Harum trium
 partium prima lenitatem orationis, secunda

acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac ³⁰ tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter as- ¹³⁰ sentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi litteræ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed ¹³¹ hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert, vel auditione & cogita-

tione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntian- dum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subactò mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato & iterato, quo meliores foetus possit & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, litteræ.

132 Ac primum naturam causæ videat, quæ nunquam latet, factumne sit, quærat, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic jubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum. quid facit causam? quod reipublicæ causa, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ex senatusconsulto, fer-

vandæ reipublicæ causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita; sed illa quærenda: quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad id, quod in iudicium venit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud ³¹ videndum est, in quo summus est error isto- ¹³³ rum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes atque impositum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellant, in quo, sine personis atque temporibus, de universo genere quærat; alterum, quod personis certis & temporibus definiatur: ignari, omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, ¹³⁴ de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num pœna videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione

- 135 quærat. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quod sumtuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis & malis civibus: quod a multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario a tempore atque homine ad communes rerum & generum summas revol-
- 136 ventur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cum de facto quærat: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita.
- 32
137 Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæ-
runtur, qualia sint; ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dederit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin in illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dederit, si is non sit receptus, postliminium

esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argu-
menta defensionis, Mancini nomen pertinet.
Ac, si quid affert præterea hominis aut di- 138
gnitas, aut indignitas, extra quæstionem est,
& ea tamen ipsa oratio ad universi generis
disputationem referatur necesse est. Hæc ego
non eo consilio disputo, ut homines eruditos
redarguam: quamquam reprehendendi sunt,
qui in genere definiendo istas causas descri-
bunt in personis & in temporibus positas esse.
Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, 139
tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex
genere quæstionis pendere causas. Sed hoc
nihil ad me. Nullum enim nobis certamen
cum istis esse debet tantum: satis est intelli-
gi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in
tanto otio, etiam sine hac forensi exercita-
tione, efficere potuerunt, ut genera rerum
discernerent, eaque paullo subtilius explica-
rent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Il-
lud ad me, ac multo etiam magis ad vos,
Cotta noster & Sulpici. quomodo nunc se 140
istorum artes habent, pertimescenda est mul-
titude causarum: est enim infinita, si in per-
sonis ponitur; quot homines, tot causæ: sin
ad generum universas quæstiones referun-
tur; ita modicæ & paucæ sunt, ut eas omnes,

diligentes, & memores, & sobrii oratores
 percurfas animo, & prope dicam, decanta-
 tas habere debeant: nisi forte existimatis, a
 M'. Curio causam didicisse L. Crassum, & ea
 re multa attulisse, quamobrem, posthumo non
 nato, Curium tamen heredem Cöponii esse
 141 oporteret. Nihil ad copiam argumentorum,
 neque ad causæ vim, ac naturam nomen Co-
 ponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat
 universo rei negotiique, non in tempore ac
 nominibus, omnis quæstio: cum scriptum
 ita sit, SI MIHI FILIVS GENITVR,
 ISQVE PRIVS MORITVR, & cetera,
 TVM VT MIHI ILLE SIT HERES: Si
 natus filius non fit; videaturne is, qui filio
 33 mortuo institutus heres fit, heres esse. Per-
 petui juris & universi generis quæstio non
 hominum nomina, sed rationem dicendi, &
 142 argumentorum fontes desiderat. In quo et-
 iam isti nos jurisconsulti impediunt, a discen-
 doque deterrent. -Video enim in Catonis &
 Bruti libris nominatim referri, quid alicui de
 jure viro aut mulieri responderint: credo, ut
 putaremus, in hominibus, non in re, con-
 sultationis aut dubitationis causam aliquam
 fuisse; ut, quod homines essent innumera-
 biles, debilitati a jure cognoscendo, volunta-
 tem

tem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus.

Sed hæc Crassus aliquando nobis expedit, & exponet descripta generatim. Est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam ¹⁴³ id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel apte describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba & a subfelliis in otium, (ut cogitat) soliumque contulerit. Jam id quidem sæpe, inquit Catu- ¹⁴⁴ lus, ex eo audivi, cum diceret, sibi certum esse, a judiciis causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo ferret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: & istam osci-

tantem & dormitantem sapientiam Scævolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leniter, & Per-
 145 texe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es. me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

34 Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur; genera autem esse definita, non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico & sententiis.
 146 Eæ vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumentum causarum & generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scru-

tari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito & usu, pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. At- 147
que hoc totum est five artis, five animadversionis, five consuetudinis, nosse regiones, intra quas venire, & peruestiges, quod quæras. ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet. Et sic, cum ad invenien- 35
dum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat: diligentia, inquam, quæ cum 148
omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. hæc præcipue colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia

excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est: id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est: deinde ut in iis locis, quos proponam paullo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt. Inter ingenium quidem & diligentiam perpauullulum loci reliquum est arti: ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire; reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentia; qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur.

36 Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum ta-

men, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaramus. Tum ille, Verum, inquit, ex me ¹⁵³ audies, Catule. semper ego existimavi, jucundiorum & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci suscipere, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturus pollicerentur, non admoveere aurem, & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, at-

tendere. Itaque feci, Catule, & istorum omnium summam causas & genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc civitas aspernata numquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras: quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope seculis ante cognovit, quam eam Græci natam esse senserunt. & certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ

37
154

155

essent, & a se, & ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. Minime, 156 inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium *pau-*
cis: Nam omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror. imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed, ut eo revo- 38
 cetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus 157
 istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene differendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco *διαλεκτικήν* appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inveniatur, sed tantum est, quo modo judicetur. Nam & omne, quod elo- 158
 quimur sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse, & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum: & si conjuncte sit elatum, & adjuncta

sint alia, judicent, rectene adjuncta sint, &
 verane summa sit uniuscujusque rationis: &
 ad extremum ipsi se compungunt suis acumi-
 nibus, & multa quærendo, reperiunt non
 modo ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere,
 sed etiam quibus ante exorsa, & potius de-
 159 texta prope, retexantur. Hic nos igitur Stoi-
 cus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmo-
 dum inveniam quid dicam, non docet: at-
 que idem etiam impedit, quod & multa re-
 perit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, &
 genus sermonis affert non liquidum, non fu-
 sum ac profluens, sed exile, aridum, conci-
 sum ac minutum. quod si quis probabit, ita
 probabit, ut oratori tamen aptum non esse
 fateatur. Hæc enim nostra oratio multitu-
 dinis est auribus accommodanda, ad oble-
 ctandos animos, ad impellendos, ad ea pro-
 banda, quæ non aurificis statera, sed quadam
 160 populari trutina examinantur. Quare istam
 artem totam dimittamus, quæ in excogitan-
 dis argumentis muta nimium est, in judican-
 dis nimium loquax. Critolaum istum, quem
 simul cum Diogene venisse commemoras,
 puto plus huic studio nostro prodesse potuisse.
 Erat enim ab isto Aristotele, a cujus inven-
 tis tibi ego videor non longe aberrare. atque

inter hunc Aristotelem, (cujus & illum legi
 librum, in quo exposuit dicendi artes omnium
 superiorum, & illos, in quibus ipse sua quæ-
 dam de eadem arte dixit,) & hos germanos
 hujus artis magistros, hoc mihi visum est
 interesse, quod ille eadem acie mentis, qua
 rerum omnium vim naturamque viderat, hæc
 quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam
 ille despiciebat, pertinebant. illi autem, qui
 hoc solum colendum ducebant, habitarunt in
 hac una ratione tractanda, non eadem pru-
 dentia, qua ille, sed usu, in hoc uno genere,
 studioque majore. Carneadis vero vis incre- 161
 dibilis illa dicendi, & varietas, perquam ef-
 fet optanda nobis: qui nullam umquam in
 illis suis disputationibus rem defendit, quam
 non probarit; nullam oppugnavit, quam non
 everterit. Sed hoc majus est quiddam, quam
 ab iis, qui hæc tradunt & docent, postulan-
 dum sit.

Ego autem, si quem nunc plane rudem 39
 institui ad dicendum velim, his potius tra- 162
 dam assiduis uno opere eandem incudem diem
 noctemque tundentibus, qui omnes tenuissi-
 mas particulas, atque omnia minima mansa,
 ut nutrices infantibus pueris, in os inserant.
 Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter in-

stitutus, & aliquo jam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur; illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, & ea breviter illustret, 163 verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum, aut res quæ sit tota, quærat, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei 164 natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic: Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit. 165 Sin pars; partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reipublicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum; suum, arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si consul

est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opi-
 mius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures ¹⁶⁶
 sunt argumentorum sedes ac loci. Nam &
 conjuncta quæremus, & genera, & partes
 generibus subjectas, & similitudines, & dis-
 similitudines, & contraria, & consequentia,
 & consentanea, & quasi præcurrentia, & re-
 pugnantia, & causas rerum vestigabimus, &
 ea, quæ ex causis orta sunt; & majora, pa-
 ria, minora quæremus. Ex conjunctis sic ⁴⁰
 argumenta ducuntur: Si pietati summa tri- ¹⁶⁷
 buenda laus est, debetis moveri, cum Q. Me-
 tellum tam pie lugere videatis. Ex genere
 autem: Si magistratus in populi Romani po-
 testate esse debent, quod Norbanum accusas,
 cujus tribunatus voluntati paruit civitatis?
 Ex parte autem ea, quæ est subjecta generi: ¹⁶⁸
 Si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari no-
 bis esse debent, certe in primis imperatores,
 quorum consiliis, virtute, periculis, retine-
 mus & nostram salutem, & imperii dignita-
 tem. Ex similitudine autem: Si feræ partus
 suos diligunt, qua nos in liberos nostros in-
 dulgentia esse debemus? At ex dissimilitudi-
 ne: Si barbarorum est in diem vivere, nostra ¹⁶⁹
 consilia sempiternum tempus spectare debent.
 Atque utroque in genere & similitudinis, &

dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si
 170 Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt. simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti.
 171 Ex causis autem rerum sic: Avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus.
 172 Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic. Ex majore: Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tanto-

pere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

Hic parvae consuetudinis

Causa hujus mortem fert tam familiariter:

Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est ejusdem & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias. Foris 173

autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse

est; recito enim tabulas. De quo genere toto paullo ante dixi. Hæc, ut brevissime dici

potuerunt, ita a me dicta sunt. Ut enim si 41
aurum cui, quod esset multifariam defossum, 174

commonstrare vellem, fatis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore, inveniret: sic has ego argumentorum novi notas,

quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua, cura & cogitatione eruuntur. 175

Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agi-

mus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in
 170 ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requireret. Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id
 177 inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis fatietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere, & ex iisdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut oculos, ne quis ea numerare possit, ut redistinguantur, verbis confusa esse videantur.

Hæc ut & properans, & apud doctos, & 42
semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad 178
illa majora veniamus. Nihil est enim in di-
cendo, Catule, majus, quam ut faveat ora-
tori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur,
ut impetu quodam animi & perturbatione
magis, quam judicio, aut consilio, regatur.
Plura enim multo homines judicant odio, aut
amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut
dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut
errore, aut aliqua permotione mentis, quam
veritate, aut præscripto, aut juris norma
aliqua, aut judicii formula, aut legibus.
Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa 179
pergamus.

Paullum, inquit Catulus, etiam nunc de-
esse videtur iis rebus, Antoni, quas expo-
suisti, quod sit tibi ante explicandum, quam
illuc proficiscare, quo te dicis intendere.
Quidnam? inquit. Qui ordo tibi placeat, in-
quit Catulus, & quæ dispositio argumeto-
rum, in qua tu mihi semper deus videri so-
les. Vide quam sim in isto genere, inquit, 180
Catule, deus. non mehercule mihi, nisi ad-
monito, venisset in mentem: ut possis existi-
mare, me in ea, in quibus nonnumquam
aliquid efficere videor, usu solere in dicendo,

24
 87
 vel casu potius incurrere. Ac res quidem
 ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam
 ignotum hominem, præteribam, tantum pot-
 est in dicendo, ut ad vincendum nulla plus
 181
 possit: sed tamen mihi videris ante tempus
 a me rationem ordinis & disponendarum re-
 rum requisisse. Nam si ego omnem vim ora-
 toris in argumentis, & in re ipsa per se com-
 probanda posuiffem, tempus effet jam de or-
 dine argumentorum, & de collocatione ali-
 quid dicere: sed cum tria sint a me propo-
 sita, de uno dictum; cum de duobus reliquis
 dixero, tum erit denique de disponenda tota
 87
 oratione quærendum.

43
 182
 Valet igitur multum ad vincendum, pro-
 bari mores, instituta, & facta, & vitam eo-
 rum, qui agent causas, & eorum, pro qui-
 bus: & item improbari adversariorum; ani-
 mosque eorum, apud quos agitur, conciliari
 quam maxime ad benivolentiam, cum erga
 oratorem, tum erga illum, pro quo dicet
 orator. Conciliantur autem animi dignitate
 88
 hominis, rebus gestis, existimatione vitæ:
 quæ facilius ornari possunt, si modo sunt,
 quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant
 in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris
 significatio, verborum comitas: si quid per-
 sequare

sequare acrius, ut invitus & coactus facere
videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetu-
dinis, pietatis, grati animi, non appetentis,
non avidi, signa proferri perutile est: eaque
omnia, quæ proborum, demissorum, non
acrium, non pertinacium, non litigiosorum,
non acerborum sunt, valde benivolentiam
conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc
non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios
ex contrario conferenda. Sed genus hoc to- 183
tum orationis in iis causis excellet, in qui-
bus minus potest inflammari animus iudicis
acri & vehementi quadam incitatione. Non
enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe
placida, summissa, lenis, quæ maxime com-
mendat reos. Reos autem appello non eos
modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum
de re disceptatur. sic enim olim loquebantur.
Horum igitur exprimere mores oratione, 184
justos, integros, religiosos, timidos, perfe-
rentes injuriarum, mirum quiddam valet: &
hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel
in peroranda, tantam habet vim, si est sua-
viter & cum sensu tractatum, ut sæpe plus,
quam causa, valeat. Tantum autem effici-
tur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi
mores oratoris effingat oratio. Genere enim

Cicero. T. II.

N

quodam sententiarum & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur. Huic autem
 44
 185 est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.
 186 Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam; non solum morbus ejus, cui mœderi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam & gravem ad animos iudicum pertractandos, omnimode in ea cogitatione curaque versor, ut

odorere, quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, & ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque iudex: plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poëta dicta est *flexanima, atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modo inclinantem impellere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, cum a me divinitus tractari solere diceret, & in causa M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret: quæ mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo. Tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fuceque puerili,

N 2

45
188

001

ut mihi non solum tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris.

- 189 Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse atque inusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. non mehercule umquam apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui; quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer.
- 190 Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis.

Ut enim nulla materies tam facilis ad exar-
descendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem
concipere possit: sic nulla mens est tam ad
comprehendendam vim oratoris parata, quæ
possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam,
& ardens accesseris. Ac, ne forte hoc ma- 46
gnum ac mirabile esse videatur, hominem 191
toties irasci, toties dolere, toties omni animi
motu concitari, præsertim in rebus alienis,
magna vis est earum sententiarum, atque
eorum locorum, quos agas tractesque dicen-
do, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis.
Ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipi-
tur ad aliorum animos permovendos, orato-
rem ipsum magis etiam, quam quemquam
eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc 192
in causis, in judiciis, in amicorum periculis,
in concursu hominum, in civitate, in foro
accidere miremur, cum agitur non solum in-
genii nostri existimatio (nam id esset levius:
quamquam, cum professus sis, te id posse
facere, quod pauci, ne id quidem negligen-
dum est) sed alia sunt majora multo, fides,
officium, diligentia: quibus rebus adducti,
etiam cum alienissimos defendimus, tamen
eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi,
existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne 193

hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

„Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?

„Neque paternum adspectum es veritus?

Numquam illum adspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

„Quem aetate exacta indigem

„Liberum lacerasti, orbasti, exstinxisti;

„neque fratris necis,

„Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam

„est traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen [recte] agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod a Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu
47 quasi furoris. Quare nolite existimare me-

194

ipsum, qui non heroum veteres casus, fictos-
 que luctus vellem imitari, atque adumbrare
 dicendo; neque actor essem alienæ personæ,
 sed auctor meæ, cum mihi M'. Aquilius in
 civitate retinendus esset, quæ in illa causa
 peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse.
 Quem enim ego consulem fuisse, imperato- 195
 rem ornatum a senatu, ovantem in Capito-
 lium ascendisse meminissim; hunc cum affli-
 ctum, debilitatum, mœrentem, in summum
 discrimen adductum viderem, non prius sum
 conatus misericordiam aliis commovere, quam
 misericordia sum ipse captus. Senti equi-
 dem, tum magnopere moveri iudices, cum
 excitavi mœstum ac fordidatum senem, &
 cum ista feci, quæ tu, Craffe, laudas, non
 arte, de qua quid loquar nescio, sed motu
 magno animi ac dolore, ut discinderem tu-
 nicam, ut cicatrices ostenderem. Cum C. 196
 Marius mœrorem orationis meæ præfens ac
 sedens multum lacrymis suis adjuvaret; cum-
 que ego illum crebro appellans, collegam ei
 suum commendarem, atque ipsum advocatum
 ad communem imperatorum fortunam defen-
 dendam invocarem: non fuit hæc sine meis
 lacrymis, non sine dolore magno miseratio,
 omniumque deorum & hominum, & civium,

& sociorum imploratio. Quibus omnibus
 verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor
 abfuisset meus, non modo non miserabilis,
 197 sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quam-
 obrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego vi-
 delicet atque eruditus magister, ut in dicen-
 do irasci, ut dolere, ut flere possitis. Quam-
 quam te quidem quid hoc doceam, qui in
 accusando sodali & quæstore meo, tantum in-
 cendium non oratione solum, sed multo etiam
 magis vi, & dolore, & ardore animi conci-
 taras, ut ego ad id restinguendum vix cona-
 rer accedere? Habueras enim tum omnia in
 causa superiora: vim, fugam, lapidationem,
 crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi
 miserabilique casu, in iudicium vocabas: de-
 inde principem & senatus, & civitatis, M.
 Aemilium, lapide percussum esse constabat:
 vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium,
 cum intercedere vellent rogationi, nemo po-
 48 terat negare. Accedebat, ut hæc tu adoles-
 198 cens pro republica queri summa cum digni-
 tate existimarere: ego, homo censorius, vix
 fatis honeste viderer seditiosum civem, & in
 hominis consularis calamitate crudelem, posse
 defendere. Erant optimi cives iudices, bo-
 norum virorum plenum forum, vix ut mihi

tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quodsi unquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam justiore fuisse. Tum omnem orationem tra-duxi & converti in increpandam Cæpionis

fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renovabam
 49 [atque revocabam]. Quod ubi sensi me in
 200 possessione iudicii, ac defensionis meæ constituisse, quod & populi benivolentiam mihi conciliaram, cuius jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputavi, lenitatis & mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama prope fortunisque decernere, nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis a me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem.
 201 Petebam a iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio

dolore me esse affectum viderent, concederent: præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa. Hic Sulpicius, 50
Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. Nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem; quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad

202

ignoscendum homines dabant, tenuisti, te
 pro homine pernecessario, quæstore tuo, di-
 cere; quam tibi primum muisti ad te au-
 203 diendum viam? Ecce autem, cum te nihil
 aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines
 tibi, civem improbum defendenti, ignoscen-
 dum propter necessitudinem arbitrarentur,
 serpere occulte cœpisti, nihil dum aliis suspi-
 cantibus, me vero jam pertimescente, ut il-
 lam, non Norbani seditionem, sed populi
 Romani iracundiam, neque eam injustam,
 sed meritam ac debitam fuisse defenderes.
 Deinde qui locus abs te prætermissus est in
 Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidia,
 misericordia miscuisti? Neque hæc solum in
 defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque
 meis testibus, quorum testimonia non refel-
 lendo, sed ad eundem impetum populi con-
 204 fugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo
 commemorarentur, equidem nulla præcepta
 desiderabam. istam enim ipsam demonstra-
 tionem defensionum tuarum, abs te ipso com-
 memoratam, doctrinam esse non mediocrem
 puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius,
 trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo,
 quæque maxime spectare solemus. Docuit
 enim jam nos longa vita ususque rerum ma-

ximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

Equidem primum considerare soleo, postu- 51
letne causa. Nam neque parvis in rebus ad- 205
hibendæ sunt, hæc dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in judi- 206
cum animis, aut, quicumque illi erant, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis 206
viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes 207
utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Evitandum est, ut ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa

sua. Invidetur enim commodis hominum
 ipsorum; studiis autem eorum ceteris com-
 208 modandi favetur. Videndumque hoc loco
 est, ne, quos ob benefacta diligere volumus,
 eorum laudem atque gloriam, cui maxime
 invideri solet, nimis efferre videamur. At-
 que iisdem his ex locis & odium in alios
 frueri discemus, & a nobis ac nostris demo-
 vere: eademque hæc genera tractanda sunt
 in iracundia, vel excitanda vel sedanda. Nam
 si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut
 inutile fit, id factum augeas, odium creatur:
 si, quod aut in bonos viros, aut in eos, in
 quos quisque minime debuerit, aut in rem-
 publicam; tum excitatur, si non tam acer-
 bum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non
 209 dissimilis offensio. Item timor incutitur aut
 ex ipsorum periculis, aut ex communibus.
 interior est ille proprius: sed hic quoque
 communis ad eandem similitudinem est per-
 52 ducendus. Par atque una ratio est spei, læ-
 titiæ, molestiæ: sed haud sciam, an acerrimus
 longe sit omnium motus invidiæ; nec
 minus virium opus sit in ea comprimenda,
 quam in excitanda. Invident autem homines
 maxime paribus, aut inferioribus, cum se re-
 lictos sentiunt, illos autem dolent evolasse:

sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intolerantius se jactant, & æquabilitatem juris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis: tum, si erunt honestiora atque graviora, tamen non esse tanta ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseque, si quam gloriam peperisse videatur, etsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, & pervagatum: [invidetur autem præstanti florentique fortunæ] ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miseriis permista esse videatur. Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbis, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus

210

211

humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est; & , ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe jam dixi) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, ⁵³ intenta ac vehemens esse debet. Sed est quædam ²¹² in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quadam gravitate & ²¹³ contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum a causa,

causa,

causa, & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant) nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut 214 argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque & tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhærescit: illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut 215 breviter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis 216

Cicero. T. II.

O

causa leniter, aut per motionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benivolentia, misericordia invidia tollatur.

54 Suavis autem est, & vehementer sæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. In quibus tu longe aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem falsis, aut, si
 217 qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula & falsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eo-
 218 rum, nisi ipsa insulfitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrinâ ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ser-

mone fufum, alterum peracutum & breve: illa a veteribus fuperior *cavillatio*, hæc altera *dicacitas* nominata eft. Leve nomen habet utraque res? quippe: leve enim eft totum hoc, rifum movere. Verumtamen (ut 219 dicis, Antoni) multum in caufis perfæpe lepore & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ feftivitatís ars non defideretur (natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipfo genere fermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emiffum hæerere debeat, quam cogitari potuiſſe videatur? Quid enim hic meus frater 220 ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem fe videre* reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus vel apud centumviros contra Scævola, vel contra accuſatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt, omnium ſententia, concedendum. Non enim fere quiſquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate fermonis, & hoc, quod in celeritate atque dicto eſt. Nam hæc perpetua contra Scævola 221

Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati: in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum
 222 non insulse interpretantur. Dicere enim ajunt Ennium, *flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat*; hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint. Nam ea dicta appellantur proprio jam nomine.

55 Sed ut in Scævolam continuuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque
 223 genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa brevia, cum ille diceret, *se sine causa sudare: Minime mirum*, inquit, *modo enim existi de balneis*. Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem

legendam dedisset, alteri de lege Servilia, & cum contraria inter sese de republica capita contulisset; noster hic facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, 224
 VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. *Brute, testificatur pater, se tibi Privernatem fundum reliquisse.* Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Sapiens videlicet homo cum primis nostrae civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiui Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.* Quis est 225
 igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa funere efferretur anus Junia? Pro, dii immortales, quæ fait illa,

quanta vis? quam inexpectata? quam re-
 pentina? cum, coniectis oculis, gestu omni
 imminenti, summa gravitate & celeritate
 verborum, *Brute*, quid sedes? quid illam
 anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omni-
 bus, quorum imagines duci vides? quid ma-
 joribus tuis? quid *L. Bruto*, qui hunc popu-
 lum dominatu regio liberavit? quid te facere?
 226 cui rei, cui gloriae, cui virtuti studere? pa-
 trimonione augendo? at id non est nobilitatis.
 sed fac esse, nihil superest; libidines totum
 dissipaverunt. an juri civili? est paternum.
 sed dicet, te, cum aedes venderes, ne in rutis
 quidem *E* caesis solium tibi paternum rece-
 pisse. an rei militari? qui numquam castra
 videris? an eloquentiae? quae nulla est in te:
E, quidquid est vocis ac linguae, omne in istum
 turpissimum calumniae quaestum contulisti. Tu
 lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in
 foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu?
 tu illam mortuam, tu imagines ipsas non per-
 horrescis? quibus non modo imitandis, sed ne
 collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti.
 56 Sed haec tragica atque divina: faceta autem
 227 & urbana innumerabilia ex una contentione
 meministis. nec enim concio major umquam
 fuit, nec apud populum gravior oratio, quam

hujus contra collegam in censura nuper, neque lepore & festivitate conditior.

Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum 228 Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paullum inviderem. nam esse quamvis facetum atque falsum, non nimis est per se ipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus & urbanissimus, omnium gravissimum & severissimum & esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arrisisset ipse 229 Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit. Nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus: ut in adversarium, & maxime, si ejus stultitia poterit

agitari, in testem stultum, cupidum, levem,
 230 si facile homines audituri videbuntur. Omni-
 no probabiliora sunt, quæ laceffiti dicimus,
 quam quæ priores. Nam & ingenii celeritas
 major est, quæ apparet in respondendo, &
 humanitatis est responsio. Videmur enim
 quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti, ut in
 ista ipsa concione nihil fere dictum est ab
 hoc, quod quidem facetius dictum videretur,
 quod non provocatus responderit. Erat aut-
 em tanta gravitas in Domitio, tanta aucto-
 ritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepore
 magis elevandum, quam contentione fran-
 57 gendum videretur. Tum Sulpicius, Quid igi-
 231 tur? inquit, patiemur, Cæsarem, qui quam-
 quam Crasso facetias concedit, tamen multo
 in eo studio magis ipse elaborat, non expli-
 care nobis totum genus hoc jocandi, quale
 sit, & unde ducatur; præsertim cum tantam
 vim & utilitatem falis & urbanitatis esse fa-
 teatur? Quid si, inquit Julius, assentior An-
 232 tonio dicenti, nullam esse artem falis? Hic
 cum Sulpicius reticuisset, Quasi vero, inquit
 Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius
 jamdiu loquitur, ars ulla fit. observatio quæ-
 dam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ
 in dicendo valent: quæ si eloquentes facere

posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut parva intelligamus, cum, quo referenda sint, didicerimus. Quare, 233
Cæsar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquamdem recusandi. Quamquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scenam gestum, spectante Roscio. Quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, & docebo *sus* (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, *foenum alios ajebat esse oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, 234 præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia

alendus esse videatur. Verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsar's sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices. Nam te in viam, simulac perpauullulum gustaris, extrudam & ejiciam.

235 Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur; unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum mouere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere, nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet, & si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollice-
236 rentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine

& deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum; vel quod ipsa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quod admirantur omnes acumen, uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnumquam etiam laceffentis: vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat: vel quod ipsum oratorem, positum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod trititiam ac severitatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit. Qua-²³⁷tenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus. Nam nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos

- 59 dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda
 238 est primum in jocando moderatio. Itaque
 ea facillime luduntur, quæ neque odio ma-
 gno, neque misericordia maxima digna sunt.
 Quamobrem materies omnis ridiculorum est
 in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum ne-
 que carorum, neque calamitosorum, neque
 eorum, qui ob facinus ad supplicium rapien-
 di videntur; eaque belle agitata ridentur.
- 239 Est etiam deformitatis & corporis vitiorum
 satis bella materies ad jocandum: sed quæri-
 mus idem, quod in ceteris rebus maxime
 quærendum est, quatenus. In quo non modo
 illud præcipitur, ne quid insulte, sed etiam,
 si quid perridicule possis. vitandum est ora-
 tori utrumque, ne aut scurrilis jocus fit, aut
 mimicus. Quæ cujuscumque sint, facilius jam
 intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum gene-
 ra venerimus.
- 240 Duo enim sunt genera facetiarum, quo-
 rum alterum re tractatur, alterum dicto.
 Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella,
 narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium,
comedisse eum lacertum Largii, cum esset cum
 eo Tarracinæ de amicula rixatus. falsa, at-
 tamen a te ipso ficta tota narratio. addidisti
 clausulam, tota Tarracina tum omnibus in

parietibus inscriptas fuisse litteras, tria LLL, duo MM. cum quæreret, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, *Lacerat lacertum Largii mordax Memmius*. Per-
spicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, siue habeas vere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspargendum, siue fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstras, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex
quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam*. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas statuas* vero cum dixit, & extento brachio paullulum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis: *Tibi ego, Antipho, has sero*, inquit. *senium est, cum audio*. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum; ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura,

quam videat; præstet idem ingenuitatem & ruborem suum, verborum turpitudine & rerum obscœnitate vitanda. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sint, intelligantur: aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur. Sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a ceteris familiarum vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. *Licet, inquit, rogare?* Philippus. *Tum quæsitur properans, Modo breviter. Hic ille, Non accusabis. perpusillum rogabo. Ridicule. Sed sedebat judex L. Aurifex,*

brevior etiam, quam testis ipse. omnis est risus in iudicem conversus. visum est totum scurrile [iudicium]. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia. Ut iste, 246 qui se vult dicacem, & mehercule est, Ap- pius, sed nonnumquam in hoc vitium scur- rile delabitur. *Coenabo, inquit, apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sextio: uni enim locum esse video.* Est hoc scurrile, & quod sine causa laceffivit: & tamen id dixit, quod in omnes luscus conveniret. Ea, quia me- ditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava, inquit, & coena.* Temporis igitur ratio, & 247 ipsius dicacitatis moderatio & temperantia, & raritas dictorum, distinguet oratorem a scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus ali- quid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula affectus, cum eum can- didatus A. Sempronius cum M. suo fratre, complexus esset: *Puer abige muscas?* Risum quæsit, qui est, mea sententia, vel tenuis- simus ingenii fructus. Tempus igitur dicen- di, prudentia & gravitate moderabimur: qua- rum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

61 Nunc exponamus genera ipsa summatim;
 248 quæ risum maxime moveant. Hæc igitur fit
 prima partitio, quod facete dicatur, id alias
 in re haberi, alias in verbo: facetiis autem
 maxime homines delectari, si quando risus
 conjuncte, re verboque, moveatur. Sed hoc
 mementote, quoscumque locos attingam, un-
 de ridicula ducantur, ex iisdem locis fere
 etiam graves sententias posse duci. tantum
 interest, quod gravitas honestis in rebus se-
 vere, jocus in turpiculis & quasi deformibus
 ponitur: velut in iisdem verbis & laudare
 frugi servum possumus, &, si est nequam,
 jocari. Ridiculum est illud Neronianum ve-
 tus in furace servo, *Solum esse, cui domi ni-*
hil sit nec obfirmatum, nec occlusum: quod
 idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem
 249 etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia
 nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter
 claudicanti ex vulnere, ob rempublicam ac-
 cepto, & ob eam causam verecundanti in
 publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis,*
mi Spuri? quotiescumque gradum facies, to-
ties tibi tuarum virtutum veniat in mentem;
 præclarum & grave est: quod Calvino Glau-
 cia claudicanti, *Ubi est vetus illud? num*
claudicas? at hic clodicat; ridiculum est: &
 utrum.

utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. *Quid hoc Naevio ignavius?* severe Scipio: at in male olentem, *Video me a te circumveniri*, subridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate versantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *si non convenit. caput enim magnum est*: laudabile, & honestum. At ex eodem genere est: *Calvus satis est; quod dicit parum*. Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique ipso corpore ridetur. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, non est nostrum: morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum; naturæ ridentur ipsæ: quas personas agitare

Cicero, T. II.

P

252 solemus, non sustinere: alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim; aliter enim minime est liberale: tertium, oris depravatio, non digna nobis: quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante divisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

253 Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent; magisque ut belle & literate dicta laudantur: ut in illum Titium, quem, cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespas Terentius, quod eum *brachium fregisse* diceret: ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

*Quid? Decius, Nuculam an confixum vis
facere? inquit.*

254 Ut tuus amicus, Crasse, Granius, non esse *sextantis*. Et, si quæritis, is, qui appella-

tur dicax, hoc genere maxime excellat: sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem: ⁶³ sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum ²⁵⁵ aliud expectamus, aliud dicitur. Hic nobismet ipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit falsius: ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percunctatus ita, *Quanti addictus? mille nummum.* Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*; esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit, *Nihil addo, ducas licet*; addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, falsissimum. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui laceffivit, infligitur. Sed cum plura sint ²⁵⁶ ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora,

vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur,) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum, Græci vocant *περονομασίαν*, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut, ut idem, cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit DE?* Immo vero, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *Si tu es adversus, es aversus impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, *Nummium divisorem*, ut *Neoptolemum ad Trojam*, sic illum in campo Martio nomen invenisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel ut est, vel paullulum immutatus; aut aliqua pars versus, ut *Statius Scauro stomachanti*; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, *Crasse*, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,

Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, *Antoni*, cum ille a se pecu-

niam profectam diceret testis, & haberet filium delictiorem, abeunte jam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbia: ut illud 258

Scipionis, cum Afellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasset gloriaretur,

Agas afellum, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere

eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo po-

situm non insulsum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere vi-

deare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed abeo

a mimis: tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua & nota re notari volo. Est autem ex

hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futu-

rus, si ad te bene ante lucem venisset: *Tu vero, inquisti, molestus non eris. Jubebis*

igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certe negaram te molestum futurum. Ex eodem hoc 260

vetus illud est, quod ajunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Acidinum consulem, præcoque dixisset,

Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumque civem esse arbitror. Ridi-

cule etiam illud: L. Porcius Nasica cenfori Catoni, cum ille, *Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule*, inquit, *ex mei animi sententia*. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error: ex quo, cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione; ut olim Rufca cum legem ferret annalem, disuasor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti? Ut sementem feceris, ita metes*, inquit. Ex translatione autem, ut, cum Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmas* dixit *displicere*. Invertuntur autem verba, ut, Crassus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut nostis: qui cum interpellaret odiose: *Audiamus*, inquit, *pulcellum puerum*, Crassus. Cum esset arrisum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere: ingenium potui*. Tum hic, *Au-*

diamus, inquit, *disertum*. multo etiam arri-
sum est vehementius. Sunt etiam illa ve-
nusta, ut in gravibus sententiis, sic in face-
tiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse
joci, aliam severitatis: gravium autem, &
jocorum unam esse rationem. Ornant igitur 263
inprimis orationem verba relata contrarie:
quod idem genus sæpe est etiam facetum;
ut, Servius ille Galba cum iudices L. Scri-
bonio tribuno plebis ferret familiares suos, &
dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de tri-
clinio tuo exhibis? Cum tu, inquit, de cubiculo
alieno.* A quo genere ne illud quidem plu-
rimum distat, quod Glaucia Metello, *Villam
in Tiburte habes, cortem in Palatio.*

Ac verborum quidem genera quæ essent 66
faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, 264
eaque magis (ut dixi ante) ridentur: in qui-
bus est narratio; res sane difficilis. Expri-
menda enim sunt, & ponenda ante oculos ea,
quæ videantur esse verisimilia, quod est pro-
prium narrationis, & quæ sint, quod ridi-
culi proprium est, subturpia: cujus exem-
plum, ut brevissimum, sit sane illud, quod
ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc 265
genus adscribamus etiam narrationes apolo-
gorum. Trahitur etiam aliquid ex historia,

ut, cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare.* Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerablem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure*, *ego enim Magium non conservasse dico, sed, tamquam nudus nuces legeret, in ventre abstulisse:* ut ille M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostros homines similes esse Syrorum venalium: ut quisque optime Graece*
 266 *sciret, ita esse nequissimum.* Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helvium Manciam, *Jam ostendam, cujusmodi sis:* cum ille, *Ostende, quaeso;* demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico, sub Novis, distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciae simile visum est: ut cum Tito Pinario, mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, si quid vellet, si nu-*
 267 *cem fregisset.* Etiam illa, quæ minuendi,

aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione: *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram.* Arguta etiam significatio est, cum 263 parva re, & sæpe verbo res obscura & latens illustratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno & gravi, *Nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam venire:* ut Asello Africanus, objicienti lustrum illud infelix, *Noli, inquit, mirari. is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolavit.* Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia levarit.

Urbana etiam dissimulatio est, cum alia 67 dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo 269 ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiaë Crassus, sed cum toto genere orationis severe

Iudas, cum aliter sentias, ac loquare: ut
 noster Scævola Septumuleio illi Anagnino,
 cui pro C. Gracchi capite erat aurum repen-
 sum, roganti, ut se in Asiam perfectum du-
 ceret, *Quid tibi vis, inquit, insane? tanta*
malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc
confirmem, si Romae manseris, te paucis an-
 270 *nis ad maximas pecunias esse venturum.* In
 hoc genere Fannius in annalibus suis Africa-
 num hunc Aemilianum dicit fuisse, & eum
 Græco verbo appellat *είρωνια*: sed, uti ferunt,
 qui melius hæc norunt, Socratem opinor in
 hac ironia dissimulantiaque longe lepore & hu-
 manitate omnibus præstitisse. Genus est per-
 elegans, & cum gravitate falsum, cumque
 oratoriis dictionibus, tum urbanis sermoni-
 271 bus accommodatum. Et hercule omnia hæc,
 quæ a me de facetiis disputantur, non ma-
 jora forensium actionum, quam omnium ser-
 monum condimenta sunt. Nam quod apud
 Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a
 me exempli causa multa ponuntur, per mihi
 scitum videtur, C. Publicium solitum dicere,
P. Mummius cuivis temporis hominem esse.
 Sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ
 tempus, in quo non deceat leporem humani-
 272 tatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est

huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: ut cum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo, inquit, nimium diligentes.* Acutum etiam 273 illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinisset, multaue ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse; *Quidni, inquit, meminerim? numquam enim recepissem, nisi tu perdidisses.* Sunt etiam illa subabsurda, sed eo 274 ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,

Postquam rem habere coepit, est mortuus.

Quid est tibi

Ista mulier? Uxor. Similis medius fidius. &

Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.

Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum; 68
sed habet nonnumquam aliquid etiam apud

nos loci, ut vel non stultus quasi stulte cum
 fale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancina,
 cum audisset te censorem a M. Duronio de
 ambitu postulatum, *Aliquando, inquit, tibi*
 275 *tuum negotium agere licebit.* Valde hæc ri-
 dentur, & hercule omnia, quæ a prudenti-
 bus, quasi per dissimulationem [non] intelli-
 gendi, subabsurde falseque dicuntur. Ex quo
 genere est etiam, non videri intelligere quod
 intelligas, ut Pontidius, *Qualem existimas,*
qui in adulterio deprehenditur? tardum: ut
 ego, qui in delectu, Metello, cum excusa-
 tionem oculorum a me non acciperet, & di-
 xisset, *Tu igitur nihil vides? Ego vero, in-*
quam, a porta Esquilina video villam tuam:
 276 *ut illud Nasicæ, qui cum ad poëtam Ennium*
venisset, eique ab ostio quærenti Ennium,
ancilla dixisset, domi non esse; Natica sensit,
illam domini jussu dixisse, & illum intus esse.
Paucis post diebus cum ad Naticam venisset
Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat
Natica, se domi non esse. Tum Ennius, Quid?
ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic
Natica, Homo es impudens. ego cum te quæ-
rerem, ancillae tuae credidi, te domi non esse,
tu mihi non credis ipsi?

277 Est bellum illud quoque, ex quo is, qui

dixit, irridetur in eo ipso genere, quo dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset: *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana? Non pot., inquit, audeo, nam me ad famosas vetuit mater accedere.* Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore, quos seram surculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam affedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem, inquit; neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, cum non a moroso dicantur: tum enim non fal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium,

Quid ploras pater?

Mirum ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi ge-

nus patientis ac lenti: ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave: rogavit, numquid aliud ferret*
 280 *praeter arcam?* Etiam stultitiæ falsa reprehensio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: *Quaeso, inquit, prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque sunt, sed acute, atque concinne: ut, cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in ejus tabulis ostenderet litteras, A. F. P. R. idque diceret esse, *ACTVM FIDE P. RUTILII;* Rutilius autem, *ante factum, post relatum;* C. Canius, eques Romanus, cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis litteris declarari. *Quid ergo?* inquit Scaurus; *Aemilius fecit, plectitur*
 70 *Rutilius.* Ridentur etiam discrepantia.
 281 *Quid huic abest, nisi res & virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis: ut cum objurgavit Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scævola gauderet; neque intelligeret, contra suas tabu-

las esse iudicatum. * * * Huic similis 282
 est etiam admonitio in consilio dando fami-
 liaris, ut, cum patrono malo, cum vocem
 in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut
 mulsum frigidum biberet, simulac domum
 redisset: *Perdam, inquit, vocem, si id fecero;*
Melius est, inquit, quam reum. Bellum et- 283
 iam est, cum, quid cuique sit consentaneum,
 dicitur: ut, cum Scaurus nonnullam haberet
 invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii,
 locupletis hominis, bona sine testamento pos-
 sederat: sederetque advocatus reo Bestiæ,
 cum funus quoddam duceretur, accusator C.
 Memmius, *Vide, inquit, Scaure, mortuus*
vapitur, si potes esse possessor. Sed ex his 284
 omnibus nihil magis ridetur, quam quod est
 præter expectationem; cuius innumerabilia
 sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui
 in senatu, cum ageretur de agris publicis, &
 de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab
 iis, qui a pecore ejus depasci agros publicos
 dicerent, *Non est, inquit, Lucilii pecus il-*
lud: erratis: (defendere Lucilium videba-
 tur) *ego liberum puto esse. qua lubet, pasci-*
tur. Placet etiam mihi illud Scipionis, illius, 285
 qui Ti. Gracchum perculit. Cum ei M. Flac-
 cus multis probris objectis P. Mucium judi-

cem tulisset, *Eiero*, inquit: *iniquus est*. cum
 esset admurmuratum, *Ah*, inquit, *P. C. non*
ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus.
 Ab hoc vero Crasso nihil facetius. cum læ-
 sisset testis Silus Pisonem, quod se in eum
 audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit, *Sile, ut*
is, unde te audisse dicis, iratus dixerit. an-
 nuit Silus: *potest etiam, ut tu non recte in-*
tellegeris. id quoque toto capite annuit, ut
 se Crasso daret. *potest etiam fieri*, inquit, *ut*
omnino, quod te audisse dicis, nunquam au-
dieris. Hoc ita præter expectationem acci-
 dit, ut testem omnium risus obrueret. Hu-
 jus generis est plenus Nævius, & jocus est
 familiaris, *Sapiens si algebis, tremes.* & alia
 71 permulta. Sæpe etiam facete concedas ad-
 286 versario idipsum, quod tibi ille detrahit: ut
 C. Lælius, cum ei quidam malo genere na-
 tus diceret, indignum esse suis majoribus,
At hercule, inquit, *tu tuis dignus.* Sæpe
 etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M.
 Cincius, quo die legem de donis & muneri-
 bus tulit, cum C. Cento prodiisset, & satis
 contumeliose, *Quid fers, Cinciole?* quæsis-
 287 set: *Ut emas*, inquit, *Cai, si uti velis.* Sæpe
 etiam false quæ fieri non possunt, optantur:
 ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exer-
 centi-

centi-

centibus, in herba ipse recubisset, *Vellem hoc esset, inquit, laborare.* Salsum est etiam, quærentibus & quasi percunctantibus lente respondere, quod nollent: ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, & quærent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: *Me istorum, inquit, nihil credere.* Colliguntur a Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. Nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa fere ac definita sunt: quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocosè vult dicere, quasi natura quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur:

Cicero. T. II.

Q

quī quidem quo severior est, & tristior, ut in te, Craſſe, hoc illa, quæ dicuntur, falsiora videri solent.

290 Sed jam tu, Antoni, qui hoc deversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontinum deverteris, neque amœnum, neque salubrem locum, cenſeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere levioſorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos, protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit. Nam cetera facilia sunt, atque ex iis, quæ jam
72 dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res

potest in dicendi disceptationem aut contro-
versiam vocari, quæ non habeat utrumque:
sed, quantum habeat, id refert. Mea autem 292
ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod
habeat, id amplectar, exornem, exaggerem;
ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a
malo autem vitioque causæ ita recedam, non
ut id me defugere appareat, sed ut totum,
bono illo ornando & augendo dissimulatum,
obruatur. Et, si causa est in argumentis;
firmissima quæque maxime tueor, sive plura
sunt, sive aliquod unum: si autem in con-
ciliatione, aut in permotione causa est, ad
eam me potissimum partem, quæ maxime
commovere animos hominum potest, confero.
Summa denique hujus generis hæc est, ut, 293
si in refellendo adversario firmior esse oratio,
quam in confirmandis nostris rebus, potest,
omnia in illum conferam tela; si nostra fa-
cilis probari, quam illa redargui possunt,
abducere animos a contraria defensione, &
ad nostram conor traducere. Duo denique 294
illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ
difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo
jure sumo: unum, ut molesto aut difficili
argumento, aut loco nonnumquam omnino
nihil respondeam: quod forsitan aliquis jure

irriserit. quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne rejecto quidem scuto fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, & pugnae similem fugam: consistere vero in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar.

295 Alterum est illud, quod ego oratori maxime cavendum & providendum puto, quodque me sollicitare summe solet; non tam ut pro sim causis, elaborare soleo, quam ut ne quid ob sim: non quin enitendum sit in utroque, sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse

73 videri causæ, quam non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catala? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, si ve refellendi causa, 296 si ve quærendi. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri tectissimum, propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil a te umquam esse di-

ctum, quod obesset ei, pro quo diceres. Id-
que memoria teneo, cum mihi sermo cum
hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de
te institutus, Crassusque plurimis verbis elo-
quentiam laudaret tuam, dixisse me, cum
ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam,
quod non solum, quod opus esset, diceres,
sed etiam, quod non opus esset, non dice-
res: tum illum mihi respondere memini, ce- 297
tera in te summe esse laudanda; illud vero
improbi esse hominis & perfidiosi, dicere
quod alienum esset, & noceret ei, pro quo
quisque diceret. Quare non sibi eum diser-
tum, qui id non faceret, videri, sed impro-
bum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur,
Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita
magnum putes, nihil in causa mali facere,
ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.
Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intel- 74
ligam: sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, 298
mementote, non me de perfecti oratoris di-
vinitate quadam loqui, sed de exercitationis
& consuetudinis meæ mediocritate. Crassi
quidem responsum, excellentis cujusdam est
ingenii ac singularis: cui quiddam portenti
simile esse visum est, posse aliquem inveniri
oratore, qui aliquid mali faceret dicendo,

Q 3

299 obessetque ei, quem defenderet: facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere: (sed ego non de præstanti quadam & eximia, sed prope de vulgari & communi prudentia disputo) ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo atque in primis eruditus, accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitus esse, se traditurum: cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quæ vellet, quam si meminisse, docuisset. 300 Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audisset vidissetve, meminisse. Sed neque, propter hoc Themistocli responsum, memoriæ nobis opera danda non

est, neque illa mea cautio & timiditas in
causis, propter præstantem prudentiam Crassi,
negligenda est. Uterque enim istorum non
mihi attulit aliquam, sed suam significavit
facultatem. Etenim permulta sunt in causis, 301
in omni parte orationis circumspicienda, ne
quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis
testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi
laceffatur: orat reus, urgent advocati, ut in-
vehamur, ut male dicamus, denique ut in-
terrogemus. Non moveor, non obtempero,
non satisfacio, neque tamen ullam assequor
laudem. Homines enim imperiti facilius,
quod stulte dixeris, reprehendere, quam,
quod sapienter tacueris, laudare possunt.
Hic quantum fit mali, si iratum, si non stul- 302
tum, si non levem testem læseris! habet enim
& voluntatem nocendi in iracundia, & vim
in ingenio, & pondus in vita; nec, si hoc
Crassus non committit, ideo non multi, &
sæpe committunt. Quo quidem mihi videri
turpius nihil solet, quam cum ex oratoris
dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo
ille sequitur, *Occidit ille. adversariumne? im-
mo vero, ajunt, se, & eum, quem defendit.*
Hoc Crassus non putat, nisi perfidia, accidere 75
posse: ego autem sæpissime video in causis 303

Q. 4

aliquid mali facere homines minime malos. Quid? illud, quod supra dixi, solere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt; mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo invidiosiora faciunt; quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, iudicibusque iucundos, sine ulla præmunitione orationis acerbius & contumeliosius invehere; nonne
 305 abs te iudices abalienes? Quid? si quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu, in adversariis exprobrando, non intelligas, te in iudices invehi, mediocre peccatum est? Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut, cum te ipsum, Sulpici, objurga-

bam, quod ministratorem peteres, non ad-
 versarium. Ex quo etiam illud assequor, ut,
 si quis mihi maledicat, petulans, aut plane
 insanus esse videatur. In ipsis autem argu- 306
 mentis si quid posueris aut aperte falsum,
 aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contra-
 rium, aut genere ipso remotum ab usu judi-
 ciorum ac foro, nihilne noceas? Quid mul-
 ta? omnis cura mea solet in hoc versari sem-
 per, (dicam enim sæpius,) si possim, ut boni
 aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut
 certe nequid mali.

Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo 76
 tu me paullo ante laudabas, ad ordinem col- 307
 locationemque rerum ac locorum. Cujus ra-
 tio est duplex: altera, quam affert natura
 causarum: altera, quæ oratorum iudicio &
 prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante
 rem dicamus, deinde, ut rem exponamus,
 post ut eam probemus nostris præfidiis con-
 firmandis, contrariis refutandis, deinde ut
 concludamus, atque ita peroremus, hoc di-
 cendi genus natura ipsa præscribit. Ut vero 308
 statuamus, ea, quæ probandi, docendi, per-
 suadendi causa dicenda sunt, quemadmodum
 componamus; id est vel maxime proprium
 oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt

Q 5

argumenta: multa, quæ in dicendo profu-
 tura videantur. Sed eorum partim ita levia
 sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si
 quid habent adjumenti, sunt nonnumquam
 ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque
 tanti fit illud, quod prodesse videatur, ut
 300 cum aliquo malo jungatur. Quæ autem
 sunt utilia, atque firma, si ea tamen (ut sæpe
 fit) valde multa sunt: ea, quæ ex iis aut le-
 vissima sunt, aut aliis gravioribus confimilia,
 secerni arbitror oportere, atque ex oratione
 removeri. Equidem cum colligo argumenta
 caesarum, non tam ea numerare soleo, quam
 77 expendere. Et quoniam (quod sæpe jam di-
 310 xi) tribus rebus omnes ad nostram senten-
 tiam perducimus, aut docendo, aut concii-
 liando, aut permovendo, una ex omnibus
 his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil
 aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ
 duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in
 perpetuis orationibus fusæ esse debebunt.
 Nam & principia, & ceteræ partes orationis,
 de quibus paullo post pauca dicemus, habere
 hanc vim magnopere debent, ut ad eorum
 mentes, apud quos agetur, movendas per-
 311 manare possint. Sed his partibus orationis,
 quæ etsi nihil docent argumentando, persua-

dendo tamen & commovendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius est locus & in exordiando, & in perorando; de-
gredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est. Itaque vel narratione exposita 312
sæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eæque causæ sunt ad agendum & ad ornandum gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi degressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiant, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo repre- 313
hendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi numquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui si initio satisfactum non fit, multo plus fit in reliqua causa laborandum. Male enim se res

habet, quæ non statim, ut dici cœpta est,
 314 melior fieri videtur. Ergo ut in oratore opti-
 mus quisque, sic & in oratione firmissimum
 quodque sit primum: dum illud tamen in
 utroque teneatur, ut ea, quæ excellent, fer-
 ventur etiam ad perorandum: si quæ erunt
 mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet
 locum) in mediam turbam, atque in gre-
 315 gem conjiciantur. Hisce omnibus rebus con-
 sideratis, tum denique id, quod primum est
 dicendum, postremum soleo cogitare, quo
 utar exordio. Nam si quando id primum in-
 venire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut
 exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque
 commune.

78 Principia autem dicendi semper cum ac-
 curata, & acuta, & instructa sententiis, apta
 verbis, tum vero causarum propria esse de-
 bent. Prima est enim quasi cognitio & com-
 mendatio orationis in principio, quæ conti-
 nuo eum, qui audit, permulcere atque alli-
 316 cere debet. In quo admirari soleo, non equi-
 dem istos, qui nullam huic rei operam dede-
 runt, sed hominem in primis disertum atque
 eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicen-
 dum surgere, ut, quod primum verbum ha-
 biturus sit, nesciat; & ait idem, cum bra-

chium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maxime ferviant, & reliquis viribus suis consulant. Neque est du- 317
bium, quin exordium dicendi vehemens & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repente evolet: sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerri-
me, lenioribus principiis natura ipsa prætexit. Hæc autem in dicendo non extrinse- 318
cus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcirco tota causa pertentata atque perspecta, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum. sic & facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, qua 319
erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt.

pæne ex intima defensione depromta, & apparebit, ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse.

79 Omne autem principium aut rei totius, quæ
 320 agetur, significationem habere debet, aut aditum ad causam & munitionem, & quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe com-
 321 modius. Sed cum erit utendum principio, (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est,) quæ significant virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem: ex adversario,
 322 iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit: ex iis autem, apud quos agetur, ut benivolos beneque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est

id quidem in totam orationem confunden-
dam, nec minime in extremam: sed tamen
multa principia ex eo genere gignuntur. Nam ³²³
& attentum monent Græci ut principio fa-
ciamus judicem, & docilem; quæ sunt uti-
lia: sed non principii magis propria, quam
reliquarum partium: facilia etiam in prin-
cipiis, quod & attentum maxime sunt,
cum omnia expectant, & dociles magis ini-
tiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ
in principiis, quam quæ in mediis causis di-
cuntur, aut arguendo, aut refellendo. Ma- ³²⁴
xima autem copia principiorum ad judicem
aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis
trahitur, qui ad motus animorum conficien-
dos inerunt in causa: quos tamen totos in
principio explicari non oportebit, sed tantum
impelli primo judicem leviter, ut jam incli-
nato reliqua incumbat oratio. Connexum ⁸⁰
autem ita fit principium consequenti oratio- ³²⁵
ni, ut non tanquam citharædi proœmium af-
fictum aliquod, sed cohærens cum omni cor-
pore membrum esse videatur. Nam nonnulli,
cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua
transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle vi-
deantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet
esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas

ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

326 Narrare vero rem quod breviter jubent; si brevitatis appellanda est, cum verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi oratio; si tum est brevitatis, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, & ad persuadendum
327 accommodata sit, tollit. Ut illa, *Nam is postquam excessit ex ephebis, quam longa est narratio! mores adolescentis ipsius, & servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus & forma, & lamentatio sororis, reliqua, per varie jucundeque narrantur. Quodsi hanc brevitatem quæfisset,*

Effertur, imus: ad sepulcrum, venimus:

In ignem posita est,

his fere decem verbis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, *Effertur, imus,* concisum est, ita, ut non brevitati servitum
328 sit, sed magis venustati. Quodsi nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est;* tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem
habet

habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas, & multo apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. Apertam enim 329 narrationem tam esse oportet, quam cetera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam ceteræ: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obscæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur. Sed quando 8I utendum sit, aut non sit narratione, id est 330 consilii. neque enim si nota res est, nec si non dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit; nisi si refellemus. Ac, si quando erit narrandum, nec illa, quæ suspicionem & crimen efficient,

Cicero. T. II.

R

contraque nos erunt, acriter persequamur, & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam ad summam totius causæ pertinet, caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

- 331 Sequitur, ut causa ponatur; in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt.
- 332 Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque sane jam causa videtur esse, cur 333
secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus
tradenda sunt, aut laudationibus. sunt enim
pleraque communia: sed tamen suadere ali-
quid, aut dissuadere, gravissimæ mihi vide-
tur esse personæ. Nam & sapientis est, con-
siliium explicare suum de maximis rebus; &
honesti, & disertis, ut mente providere, au-
ctoritate probare, oratione persuadere possit.
Atque hæc in senatu minore apparatu agen- 82
da sunt: sapiens enim est consiliium: multif-
que aliis dicendi relinquendus locus. Vitan- 334
da etiam ingenii ostentationis suspicio. Con-
cilio capit omnem vim orationis, & gravita-
tem, varietatemque desiderat. Ergo in sua-
dendo nihil est optabilius, quam dignitas.
Nam qui utilitatem putat, non quid maxime
velit suafor, sed quid interdum magis sequa-
tur, videt. Nemo est enim, præsertim in
tam clara civitate, quin putet expetendam
maxime dignitatem: sed vincit utilitas ple-
rumque, cum subest ille timor, ea neglecta,
ne dignitatem quidem posse retineri. Contro- 335
versia autem inter hominum sententias, aut
in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum
id convenit, certatur, utrum honestati po-
tius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia

pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, vectigalium, praefidii militum, [utilitates] ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget; posteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperque
336 eam cum dignitate esse conjunctam. Sed
quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum videt.
337 Ad consilium autem de republica dandum, caput est, nosse rempublicam; ad dicendum vero probabiliter, nosse mores civitatis: qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et quamquam una fere vis est eloquentiae, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicae, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum videtur:

maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos, sæpe etiam a temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concionis, natura ipsa ad ornatus dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si fordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo. Hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior objurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnum-

340 quam utile. Nullo autem loco plus facetiæ profunt, & celeritas, & breve aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a trititia, & sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur.

84 Exposui fere, ut potui, vobis in utroque genere causarum, quæ sequi solem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in
341 causis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram: sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copię, de quibus nemo fere præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti solemus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci, magis legendi, & delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causa, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander aliique laudantur: nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitate habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata est.

Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnumquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni, Africanum avunculum laudanti, scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus. Perspicuum est igitur, alia esse 342 in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Vir- 343 tus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes; quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ

in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus: 344 omnes enim hæc virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ tenues & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus: ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri. Sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in 85 virtute, laudari. Et quoniam singularum 345 virtutum sunt certa quædam officia ac mûnera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res geste ad cujusque virtutis genus, & vim, & nomen 346 accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscita

videntur a viris fortibus sine emolumento ac
præmio: quæ vero etiam cum labore & peri-
culo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam
ad laudandum; quod & dici ornatissime pos-
sunt, & audiri facillime. Ea enim denique
virtus esse videtur præstantis viri, quæ est
fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut pe-
riculosa, aut certe gratuita. Magna etiam
illa laus & admirabilis videri solet, tulisse
casus sapienter adversos, non fractum esse
fortuna, retinuisse in rebus asperis dignita-
tem. Neque tamen illa non ornant, habiti 347
honores, decreta virtutis præmia, res gestæ,
iudiciis hominum comprobata: in quibus
etiam felicitatem ipsam, deorum immorta-
lium iudicio tribui, laudationis est. Sumen-
dæ autem res erunt aut magnitudine præsta-
biles, aut novitate primæ, aut genere ipso
singulares: neque enim parvæ, neque usita-
tæ, neque vulgares, admiratione, aut omni-
no laude dignæ videri solent. Est etiam cum 348
ceteris præstantibus viris comparatio in lau-
datione præclara. De quo genere libitum est
mihi paullo plura, quam ostenderam, dicere,
non tam propter usum forensem, qui est a
me in omni hoc sermone tractatus, quam ut
hoc videretis, si laudationes essent in oratoris

officio, quod nemo negat, oratori virtutum
 omnium cognitionem, sine qua laudatio effici
 349 non possit, esse necessariam. Jam vitupe-
 randi præcepta contrariis ex vitiis sumenda
 esse, perspicuum est. simul est illud ante
 oculos, nec bonum virum proprie & copiose
 laudari, sine virtutum, nec improbum notari
 ac vituperari, sine vitiorum cognitione, fa-
 tis insignite atque aspere posse. Atque his
 locis & laudandi & vituperandi sæpe nobis
 est utendum in omni genere causarum.

350 Habetis, de inveniendis rebus, dispen-
 disque quid sentiam. adjungam etiam de me-
 moria, ut labore Crassum levem, neque ei
 quidquam aliud, de quo differat, relinquam,
 86 nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge vero,
 inquit Crassus. libenter enim te cognitum
 jam artificem, aliquandoque evolutum illis
 integumentis dissimulationis tuæ, nudatum-
 que perspicio: & quod mihi nihil, aut quod
 non multum relinquis, percommode facis,
 351 estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi
 ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua
 potestate. Si enim vere agere volueris, omnia
 tibi relinquo; sin dissimulare, tu quemad-
 modum his satisfacias, videris. Sed, ut ad
 rem redeam, non sum tanto ego, inquit,

ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Di- 352
cunt enim, cum cœnaret Crannone in Thesalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa, poëtarum more, in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum fordidè Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum; reliquum a suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo 353
post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum, prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatium conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse. quos cum humare vellent sui, neque possent obtritatos internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui me-

354 moriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc
 partem ingenii exercerent, locos esse capiendos,
 & ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda
 animo, atque in his locis collocanda; sic fore,
 ut ordinem rerum locorum ordo conservaret:
 res autem ipsas rerum effigies notaret, atque
 ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteremur.
 87 Qui fit autem oratori
 355 memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta
 vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris
 in accipienda causa, quæ ipse cogitaris?
 omnes fixas esse in animo sententias? omnem
 descriptum verborum apparatus? ita audire
 vel eum, unde discas, vel eum, cui respondendum
 fit, ut illi non infundere in aures tuas orationem,
 sed in animo videantur inscribere? Itaque soli,
 qui memoria vigent, sciunt, quid, & quatenus,
 & quomodo dicturi sint, quod responderint,
 quid superfit: iidemque multa ex aliis causis
 aliquando a se acta, multa ab aliis audita meminerunt.
 356 Quare confiteor equidem, hujus boni naturam
 esse principem, sicut earum rerum, de quibus
 ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota
 dicendi, sive artis imago quædam est & similitudo,
 habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus
 in ingeniis nostris

pars nulla sit, pariat & procreet, verum ut
ea, quæ sunt orta jam in nobis & procreata,
educet atque confirmet. Verumtamen ne- 357
que tam acri memoria fere quisquam est, ut,
non dispositis notatisque rebus, ordinem ver-
borum aut sententiarum complectatur: ne-
que vero tam hebeti, ut nihil hac consuetu-
dine & exercitatione adjuvetur. Vidit enim
hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis
invenit, ea maxime animis effingi nostris,
quæ essent a sensu tradita atque impressa:
acerrimum autem ex omnibus nostris sensi-
bus esse sensum videndi: quare facillime ani-
mo teneri posse ea, quæ perciperentur auri-
bus aut cogitatione, si etiam oculorum com-
mendatione animis traderentur; ut res cæ-
cas, & ab aspectus judicio remotas, confor-
matio quædam, & imago, & figura ita no-
taret, ut ea, quæ cogitando complecti non
possemus, intuendo quasi teneremus. His 358
autem formis atque corporibus, sicut omni-
bus, quæ sub aspectum veniunt, admone-
tur memoria nostra atque excitatur: sed lo-
cis opus est. etenim corpus intelligi sine loco
non potest. Quare ne in re nota & pervul-
gata multus & insolens sim, locis est uten-
dum multis, illustribus, explicatis, modicis

intervallis ; imaginibus autem agentibus,
 acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriter-
 que percutere animum possint. Quam fa-
 cultatem & exercitatio dabit, ex qua con-
 suetudo gignitur ; & similibus verborum con-
 versa & immutata casibus, aut traducta ex
 parte ad genus notatio, & unius verbi ima-
 gine, totius sententiæ informatio, pictoris
 cujusdam summi ratione & modo, formarum
 88 varietate locos distinguentis. Sed verborum
 359 memoria, quæ minus est nobis necessaria,
 majore imaginum varietate distinguitur. mul-
 ta enim sunt verba, quæ, quasi articuli, con-
 nectunt membra orationis, quæ formari simi-
 litudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis
 sunt imagines, quibus semper utamur. Re-
 rum memoria propria est oratoris: eam sin-
 gulis personis bene positis notare possumus,
 ut sententias imaginibus, ordinem locis com-
 360prehendamus. Neque verum est, quod ab
 inertibus dicitur, opprimi memoriam imagi-
 num pondere, & obscurari etiam id, quod
 per se natura tenere potuisset. Vidi enim
 ego summos homines, & divina prope me-
 moria, Athenis Charmadam; in Asia, quem
 vivere hodie ajunt, Scepsium Metrodorum,
 quorum uterque, tamquam litteris in cera,

fic se ajebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem bene longum hominis, 361
 utinam non impudentis: illud quidem certe non nimis verecundi; qui quidem, tum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos vero, in- 89
 quit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro 362
 meo fratre respondeo,) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quod magno sum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usuque doctum partim correxisse vi-

363 deo, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem & diligentiam admiror, & simul gaudeo, iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio, & labore, & doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti?

364 Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paullo sciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius,) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subcivis operis, (ut ajunt,) iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere:

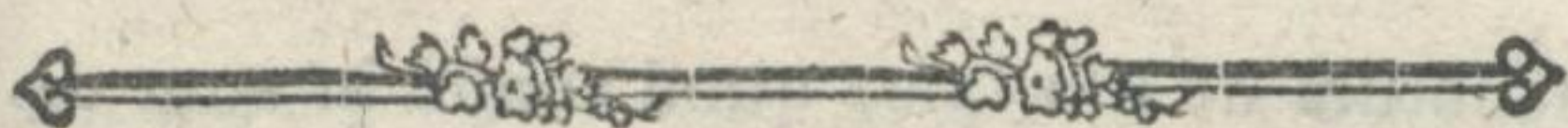
Crasso

Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se umquam dicturum esse consideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus. Tum ille, ⁹⁰
Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, ³⁶⁵
quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnumquam: sæpe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quam quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret. neque vero mihi quisquam copiosius umquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpicius, ³⁶⁶
An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille,

Cicero. T. II.

S

Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, &, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi
 367 reliquit Antonius, rem ipse sumsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid, quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possim tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est. id autem committere, vide quam sit homini turpe censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS

DE

O R A T O R E

LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum **I**fermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium, illo senatu se rempublicam gerere non posse*: mane Idibus Septembris, & ille & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad

S 2

senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset inventus. Hic, ut saepe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum audiui, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatus: cujus ordinis a consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatus a republica repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. AN TV, QVVM OMNEM AVCTORITATEM VNIVERSI ORDINIS PRO PIGNORE PVTARIS,

EAMQVE IN CONSPECTV POPVLI
 ROM. CONCIDERIS; ME HIS PIGNO-
 RIBVS EXISTIMAS POSSE TERRE-
 RI? NON TIBI ILLA SVNT CONCI-
 DENDA, SI CRASSVM VIS COERCE-
 RE: HAEC TIBI EST EXCIDENDA
 LINGVA: QVA VEL EVVLSA, SPI-
 RITV IPSO LIBIDINEM TVAM LI-
 BERTAS MEA REFVTABIT. Permulta 2
 tum vehementissima contentione animi, in-⁵
 genii, virium, ab eo dicta esse constabat;
 sententiamque eam, quam senatus frequens
 secutus est ornatissimis & gravissimis verbis,
*Ut populo Romano satisfaceret, nunquam sena-
 tus neque consilium reipublicae, neque fidem
 defuisse, ab eo dictam: & eundem (id quod
 in auctoritatibus praescriptis existat) scribendo
 adfuisse. Illa tanquam cycnea fuit divini ho- 6
 minis vox & oratio, quam quasi expectan-
 tes, post ejus interitum veniebamus in cu-
 riam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille
 postremum institisset, contueremur. Nam-
 que tum latus ei dicenti condoluisse, sudorem-
 que multum consecutum esse audiebamus:
 ex quo cum cohorruiisset, cum febris domum
 rediit, dieque septimo lateris dolore consum-
 tus est. O fallacem hominum spem, fragi- 7*

lemque fortunam, & inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & ante, in ipso cursu, obruantur, quam portum conspicerere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magis officiis & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus, sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italianam, non ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filix, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset.

3 Sed quoniam attingi cogitatione vim varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea

longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam deprecaretur, esse coactam, ut vita se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornata, positam caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum republica pariter, & cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crasum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die

I mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipso-
rum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant,
horribiles miserisque casus. Ex quibus C.
Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis
diebus post mortem Crassi depulsus per invi-
diam tribunatu, non multis ab eo tempore
mensibus ejectus est e civitate. Sulpicius
autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset,
quibuscum privatus conjunctissime vixerat,
hos in tribunatu spoliare instituit omni digni-
tate: cui quidem, ad summam gloriam elo-
quentiæ florescenti, ferro erepta vita est, &
pœna temeritatis non sine magno reipublicæ
I2 malo constituta. Ego vero te, Crasse, cum
vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino
consilio & ortum & extinctum esse arbitror.
Nam tibi aut, pro virtute animi constantia-
que tua, civilis ferri subeunda fuit crudeli-
tas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mor-
tis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ
spectatorem coëgisset: neque solum tibi im-
proborum dominatus, sed etiam, propter ad-
mistam civium cædem, bonorum victoria
4 mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater,
I3 & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea,
quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam
incredibilem & singularem pertulimus ac sen-

simus, cogitanti, sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri,¹⁴ magna compensati gloria, mitigantur; pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pæne postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio, meritam gratiam debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros¹⁵ Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus, non a te quidem, qui nobis omnia summa tribuis, sed a ceteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos¹⁶ enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac senten-

tias hujus disputationis tradidisset, (quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus,) idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quodsi quis erit, qui, ductus opinione vulgi, aut Antonium juveniorem, aut Crassum pleniorum fuisse putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierint, aut judicare non possint. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

5 Ut igitur ante meridiem discesserunt, paul-
 17 lulumque requierunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisse, in qua Crassus lectulo posito recubuisse, quumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumtas.

Deinde quum omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? Est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus. etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in silvam venitur, & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur.

Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possant, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi,

multo plus etiam vidisse videntur, quam
 quantum nostrorum ingeniorum acies intueri
 potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter,
 unum esse, & una vi atque una consensione
 naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est
 enim genus rerum, quod aut avulsum a ce-
 teris per seipsum constare, aut quo, cetera
 si careant, vim suam atque æternitatem con-
 6 servare possint. Sed si hæc major esse ratio
 21 videtur, quam ut hominum possit sensu aut
 cogitatione comprehendere: est etiam illa Pla-
 tonis vera, & tibi, Catule, certe non inau-
 dita vox, omnem doctrinam harum ingenua-
 rum & humanarum artium uno quodam so-
 cietatis vinculo contineri. ubi enim perspecta
 vis est rationis ejus, qua causæ rerum atque
 exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium
 quasi consensus doctrinarum concentusque re-
 22 peritur. Sed si hoc quoque videtur esse al-
 tius, quam ut id nos, humi strati, suspicere
 possimus, illud certe tamen, quod amplexi
 sumus, quod profitemur, quod suscepimus,
 nosse & tenere debemus. Una est enim, quod
 & ego hesternæ die dixi, & aliquot locis an-
 temeridiano sermone significavit Antonius,
 eloquentia, quascunque in oras disputationis
 23 regionesve delata est. Nam si de coeli na-

tur
 vi
 siv
 pe
 ter
 siv
 co
 cur
 tio
 eod
 qu
 mo
 eru
 un
 cor
 pus
 sine
 pia
 nit
 bor
 ex
 ten
 pri
 tion
 por
 gen

tura loquitur, five de terræ, five de divina
vi, five de humana, five ex inferiore loco,
five ex æquo, five ex superiore, five ut im-
pellat homines, five ut doceat, five ut de-
terreat, five ut concitet, five ut reflectat,
five ut incendat, five ut leniat, five ad pau-
cos, five ad multos, five inter alienos, five
cum suis, five secum, rivis est diducta ora-
tio, non fontibus; & quocunque ingreditur,
eodem est instructu ornatuque comitata. Sed ²⁰
quoniam oppressi jam sumus opinionibus non
modo vulgi, verum etiam hominum leviter
eruditorum, qui, quæ complecti tota neque-
unt, hæc facilius divulsa & quasi discerpta
contrectant; & qui, tanquam ab animo cor-
pus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum
sine interitu fieri neutrum potest; non susci-
piam oratione mea plus, quam mihi impo-
nitar. tantum significabo brevi, neque ver-
borum ornatum inveniri posse non partitis
expressisque sententiis, neque esse ullam sen-
tentiam illustrem sine luce verborum. Sed ²⁵
priusquam illa conor attingere, quibus ora-
tionem ornari, atque illuminari putem, pro-
ponam breviter, quid sentiam de universo
genere dicendi.

Natura nulla est, ut mihi videtur, quæ ⁷

non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile
26 ²⁶ iudicium excellentis maxime suavitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyfippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constat esse laudandos, in dispari tamen ge-

nerē laudentur. Atque id primum in poëtis 27
cerni licet, quibus est proxima cognatio cum
oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pa-
cuvius, Acciusque dissimiles; quam apud
Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides,
quamquam omnibus par pæne laus in diffi-
mili scribendi genere tribuatur. Adspicite 28
nunc eos homines atque intuemini, quorum
de facultate quærimus, quid intersit inter
oratorum studia atque naturas. Suavitatem
Isocrates, subtilitatem Lyſias, acumen Hy-
perides, sonitum Aeschines, vim Demosthe-
nes habuit. Quis eorum non egregius? ta-
men quis cujusquam nisi sui similis? Gravi-
tatem Africanus, lenitatem Lælius, asperita-
tem Galba, profluens quiddam habuit Carbo
& canorum. Quis horum non princeps tem-
poribus illis fuit? & suo tamen quisque in
genere princeps. Sed quid ego vetera con- 8
quiram, cum mihi liceat uti præsentibus 29
exemplis atque vivis? Quid jucundius au-
ribus nostris umquam accidit hujus oratione
Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui
pæne solus videatur; sic autem gravis, ut in
singulari dignitate omnis tamen adsit huma-
nitas ac lepos. Quid multa? istum audiens
equidem sic judicare soleo, quidquid aut ad-

dideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitio-
 30 sius & deterius futurum. Quid noster hic
 Cæsar? nonne novam quandam rationem at-
 tulit orationis, & dicendi genus induxit pro-
 pe singulare? Quis umquam res, præter
 hunc, tragicas pæne comice, tristes re-
 misse, severas hilare, forenses scenica prope
 venustate tractavit; atque ita, ut neque jo-
 31 gravitas facetiis minueretur? Ecce præsen-
 tes duo prope æquales, Sulpicius & Cotta.
 Quid tam inter se dissimile? quid tam in suo
 genere præstans? limatus alter & subtilis,
 rem explicans propriis aptisque verbis: hæ-
 ret in causa semper, &, quid judici proban-
 dum sit, cum acutissime vidit, omiſſis ceteris
 argumentis, in eo mentem orationemque de-
 figit. Sulpicius autem fortissimo quodam
 animi impetu, plenissima & maxima voce,
 summa contentione corporis, & dignitate mo-
 tus, verborum quoque ea gravitate & copia
 est, ut unus ad dicendum instructissimus a
 9 natura esse videatur. Ad nosmetipsos jam
 32 revertor (quoniam sic fuimus semper com-
 parati, ut hominum sermonibus quasi in ali-
 quod contentionis iudicium vocaremur) quid
 tam dissimile, quam ego in dicendo & An-
 tonius?

tonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium fatietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, quoniam esse aliquo in numero vobis videmur, certe tamen ab hujus multum genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus vestigiis primum institi, in iis fere soleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis quam in sententiis eligendis labor & cura torquet, verentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse videatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ, & in ea varietate fere melius

Cicero. T. II.

T

a deteriore, facultate magis quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nonne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles; non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos; cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maxime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, *se calcearibus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere*. alterum enim, exsultantem verborum audacia, reprimebat, alterum, cunctantem & quasi verecundantem,

incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium vestrûm studium, & ad genus id, quod quisque vestrûm in dicendo probaret, adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. IO 37

Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro.) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari a me, puri dilucidique sermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium. Nam alterum traditur litteris, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam

causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen
 39 eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose &
 II multum volutatus. Atque, ut Latine loqua-
 40 mur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & vocis
 41 sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari negligentius; nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis; sed hoc,

quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consecretantur. Rustica vox & 42
agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticum. Me autem tuus sonus & suavitas ista delectat; omitto verborum, quamquam est caput; verum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi & loquendi; sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic, in Latino sermone, hujus est urbis maxime propria. Athenis jam diu do- 43
ctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter

loquendo, facile superabit. Nostri minus student litteris, quam Latini. tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est, quin litteratissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis atque ipso oris pressu & sono
12 facile vincat. Quare cum sit quædam certa
44 vox Romani generis urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum; hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt;) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire: sono ipso vocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non aspere, ut ille, quem dixi, non vaste, non rustice, non hiulce, sed presse, & æquabiliter, & leniter.
46 Quare Cotta noster, cujus tu illa lata. Sulpici, nonnumquam imitaris, ut *jota* litteram tollas, & *E* plenissimum dicas, non mihi ora-

tores antiquos, sed mēflores videtur imitari. Hic cum arriffet ipfe Sulpicius, Sic agam vobifcum, inquit Craffus, ut, quoniam me loqui voluiftis, aliquid de veftris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipfum volumus, idque fi feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim 47 non fine meo periculo, Craffus inquit, poffum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te fimillimum dixit fibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima effent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil fim tui, nifi fuppofitionem pedis, imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, fi forte, motum. Ergo ifta, inquit Craffus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipfum irrideam. funt autem mea multo & plura, & majora, quam cæcis. quæ autem funt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expreffa, de iis te, fi qui me forte locus admonuerit, commonebo.

Prætereamus igitur præcepta Latine loquen- 13
di, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior 48
cognitio ac ratio litterarum alit, aut confuetudo sermonis quotidiani ac domeftici, libri confirmant, & lectio veterum oratorum & poetarum. Neque vero in illo altero diutius

commoremur, ut disputemus, quibus rebus
 assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intel-
 49 ligantur. Latine scilicet dicendo, verbis usi-
 tatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ
 significari ac declarari volumus, sine ambiguo
 verbo aut sermone, non nimis longa conti-
 nuatione verborum, non valde productis iis,
 quæ similitudinis causa ex aliis rebus trans-
 feruntur, non discerptis sententiis, non præ-
 posteris temporibus, non confusis personis,
 non perturbato ordine. Quid multa? tam fa-
 cilis est tota res, ut mihi permirum sæpe vi-
 deatur, cum difficilius intelligatur, quid pa-
 tronus velit dicere, quam si ipse ille, qui
 50 patronum adhibet, de re sua diceret. Isti
 enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos
 plerumque ipsi docent, ut non desideres pla-
 nius dici. Easdem res autem simulac Fufius
 aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit,
 non æque, quid dicat, nisi admodum atten-
 di, intelligo: ita confusa est oratio, ita per-
 turbata, nihil ut sit primum, nihil ut secun-
 dum, tantaque insolentia ac turba verborum,
 ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet,
 ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut
 quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere
 51 videantur. Verum, si placet, quoniam hæc

satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit An- I4 tonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possimus, (de me enim conjicio,) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ 52 fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius pæne præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent, quid diceret, sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur 53 homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus & verbis dicunt,

T 5

& in ipsa oratione quasi quendam numerum
versumque conficiunt: id est, quod dico, or-
nate. Qui idem ita moderantur, ut rerum,
ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in
eo genere laudandi laudis, quod ego aptum
54 & congruens nomino. Qui ita dicerent, eos
negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc
nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuen-
dum. Quare omnes istos, me auctore, de-
ridete atque contemnite, qui se horum, qui
nunc ita appellantur, rhetorum præceptis
omnem oratorum vim complexos esse arbi-
trantur, neque adhuc, quam personam te-
neant, aut quid profiteantur, intelligere po-
tuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in
hominum vita, quandoquidem in ea versatur
orator, atque ea est ei subjecta materies,
omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tra-
55 ctata, agitata esse debent. Est enim elo-
quentia una quædam de summis virtutibus;
(quamquam sunt omnes virtutes æquales &
pares, sed tamen est species alia magis alia
formosa & illustris: sicut hæc vis, quæ scien-
tiam complexa rerum, sensa mentis & con-
silia sic verbis explicat, ut eos, qui audent,
quocumque incubuerit, possit impellere quæ
quo major est vis, hoc est magis probitate

jungenda, summaque prudentia:) quarum virtutum expertibus si dicendi copiam traderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi pronuntian- I 5
dique rationem, vimque dicendi, veteres⁵⁶
Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Ly-
curgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab
hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii,
Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse
docti, sed impetu mentis simili & voluntate.
Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad
vitæ studia dispari, quietem atque otium se-
cuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxago-
ras, a regendis civitatibus totos se ad cogni-
tionem rerum transtulerunt: quæ vita pro-
pter tranquillitatem, & propter ipsius scien-
tiæ suavitatem, qua nihil est hominibus ju-
cundius, plures, quam utile fuit rebus pu-
blicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se 57
excellentissimis ingeniis homines dediderunt,
ex ea summa facultate vacui ac liberi tempo-
ris, multo plura, quam erat necesse, doctis-
simi homines, otio nimio & ingeniis uberrimis
affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda,
& investiganda duxerunt. Nam vetus qui-
dem illa doctrina, eadem videtur & recte

faciendi, & bene dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores atque dicendi; ut ille apud Homerum Phoenix, qui se a Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratore[m] verborum, actio-*
 58 *remque rerum.* Sed ut homines, labore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt, alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumserunt. Sed quod erant quidam, iique
 59 multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi dicendique sapientiam, flourerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores es-

sent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inventi sunt, qui, cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, a re autem civili & a negotiis, animi quodam iudicio, abhorrent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is iis, qui hæc, quæ nos ⁶⁰ nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re coherentes, disputationibus suis separavit: cuius ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset. Hinc ⁶¹ dis-
cidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem

diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; profeminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disjunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur.

I 7 Ac primo ab ipso Platone Aristoteles & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter ⁶²Academix nomen obtinuit: deinde ab Antisthene; qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille, & ejus posterii simpliciter defenderunt; ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicerent; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi & disputationibus sunt jamdiu fracta & extincta. ⁶³Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem

auctorem publici consilii, & gerendæ civita-
 tis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ
 principem, in senatu, in populo, in causis
 publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei
 philosophiæ fiet injuria a nobis. Non enim
 repelletur inde, quo aggredi cupiet: sed in
 hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam re-
 cubans molliter & delicate, nos avocat a ro-
 stris, a judiciis, a curia, fortasse sapienter,
 hac præsertim republica. Verum ego non ⁶⁴
 quæro nunc, quæ sit philosophia verissima,
 sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare
 istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt
 enim & boni viri, & quoniam sibi ita viden-
 tur, beati: tantumque eos admoneamus, ut
 illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen,
 tamquam mysterium, teneant, quod negant
 versari in republica esse sapientis. Nam, si
 hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint,
 non poterunt ipsi esse, id quod maxime cu-
 piunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime ¹⁸
 improbo, dimitto tamen, nec eos iratos ve- ⁶⁵
 reor, quoniam omnino irasci nesciunt; atque
 hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omni-
 bus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse
 dixerunt. Sed utrumque est in his, quod
 ab hoc, quem instruimus, oratore valde ab-

horreat: vel, quod omnes, qui sapientes non sint, feros, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. ⁶⁶ Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, ac totum ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ceteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiae, praemii, supplicii: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. ⁶⁷ Reliqui sunt Peripatetici & Academici: quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae duae. Nam Speusippus, Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcefilas primum, qui Polemonem

audie-

audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque iudicium, primumque instituisse, (quamquam id fuit Socraticum maxime,) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua existit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino, fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, & portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum & barbarum, scopulosam atque infestum, laborerent, in quo etiam ipse Ulysses errasset.

Cicero, T. II.

V

70 Quare, si hac eloquentia atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non possit, tum ostendere, quod is fecerit, qui infimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatus, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me: ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in exiguum sane gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, & si illam præclaram & eximiam speciem oratoris perfecti & pulcritudinem adamastis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis

72 comprehendenda est. Namque (ut ante dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem &

scientiam cum dicendi ratione iungebant; postea diffociati (ut exposui) a Socrate differti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur; ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici a se causarum actores & a communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

Quæ cum ita sint, paullulum equidem de me deprecabor, & petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detuliffem, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse: quip-

pe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, annosque natus unum & viginti, nobilissimum hominem & eloquentissimum, in iudicium vocarim; cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi Romani, mosque majorum.

75 Paullum ficiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cum essem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cuius memoria commemoravit Antonius; & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo ferius veneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo:) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de nar-

76 rationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat; eadem mores, leges, jura describat, rempublicam

regat, omniaque, ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo 77 genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum sane in disputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Vellejus afferre 21 potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Vellejus est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut Sex. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne fanus quidem iudicetur. Hæc verò, quæ sunt in philosophia, ingeniis eruuntur, ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum acutis atque acribus, eaque exercitata ora-

tione poliuntur. Hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem [nostros] verberabit, neque se
80 ab iis contemni ac despici finet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitiss, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propositum sit, differat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis fatis vehemens & gravis, nec sine varietate doctrinæ fatis politus & sapiens esse orator potest.

81 Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi ac molesti; Pamphilumque nescio quem finamus in infulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum umquam

attigit, comprehensa esse videatur. Tum 22
Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, 82
mirandum est, esse in te tantam dicendi vel
vim, vel suavitatem, vel copiam; quem qui-
dem antea natura rebar ita dicere, ut mihi
non solum orator summus, sed etiam sapien-
tissimus homo viderere: nunc intelligo, illa
te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sa-
pientiam spectarent, atque ex his hanc di-
cendi copiam fluxisse. Sed tamen, cum omnes
gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam
tuam ac studia considero: neque, quo tem-
pore ista didiceris, video, nec magnopere te
istis studiis, hominibus, libris, intelligo de-
ditum. Neque tamen possum statuere, utrum
magis mirer, te illa, quæ mihi persuades
maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tan-
tis occupationibus perdiscere; an, si non po-
tueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, 83
Hoc tibi, inquit, Catule, primum persua-
deas velim, me non multo secus facere, cum
de oratore disputem, ac facerem, si esset mi-
hi de histrione dicendum. Negarem enim,
posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram,
nisi saltare didicisset: neque, ea cum dice-
rem, me esse histrionem necesse esset, sed
fortasse non stultum alieni artificii existima-

84 torem. Similiter nunc de oratore, vestro
 impulsu, loquor, summo scilicet. Semper
 enim, quacumque de arte, aut facultate quæ-
 ritur, de absoluta & perfecta quæri solet.
 Quare si jam me vultis esse oratorem, si et-
 iam fat bonum, si bonum denique, non re-
 pugnabo. quid enim nunc sim ineptus? ita
 me existimari scio. Quod si ita est, summus
 tamen certe non sum. Neque enim apud ho-
 mines res est ulla difficilior, neque major,
 neque quæ plura adjumenta doctrinæ deside-
 85 ret. Attamen quoniam de oratore nobis
 disputandum est, de summo oratore dicam
 necesse est. Vis enim, & natura rei, nisi per-
 fecta ante oculos ponitur, qualis & quanta
 sit, intelligi non potest. Me autem, Catule,
 fateor, neque hodie in istis libris, & cum
 istis hominibus vivere: nec vero, id quod tu
 recte commemorasti, ullum umquam habuisse
 sepositum tempus ad discendum, ac tantum
 tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi
 83 puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At,
 86 si quæris, Catule, de doctorina ista, quid
 ego sentiam, non tantum ingenioso homini,
 & ei, qui forum, qui curiam, qui causas,
 qui rempublicam spectet, opus esse arbitror
 temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos

discientes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt: aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium & summa jam senectute est, & quotidie commentatur. nihil enim curat aliud. at Q. Velocius puer addidicerat. sed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucium,

- - - *quamvis bonus ipse*

Samnis in ludo, ac rudibus cuius satis asper.
 sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat. erat enim scenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat. est enim paterfamilias, est eques Romanus. puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies & noctes virum summa virtute & prudentia videbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus fit, & habeas, qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis 88

aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignat aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere; ut si velim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse, si assequi non possim. at alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla
 89 talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, numquam omnino
 24 no possit perdiscere. Jam, jam, inquit Catulus,
 90 intelligo, Crasse, quid dicas: & hercule assentior. Satis video tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spe- 91
stat, inquit, tam longa, & tam alte repetita
oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt,
illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ
cumulandæ, quarum altera dici postulat or-
nate, altera apte, hanc habent vim, ut sit
quam maxime jucunda, quam maxime in
sensus eorum, qui audiunt, influat, & quam-
plurimis sit rebus instructa. Instrumentum 92
autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum
ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque
mendicum est. illud rursus ipsum, quod tra-
dunt isti, qui profitentur se dicendi magistros,
non multum est majus, quam illud vulgare
ac forense. Apparatu nobis opus est, & re-
bus exquisitis undique & collectis, arcessitis,
comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est
ad annum, ut ego in ædilitate laboravi, quod
quotidianis, & vernaculis rebus satisfacere
me posse huic populo non putabam. Verbo- 93
rum eligendorum, & collocandorum, & con-
cludendorum facilis est vel ratio, vel sine ra-
tione, ipsa exercitatio. Rerum est silva ma-
gna, quam cum Græci jam non tenerent, ob
eamque causam juventus nostra dedisceret
pæne discendo, etiam Latini, si diis placet,
hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos

ego censor edicto meo sustuleram; non quo
 (ut nescio quos dicere ajebant) acui ingenia
 adolescentium nollem, sed contra ingenia ob-
 94 tundi nolui, corroborari impudentiam. Nam
 apud Græcos, qui ejusmodi essent, videbam
 tamen esse, præter hanc exercitationem lin-
 guæ, doctrinam & humanitatem dignam
 scientia: hos vero novos magistros nihil in-
 telligebam posse docere, nisi ut auderent:
 quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per
 se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc
 cum unum traderetur, & cum impudentiæ
 ludus esset; putavi esse censoris, ne longius
 95 id serperet, providere. Quamquam non hæc
 ita statuo atque decerno, ut desperem, La-
 tine ea, de quibus disputavimus, tradi ac
 perpoliri: patitur enim & lingua nostra, &
 natura rerum, veterem illam excellentemque
 prudentiam Græcorum ad nostrum usum mo-
 remque transferri: sed hominibus opus est
 eruditis, qui adhuc, in hoc quidem genere,
 nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint,
 etiam Græcis erunt anteponendi.

25 Ornatur igitur oratio genere primum, &
 96 quasi colore quodam & succo suo. Nam ut
 gravis, ut suavis, ut erudita fit, ut liberalis,
 ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut do-

lores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus; id non debet esse fufum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint, quasi in ornatu, disposita quædam insignia & lumina. Genus 97 igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet: (non enim a me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra, & ætates). Difficile enim dictu est, 98 quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulcritudine & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt & delicatesiores in cantu flexiones & falsæ vocalæ, quam certæ & severæ? quibus

tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt,
99 multitudo ipsa reclamatur. Licet hoc videre
in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos
delectari, summa & acerrima suavitate con-
ditis, quam his moderatis: & magis laudari,
quod ceram, quam quod crocum olere videatur:
in ipso tactu esse modum & mollitudi-
nis & lævitatibus. Quin etiam gustatus, qui
est sensus ex omnibus maxime voluptarius,
quique dulcitudine præter ceteros sensus com-
movetur, quam cito id, quod valde dulce
est, aspernatur ac respuit? Quis potionem uti,
aut cibo dulci diutius potest? cum utroque
in genere ea, quæ leviter sensum voluptate
100 moveant, facillime effugiant satietatem. Sic
omnibus in rebus, voluptatibus maximis fasti-
dium finitimum est: quo hoc minus in ora-
tione miremur; in qua vel ex poëtis, vel
oratoribus possumus judicare, concinnam,
distinctam, ornatam, festivam, sine inter-
missione, sine reprehensione, sine varietate,
quamvis claris sit coloribus picta, vel poësis,
vel oratio, non posse in delectatione esse diu-
turna. Atque eo citius in oratoris aut in
poëtæ cincinnis ac fucis offenditur, quod sen-
sus, in nimia voluptate, natura, non mente
satiatur; in scriptis & in dictis non aurium

solum, sed animi iudicio etiam magis, infu-
cata vitia noscuntur. Quare, *bene, & prae- 26*
clare, quamvis nobis sæpe dicatur; *belle, & 101*
festive, nimium sæpe nolo. quamquam illa
ipsa exclamatio, *Non potest melius*, fit velim
crebra: sed habeat tamen illa in dicendo ad-
miratio ac summa laus umbram aliquam &
recessum, quo magis id, quod erit illuminatum,
exstare atque eminere videatur. Numquam 102
agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

*Nam sapiens virtuti honorem, praemium,
haud praedam petit:*

sed abjicit prorsus, ut in proximos

*Ecquid video? ferro septus possidet sedes
sacras?*

incidat, aspiciat, admiretur, stupe scat. Quid
ille alter:

Quid petam praesidii?

quam leniter? quam remisse? quam non
actuose? instat enim

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si
esset consumpta superiore motu & exhausta.
Neque id actores prius viderunt, quam ipsi
poëtæ, quam denique illi etiam, qui fece-
runt modos, a quibus utrisque summittitur
aliquid, deinde augetur, extenuatur, infla-

103 tur, variatur, distinguitur. Ita fit nobis igitur ornatus & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

104 Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solum ad augendum aliquid & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque ab-
 27 jiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel
 105 cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam
 oratio-

orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequenter etiam illi loci, qui quamquam proprii causarum, & inhærentes in earum nervis esse debent, tamen quia de universa re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem differi copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo

Cicero. T. II.

X

relictis sumus, & aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus: ab iis, (quod indignissimum est,) qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod opus est nobis mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definitæ controversiæ certis temporibus ac reis; hoc modo: Placeatne a Carthaginensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari? aut infinite de universo genere quærentis: Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit? Atque horum superius illud genus, causam aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hæc loquuntur. Etiam hac in instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, sarculo defringendo, usur-

pare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit fatius, quam attentatum deferri. nunc enim inopia reticere intelliguntur; tum iudicio viderentur.

Omnis igitur res eandem habet naturam ²⁹ ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, ^{III} five in infinitis consultationibus disceptatur, five in iis causis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur; neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipsa ¹¹² cognitio rei scientiaque perquiritur, ut, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur? aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capeffenda respublica? Cognitionis autem tres modi, ¹¹³ conjectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura

quæritur, ut illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, si quæeratur, quid sit sapientia? Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur: ut illud, Sitne aliquando mentiri
 ¶114 boni viri? Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt. Nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: Naturane sit jus inter homines, an opinionibus? aut, quæ sit origo cujusque rei? ut, quod sit initium legum, aut rerum publicarum? aut causa, & ratio: ut, si quæeratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatione; ut, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium
 ¶115 possit converti? Definitionis autem sunt disceptationes, aut, cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut, si differatur, idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut, cum, quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit? aut, cum res distribuitur in partes; ut, si quæeratur, quot sint genera rerum expetendarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum; aut,

cum, quæ forma, & quasi naturalis nota
 cujusque sit, describitur; ut, si quæeratur
 avari species, seditiosi, gloriosi. Consecu- 116
 tionis autem duo prima quæstionum genera
 ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio,
 ut, si differatur, Expetendane sit gloria: aut
 ex comparatione, Laus an divitiæ magis ex-
 petendæ sint. Simplicium autem sunt tres
 modi, de expetendis fugiendisve rebus; ut,
 Expetendine honores sint? num fugienda
 paupertas? de æquo aut iniquo; ut, Aequum-
 ne sit ulcisci injurias etiam propinquorum?
 de honesto aut turpi; ut hoc, Sitne hone-
 stum, gloriæ causa mortem obire? Compa- 117
 rationis autem duo sunt modi: unus, cum,
 idemne sit, an aliquid interfit, quæritur;
 ut, metuere & vereri; ut rex & tyrannus:
 ut assentator & amicus: alter, cum, quid
 præstet aliud alii, quæritur: ut illud, Opti-
 mine cujusque sapientes, an populari laude
 ducantur? Atque eæ quidem disceptationes,
 quæ ad cognitionem referuntur, sic fere a
 doctissimis hominibus describuntur. Quæ 30
 vero referuntur ad agendum, aut in officii 118
 disceptatione versantur, quo in genere, quid
 rectum faciendumque sit, quæritur; cui loco
 omnis virtutum & vitiorum est silva subjecta:

aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. Huic generi subjunctæ sunt cohortationes, ob-
 jurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impul-
 119 sio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. Eadem enim sunt membra in utriusque disputationibus, sed paullo fecus a me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

120 Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime vagantur, & a privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt & convertunt, ut ii, qui audiant, natura, & genere, & universa re cognita de singulis reis, & criminibus, &
 121 litibus statuere possint. Hanc ad consuetu-

dinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque a minutis angustiisque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum complendumque pectus maximarum rerum & plurimarum suavitate, copia, varietate. Nostra est enim ^{3E} (si modo nos oratores sumus, si in civium ¹²² disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt; quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis & regendis, de omni vivendi, denique etiam

123 de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam
 jam aliunde non possumus, sumenda sunt no-
 bis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus;
 dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo
 pertinent, & quam intuentur, transferamus:
 neque (ut ante dixi) omnem terram in his
 discendis rebus ætatem, sed cum fontes vi-
 derimus, quos nisi qui celeriter cognorit,
 numquam cognoscet omnino, tum, quoties-
 cumque opus erit, ex iis tantum, quantum
 124 res petet, hauriamus. Nam neque tam est
 acris acies in naturis hominum, & ingeniis,
 ut res tantas quisquam, nisi monstratas,
 possit videre: neque tanta tamen in rebus
 obscuritas, ut eas non penitus acri vir inge-
 nio cernat, si modo adspexerit. In hoc igi-
 tur tanto tam immensoque campo, cum li-
 ceat oratori vagari libere, atque, ubicumque
 constiterit, consistere in suo, facile suppedi-
 125 tat omnis apparatus ornatusque dicendi. Re-
 rum enim copia verborum copiam gignit: &
 si est honestas in rebus ipsis, de quibus dici-
 tur, existit ex rei natura quidam splendor
 in verbis. sit modo is, qui dicet aut scribet,
 institutus liberaliter educatione doctrinaque
 puerili, & flagret studio, & a natura adju-
 vetur, & in universorum generum infinitis

disceptationibus exercitatus; ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognovit: næ ille haud sane, quemadmodum verba struat & illuminet, a magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur.

Hic Catulus, Dii immortales, inquit, ³²
 quantam rerum varietatem, quantam vim, ¹²⁶
 quantam copiam, Crasse, complexus es,
 quantisque ex angustiis oratorem educere au-
 sus es, & in majorum suorum regno collo-
 care! Namque illos veteres doctores aucto-
 resque dicendi nullum genus disputationis a
 se alienum putasse accepimus, semperque
 esse in omni orationis ratione versatos. Ex ¹²⁷
 quibus Eleus Hippias, cum Olympiam ve-
 nisset, maxima illa quinquennali celebritate
 ludorum, gloriatus est, cuncta pæne audiente
 Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omni-
 um, quod ipse nesciret: nec solum has artes,
 quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ
 continerentur, geometriam, musicam, litte-
 rarum cognitionem, & poëtarum, atque illa,
 quæ de naturis rerum, quæ de hominum
 moribus, quæ de rebus publicis dicerentur:
 sed ampulum, quem haberet, pallium, quo

amictus, foccos, quibus indutus esset, se sua
128 manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem
est progressus, sed ex eo ipso est conjectura
facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præ-
clarissimis artibus appetierint, qui ne sordi-
diores quidem repudiarint. Quid de Prodicò
Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio,
de Protagora Abderita loquar? quorum unus-
quisque plurimum temporibus illis, etiam de
129 natura rerum & differuit & scripsit. Ipse
ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato
voluit) philosopho succubuit orator, qui aut
non est victus umquam a Socrate, neque ser-
mo ille Platonis verus est: aut, si est victus,
eloquentior videlicet fuit, & disertior Socra-
tes, &, ut tu appellas, copiosior & melior
orator. Sed hic, in illo ipso Platonis libro,
de omni re, quæcumque in disceptationem
quæstionemque vocaretur, se copiosissime di-
cturum esse profitetur; isque princeps ex
omnibus ausus est in conventu poscere, qua
de re quisque vellet audire: cui tantus ho-
nos habitus est a Græcia, soli ut ex omnibus
Delphis non inaurata statua, sed aurea sta-
130 tueretur. Atque ii, quos nominavi, multi-
que præterea summi dicendi auctores, uno
tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest,

ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copia vel gloria, floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam, cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio & oratione in civitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in litteris, ardentisque his studiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquiesierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conservarint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane aut Callimacho tractante,

33
132

tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?

- 133 Equidem sæpe hoc audivi de patre & de focero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas posset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M'. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantiem foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in folio sedentes domi, sic adibat, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique
- 134 aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc Ti. Coruncanii, hæc proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiae
- 135 consilium suum fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventiciam,

defuit? num, quia jus civile didicerat, cau-
 fas non dicebat? aut quia poterat dicere,
 juris scientiam negligebat? At utroque in ge-
 nere & laboravit, & præstitit. Num propter
 hanc ex privatorum negotiis collectam gra-
 tiam tardior in republica capeffenda fuit?
 nemo apud populum fortior, nemo melior
 fenator; idem facile optimus imperator: de-
 nique nihil in hac civitate temporibus illis
 sciri discive potuit, quod ille non cum inve-
 stigavit & scierit, tum etiam conscripserit.
 Nunc contra plerique ad honores adipiscen- 136
 dos & ad rempublicam gerendam nudi ve-
 niunt atque inermes; nulla cognitione rerum,
 nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit
 unus e multis; effert se, si unum aliquid af-
 fert, ut bellicam virtutem, aut usum ali-
 quem militarem, quæ sane nunc quidem ob-
 soleverunt; aut juris scientiam, ne ejus qui-
 dem universi; nam pontificium, quod est
 conjunctum, nemo discit; aut eloquentiam,
 quam in clamore & in verborum cursu posi-
 tam putant: omnium vero bonarum artium,
 denique virtutum ipsarum societatem cogna-
 tionemque non norunt. Sed, ut ad Græcos 34
 referam orationem, (quibus carere in hoc 137
 quidem sermonis genere non possumus: nam

nam ut virtutis a nostris, sic doctrinae sunt ab illis exempla repetenda;) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. Hi omnes, praeter Milesium Thalen, civitatibus suis praefuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia litteris instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, 138 ut litteris doctrinaque praestaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriae severius, tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & jucundum videretur: cuius in labris veteres Comici, etiam cum illi male dicerent (quod tum Athenis fieri licebat), leporem habitasse dixerunt, tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clesydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excel-

lens, quadraginta annos præfuit Athenis & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agefilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque,

139

35
140

non repugnante natura, dedissent, eloquen-
 141 tia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum
 florere Isocratem nobilitate discipulorum vi-
 deret, quod ipse suas disputationes a causis
 forensibus & civilibus ad inanem sermonis
 elegantiam transtulisset, mutavit repente to-
 tam formam prope disciplinæ suæ, versum-
 que quendam Philoctetæ paullo secus dixit.
 Ille enim *turpe* sibi ait *esse tacere, cum bar-*
baros: hic autem, *cum Isocratem pateretur*
dicere. Itaque ornavit & illustravit doctri-
 nam illam omnem, rerumque cognitionem
 cum orationis exercitatione conjunxit. Ne-
 que vero hoc fugit sapientissimum regem,
 Philippum, qui hunc Alexandro filio docto-
 rem accierit, a quo eodem ille & agendi ac-
 142 ciperet præcepta & loquendi. Nunc, si qui
 volet, eum philosophum, qui copiam nobis
 rerum orationisque tradat, per me appellet
 oratorem licet; five hunc oratorem, quem
 ego dico sapientiam junctam habere eloquen-
 tiæ, philosophum appellare malit, non im-
 pediam: dummodo hoc constet, neque in-
 fantiam ejus, qui rem norit, sed eam expli-
 care dicendo non queat; neque inscientiam
 illius, cui res non suppetat, verba non de-
 sint, esse laudandam: quorum si alterum sit
 optan-

optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. Sin ¹⁴³ quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. sin eos disjurgent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & ceteris silentium fuit.

Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, ³⁶ non possum queri, quod mihi videare aliud ¹⁴⁴ quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquando attulisti, quam tibi esset tributum a nobis ac denuntiatum. sed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descriperas: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte dicere,

Cicero. T. II.

Y

145 mus. Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu pæne omnium abstraxit. Omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti: (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim fit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed, etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto numquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero.

146 Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Craffe, commovit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, umquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus.

147 Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Craffe, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam de-

fidero; vel me licet existimes desperare, ista posse perdiscere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium & communium vulgaris hæc cognitio, satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, ³⁷
 inquit, & tibi non incognitas, Sulpici quis ¹⁴⁸
 enim de isto genere non docuit, non instituit,
 non etiam scriptum reliquit? sed geram mo-
 rem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt,
 breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos,
 qui auctores & inventores sunt harum sane
 minutarum rerum, revertendum. Omnis igi- ¹⁴⁹
 tur oratio conficitur ex verbis: quorum pri-
 mum nobis ratio simpliciter videnda est, dein-
 de conjuncte. nam est quidam ornatus oratio-
 nis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex
 continuatis conjunctisque constat. Ergo tue-

mur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa
 quasi vocabula rerum, pæne una nata cum
 rebus ipsis; aut iis, quæ transferuntur, &
 quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ
 150 novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur
 verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque
 obsoleta fugiat; lectis, atque illustribus
 utatur, in quibus plenum quiddam & sonans
 inesse videatur. Sed in hoc verborum genere
 priorum delectus est quidam habendus,
 atque is aurium quodam judicio ponderan-
 dus; in quo consuetudo etiam bene loquendi
 151 valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de
 oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is*
verbis, aut, *Aliquis non bonis utitur*, non
 arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi
 naturali sensu judicatur: in quo non magna
 laus est, vitare vitium, (quamquam id est
 magnum,) verum hoc quasi solum quoddam
 atque fundamentum est, verborum usus &
 152 copia bonorum. Sed quid ipse ædificet ora-
 tor, & in quo adjungat artem, id esse a no-
 bis quærendum atque explicandum videtur.

38 Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ
 orator afferat ad illustrandam atque exornan-
 dam orationem: aut inusitatum verbum, aut
 153 novatum, aut translatum. Inusitata sunt,

prisca fere ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quam nostræ: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Qua tempestate Poenus in Italiam venit: nec prolem, aut subolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu soles, Catule, non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet.* No- 154
vantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt, vel jungendis verbis, ut hæc:

Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat.

Num non vis hujus me versutiloquas mactitias?

Videtur enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata: vel sæpe sine conjunctione [verba novantur], ut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut *baccharum ubertate incurvescere*. Tertius ille mo- 155
dus transferendi verbi late patet, quem necessitas genuit, inopia coacta & angustiis; post autem delectatio jucunditasque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa

reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiae causa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vi-*
tes, luxuriam esse in herbis, laetas segetes,
 etiam rustici dicunt. quod enim declarari vix
 verbo proprio potest, id translato cum est
 dictum, illustrat id, quod intelligi volumus,
 ejus rei, quam alieno verbo posuimus, simi-
 156 litudo. Ergo hae translationes, quasi mu-
 tuationes sunt, cum, quod non habeas, ali-
 unde sumas. Illae paullo audaciores, quae
 non inopiam indicant, sed orationi splendoris
 aliquid arcessunt: quarum ego, quid vobis
 aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

39 Similitudinis est ad verbum unum contracta
 157 brevitatis, quod verbum in alieno loco, tam-
 quam in suo, positum, si agnoscitur, dele-
 ctat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed
 ea transferri oportet, quae aut clariorem fa-
 ciant rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,

Tenebrae conduplicantur, noctisque & nim-
bum occaecat nigror,

Flamma inter nubes coruscat, coelum tonitru
contremittit,

Grando mista imbri largifluo subita praeci-
pitans cadit:

Undique omnes venti erumpunt, saevi existunt turbines:

Fervit aestu pelagus:

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quo 158 significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepi sedulo.

Nonnumquam etiam brevitatis translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit*. Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe 159 mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis & alienis magis delectentur verbis, quam propriis, & suis. Nam si res 40 suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, 160

vel quod ingenii specimen est quoddam, trans-
 lire ante pedes posita, & alia longe repetita
 fumere: vel quod is, qui audit, alio duci-
 tur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ
 maxima est delectatio: vel quod singulis ver-
 bis res ac totum simile conficitur: vel quod
 omnis translatio, quæ quidem sumta ratione
 est, ad sensus ipsos admovetur, maxime ocu-
 161 lorum, qui est sensus acerrimus. Nam &
odor urbanitatis, & *mollitudo* humanitatis,
 & *murmur* maris, & *dulcedo* orationis, sunt
 ducta a ceteris sensibus: illa vero oculorum
 multo acriora, quæ ponunt pæne in conspe-
 ctu animi, quæ cernere & videre non possu-
 mus. Nihil est enim in rerum natura, cujus
 nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo
 & nomine. unde enim simile duci potest,
 (potest autem ex omnibus,) indidem verbum
 unum, quod similitudinem continet, trans-
 162 latum, lumen affert orationi. Quo in genere
 primum fugienda est dissimilitudo: *Coeli in-*
gentes fornices. quamvis sphaeram in scenam
 (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in sphæ-
 ra fornices similitudo non potest inesse.

- - *Vive Ulysses, dum licet:*

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit, *cape*; non, *pete*: haberet enim

moram sperantis diutius esse sese victurum;
 sed *rape*. hoc verbum est ad id aptatum,
 quod ante dixerat, *dum licet*. Deinde viden-
 dum est, ne longe simile sit ductum. *Syrtem* 41
patrimonii, *scopulum* libentius dixerim; *Cha-* 163
rybdim bonorum, *voraginem* potius. facilius
 enim ad ea, quæ visa, quam ad illa, quæ
 audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quo-
 niam hæc vel summa laus est verbis transfe-
 rendis, ut sensum feriat id, quod translatum
 sit; fugienda est omnis turpitudine earum re-
 rum, ad quas eorum animos, qui audiunt,
 trahet similitudo. Nolo morte dici *Africani* 164
castratam esse rempublicam: nolo *stercus cu-*
riae dici *Glauciam*: quamvis sit simile, ta-
 men est in utroque deformis cogitatio simili-
 tudinis. Nolo esse aut majus, quam res
 postulet, *Tempestatas commissationis*: aut minus,
Commissatio tempestatas. Nolo esse verbum an-
 gustius id, quod translatum sit, quam fuisset
 illud proprium ac suum: *Quidnam est, obse-*
cro? quid te adiri abnutas? melius esset, *ve-*
tas, prohibes, absterres: quoniam ille dixe-
 rat, *Illico istic, ne contagio mea bonis, um-*
brave obsit. Atque etiam, si vereare, ne 165
 paullo durior translatio esse videatur, mol-
 lenda est, præposito sæpe verbo: ut si olim,

M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paullo durius; fin, *ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque ut
 166 precario, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. * * *
 Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

- - *Neque me patiar iterum*

Ad unum scopulum & telum classem Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te, & praefidentem tibi

Repriment validae legum habenae, atque imperii insistent jugo.

167 Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

42 Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum.

Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, sed in oratione:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro *Afris* est sumpta *Africa*: neque factum verbum est, ut, *Mare saxifragis undis*: neque translatum, ut, *Mollitur mare*: sed ornandi causa proprium proprio commutatum. *Define, Roma, tuos hostes... & Testes sunt campi magni...* Gravis est modus in ornatu orationis & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem*; *Cereram* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello: quo item in genere & vir- 163 tutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit; & Quo *avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit, *Iustitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatus: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *teſta* dicimus: aut ex

toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,

Corde suo trepidat.

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rudini: aut quocumque modo, non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

43
169
Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus, tribus existat ex rebus: si aut vetustum verbum sit; quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate; in quo item est auribus consuetudinique parcendum: aut translatum; quod maxime tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas 171
res maxime, collocationem primum, deinde
modum quendam formamque desiderat. Col-
locationis est componere & struere verba,
sic, ut neve asper eorum concursus, neve
hiulcus sit; sed quodammodo coagmentatus
& lævis. In quo lepide in soceri mei per-
sona lusit is, qui elegantissime id facere po-
tuit, Lucilius,

*Quam lepide lexeis compostae! ut tesserulae
omnes*

*Endo pavimento, atque emblemate vermi-
culato.*

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne
a me quidem abstinuit,

*Crassum habeo generum, ne rhetoricotero
tu sis.*

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus ab-
uteris nomine, quid efficit? idem illud sci-
licet, ut ille voluit, & ego vellem, melius
aliquanto, quam Albucius. verum in me
quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen 172
hæc collocatio conservanda verborum, de
qua loquor, quæ junctam orationem efficit,
quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æqua-
biliter fluentem. Id assequemini, si verba
extrema cum consequentibus primis ita jun-

getis, ut ne aspere concurrant, neve vastius
 44 diducantur. Hanc diligentiam subsequitur
 173 modus etiam & forma verborum, quod jam
 vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile.
 Versus enim veteres illi in hac soluta ora-
 tione propemodum, hoc est, numeros quos-
 dam, nobis esse adhibendos putaverunt. In-
 terpirationis enim, non defatigationis nos-
 træ, neque librariorum notis, sed verborum
 & sententiarum modo interpunctas clausulas
 in orationibus esse voluerunt; idque princeps
 Isocrates instituisse fertur, ut inconditam
 antiquorum dicendi consuetudinem, delecta-
 tionis atque aurium causa (quemadmodum
 scribit discipulus ejus Naucrates) numeris
 174 adstringeret. Namque hæc duo musici, qui
 erant quondam iidem poëtæ, machinati ad
 voluptatem sunt, versum atque cantum, ut
 & verborum numero, & vocum modo, [de-
 lectatione] vincerent aurium fatietatem. Hæc
 igitur duo, vocis dico moderationem, & ver-
 borum conclusionem, quoad orationis seve-
 ritas pati possit, a poëtica ad eloquentiam
 175 traducenda duxerunt. In quo illud est vel
 maximum, quod versus in oratione si effici-
 tur conjunctione verborum, vitium est; &
 tamen eam conjunctionem, sicuti versum,

numeroſe cadere & quadrare, & perfici vo-
 lumus. Neque eſt ex multis res una, quæ
 magis oratorem ab imperito dicendi, ignaro-
 que diſtinguat, quam quod ille rudis incon-
 dite fundit, quantum poteſt, & id, quod
 dicit, ſpiritu, non arte, determinat; orator
 autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam
 numero quodam complectatur, & adſtricto
 & ſoluto. Nam cum vinxit modis & forma, 176
 relaxat & liberat immutatione ordinis, ut
 verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua
 lege verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur.
 Quonam igitur modo tantum munus inſiſte- 45
 mus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſe
 dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam dif-
 ficilis, quam neceſſaria. nihil eſt enim tam
 tenerum, neque tam flexibile, neque quod
 tam facile ſequatur, quocumque ducas, quam
 oratio. Ex hac verſus, ex eadem diſpares 177
 numeri conſiciuntur: ex hac hæc etiam ſo-
 luta variis modis, multorumque generum
 oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia
 contentionis verba: neque ex alio genere ad
 uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompam-
 que ſumuntur: ſed ea nos cum jacentia ſuſtu-
 limus e medio, ſicut molliffimam ceram ad
 noſtrum arbitrium formamus & fingimus.

Itaque tum graves fumus, tum subtiles, tum
medium quiddam tenemus: sic institutam
nostram sententiam sequitur orationis genus,
idque ad omnem rationem, & aurium volu-
ptatem, & animorum motum mutatur & ver-
178 titur. Sed ut in plerisque rebus incredibili-
liter hoc natura est ipsa fabricata: sic in ora-
tione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se
continerent, eadem haberent plurimum vel
dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Inco-
lunitatis ac salutis omnium causa videmus
hunc statum esse hujus totius mundi atque
naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut
media sit, eaque sua vi nutuque teneatur;
sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale
signum, & inde sensim ascendat in diversam
partem; ut luna accessu & recessu suo solis
lumen accipiat; ut eadem spatia quinque
stellæ dispari motu, cursuque conficiant.
179 Hæc tantam habent vim, ut paullum immu-
tata cohærere non possint: tantam pulcritu-
dinem, ut nulla species ne excogitari quidem
possit ornatior. Referte nunc animum ad ho-
minum, vel etiam ceterarum animantium
formam & figuram. nullam partem corporis
sine aliqua necessitate affictam, totamque for-
mam quasi perfectam reperietis arte, non
casu.

casu. Quid in arboribus, in quibus non 46
truncus, non rami, non folia sunt denique,
nisi ad suam retinendam conservandamque
naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi
venusta. Linquamus naturam, artesque vi- 180
deamus. Quid tam in navigio necessarium,
quam latera, quam cavernæ, quam prora,
quam puppis, quam antemnæ, quam vela,
quam mali? quæ tamen hanc habent in spe-
cie venustatem, ut non solum salutis, sed
etiam voluptatis causa, inventa esse videan-
tur. Columnæ & templa & porticus susti-
nent: tamen habent non plus utilitatis, quam
dignitatis. Capitolii fastigium illud, & cete-
rarum ædium, non venustas, sed necessitas
ipsa fabricata est. Nam cum esset habita ra-
tio, quemadmodum ex utraque tecti parte
aliqua delaberetur; utilitatem templi, fasti-
gii dignitas consecuta est: ut, etiam si in cælo
statueretur, ubi imber esse non posset, nul-
lam sine fastigio dignitatem habiturum esse
videatur. Hoc in omnibus item partibus 181
orationis evenit, ut utilitatem ac prope ne-
cessitatem suavitas quædam & lepos conse-
quatur. Clausulas enim atque interpuncta
verborum, animæ interclusio, atque angustix
spiritus attulerunt. Id inventum ita est suave,

Cicero. T. II.

Z

ut, si cui fit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse posset. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius. nam cum sint numeri plures; jambum & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem invitat: in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paullo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decore cadunt. Probatum autem ab eodem illo maxime pæon; qui est duplex. Nam aut a longa oritur, quam tres breves consequuntur, ut hæc verba, *desinite, incipite, comprimite*; aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, sicut illa sunt, *domuerant, sompedes*. Atque illi philosopho

ordiri placet a superiore pæone, posteriore finire. est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium & certius, par fere Cretico, qui est ex longa, & brevi, & longa: ut

*Quid petam praesidii, aut exsequar? quove
nunc?*

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas illius.* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari. Neque vero hæc tam acrem ⁴⁸ curam diligentiamque desiderant, quam est ¹⁸⁴ illa poëtarum; quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est vere soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem fit polita atque facta quodammodo, non adstrictæ, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim, ²⁸⁵ sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior & divitior fluxit dithyrambus;

cujus membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus intervallis æqualibus; recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis & impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas peremnis & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod hominum aures vocem natura modulantur ipsæ? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quodsi continuatio verborum hæc soluta, multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata ac producta; membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis,

aut, quod etiam est melius & jucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis philoso-⁴⁹phis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta¹⁸⁷ sunt: quod eo sæpius testificor, ut auctori- bus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem? inquit Catulus; aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim vereor, in-¹⁸⁸quit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas a te hæc opera quotidiana & pervagata expectare. Ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego vero, inquit¹⁸⁹ Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello, me invenisse eloquentem. sed eo te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit,¹⁹⁰ ad legem cum exercitatione, tum stilo, qui & alia, & hoc maxime ornat ac limat, for-

manda vobis oratio est. Neque tamen hoc
 tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt
 hæc rhythmicorum ac musicorum acerrima
 norma dirigenda. & efficiendum est illud
 modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne
 insistat interius, ne excurrat longius: ut
 191 membris distinguatur, ut conversiones habeat
 absolutas. Neque semper utendum est per-
 petuitate, & quasi conversione verborum,
 sed sæpe carpenda membris minutioribus
 oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt nu-
 meris vincienda. Neque vos pæon, aut he-
 rous ille conturbet. ipsi occurrent orationi:
 ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt
 non vocati. consuetudo modo illa fit scriben-
 di atque dicendi, ut sententiæ verbis finian-
 tur, eorumque verborum junctio nascatur a
 proceris numeris ac liberis, maxime heroo
 & pæone posteriore aut cretico, sed varie
 distincteque confidat. Notatur enim maxime
 similitudo in conquiescendo: &, si primi &
 postremi illi pedes sunt hac ratione servati,
 medii possunt latere, modo ne circuitus ipse
 verborum sit aut brevior, quam aures ex-
 spectent, aut longior, quam vires atque ani-
 50 ma patiatur. Clausulas autem diligentius
 192 etiam servandas esse arbitror, quam supe-

riora, quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur. Nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique. quæ, quoniam apparent & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium fastidietate. Duo enim aut tres sunt fere extremi servandi & notandi pedes, (si modo non breviora & præcisa erunt superiora) quos aut choreos, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii fastidentur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quodsi Antipater ille Sidorius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione & consuetudine adhibita, consequemur?

- 195 Illud autem ne quis admiretur, quoniam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque iudicio; quod ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse
- 196 expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paullum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine & populo, non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur?
- 51 Mirabile est, cum plurimum in facien-
197 do intersit inter doctum & rudem, quam non multum differat in iudicando. Ars enim

cum a natura profecta sit, nisi [natura] moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum sollennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus indicant; maxime autem a Græcia veteri celebrata. Quibus utinam similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus maluissetis! Ve- 198
rum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum & quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus,) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagita-

bant, tendebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur.

52
199
200
201
Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed si habitum orationis etiam, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis ac viribus: & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris infidere quidam venustatis, non fucis illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstra, non solum sibi vitandi aut ferendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & decentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur [ut ii, qui in armorum tractatione versantur]. Formantur autem & verba, & sententiæ pæne innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum & sententiarum hoc inter-

est, quod verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis. In perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentanda omnis ratio, sententiarum atque verborum. Nam & commemoratio una ⁵³ in re permultum movet, & illustris explana- ²⁰² tio, rerumque, quasi gerantur, sub adspectum pæne subjectio: quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe percurfio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa brevitatis, & extenuatio, & huic adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re longa degressio; in qua cum fuerit delectatio, tum 203

reditus ad rem aptus & concinnus esse debe-
 bit: propositioque, quid sis dicturus, & ab
 eo, quod est dictum, sejunctio, & reditus
 ad propositum, & iteratio, & rationis apta
 conclusio; tum augendi minuendive causa,
 veritatis superlatio atque trajectio; & roga-
 tio, atque huic finitima quasi percunctatio,
 expositioque sententiæ suæ; tum illa, quæ
 maxime quasi irrepit in hominum mentes,
 alia dicentis, ac significantis, dissimulatio;
 [quæ est perjucunda, cum in oratione non
 204 contentione, sed sermone tractatur:] deinde
 dubitatio, tum distributio, tum correctio,
 vel ante, vel postquam dixeris, vel cum ali-
 quid a te ipse rejicias: præmunitio est etiam
 ad id, quod aggrediare, & trajectio in alium;
 communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis,
 apud quos dicas, deliberatio; morum ac vi-
 tæ imitatio vel in personis, vel sine illis,
 magnum quoddam ornamentum orationis, &
 aptum ad animos conciliandos vel maxime,
 205 sæpe autem etiam ad commovendos; perso-
 narum ficta inductio, vel gravissimum lumen
 augendi, descriptio, erroris inductio, ad hi-
 laritatem impulsio, ante occupatio; tum duo
 illa, quæ maxime movent, similitudo &
 exemplum, digestio, interpellatio, contentio,

réticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatio, augendi causa; iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa degressio; purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, 54
 est vel ad usum comminatio & quasi petitio, 206
 vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim; leporem alias, & paululum immutatum verbum atque deflexum; & ejusdem verbi crebratum a primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio; & ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & revocatio verbi; & illa, quæ similiter definunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & 207
 conversio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subjecta

ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursus alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & dissipatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & degressio, & circumscrip-
 208 ptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, (vel plura etiam esse possunt,) quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

55 Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed
 209 voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris; usus autem, gravissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.
 210 Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, sunt omnes, si non patefacti, at certe commonstrati loci: nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione,

videamus. quamquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. Nam & causæ capitibus alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis an belli, festinationis an otii. Itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias summissius: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis & naturæ est; scire, quid quandoque deceat, prudentiæ.

Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator esse in numero nullo potest; mediocris, hac instru-

ctus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum videri solet: qui, cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suavissima & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum! Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse ²¹⁴ putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? *Quo me miser conseram? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. an domum? matremne ut miseram lamentantemque videam? & abjectam?* Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui

qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis, histriones, occupaverunt. Ac sine dubio in omni re vincit 57 imitationem veritas: sed ea si satis in actio- 215 ne efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus. verum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pæne obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda. Omnis enim motus 216 animi suum quendam a natura habet vultum, & sonum, & gestum: totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant; acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum; contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso: fractum, scissum; flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similibus generum, 217 quod non arte, ac moderatione tractetur.

Cicero. T. II.

A a

58 Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad va-
riandum colores. Aliud enim vocis genus
iracundia sibi sumat: acutum, incitatum,
crebro incidens;

*Impius hortatur me frater, ut meos malis
miser*

Manderem natos: - - -

& ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,
Segregare abs te ausus:

&

Ecquis hoc animadvertit? vincite . . .

& Atreus fere totus. Aliud miseratio ac
mœror; flexibile, plenum, interruptum, fle-
bili voce;

*Quo nunc me vertam? quod iter incipiam
ingredi?*

Domum paternamne? ane ad Peliae filias?

& illa,

O pater, a patria, o Priami domus!

& quæ sequuntur,

Haec omnia vidi iuflammari,

Priamo vi vitam evitari.

218 Aliud metus; demissum, & hæsitans, & ab-
jectum:

*Multi' modis sum circumventus, morbo, ex-
silio, atque inopia:*

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:

*Alter terribilem minitatur vitae cruciatum
& necem:*

Quae nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,

Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis:

Iterum Thyestes Atreum attractum advenit:

Iterum jam aggreditur me, & quietum excuscat.

Major mihi moles, majus miscendum est malum.

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas; effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum:

Sed mihi cum detulit coronam ob collocandas nuptias,

*Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda doctae & delicate detulit.*

Aliud molestia; sine commiseratione grave quiddam, & uno pressu, ac sono obductum,

*Qua tempestate Paris Helenam inuuptis
junxit nuptiis,*

*Ego tum gravida, expletis jam fere ad pa-
riendum mensibus:*

*Per idem tempus Polydorum Hecuba partu
postremo parit.*

59 Omnes autem hos motus subsequi debet ge-
220° stus, non hic verba exprimens, scenicus, sed
universam rem & sententiam, non demon-
stratione, sed significatione declarans, late-
rum inflexione hac forti ac virili, non ab
scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam
a palæstra. Manus autem minus arguta, di-
gitis subsequens verba, non exprimens: bra-
chiam procerius projectum, quasi quoddam
telum orationis: suppositio pedis in conten-
221 tionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed
in ore sunt omnia. In eo autem ipso domi-
natus est omnis oculorum: quo melius nostri
illi senes, qui personatum, ne Roscium qui-
dem, magnopere laudabant. Animi est enim
omnis actio, & imago animi vultus est, in-
dices oculi. Nam hæc est una pars corporis,
quæ, quot animi motus sunt, tot significa-
tiones & commutationes possit efficere. ne-
que vero est quisquam, qui eadem contuens,

efficiat. Theophrastus quidem, Tauriscum quendam, dixit, actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio. nam oris est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni fetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis a natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, &

eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in
 60 se ipsi indicant. Ad actionis autem usum
 224 atque laudem, maximam sine dubio partem
 vox obtinet: quæ primum est optanda nobis;
 deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De
 quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus,
 quemadmodum voci serviatur; equidem ma-
 gnopere censeo serviendum: sed illud videtur
 ab hujus nostri sermonis officio non abhor-
 rere, quod, ut dixi paullo ante, plurimis
 in rebus quod maxime est utile, id nescio
 quo pacto etiam decet maxime. Nam ad vo-
 cem obtinendam nihil est utilius, quam cre-
 bra mutatio: nihil perniciosius, quam effusa
 225 sine intermissione contentio. Quid? ad au-
 res nostras, & actionis suavitatem, quid est
 vicissitudine, & varietate, & commutatione
 aptius? Itaque idem Gracchus, (quod potes
 audire, Catule, ex Erycino, cliente tuo, lit-
 terato homine, quem servum sibi ille habuit
 ad manum,) cum eburneola solitus est ha-
 bere fistula, qui staret occulte post ipsum,
 cum concionaretur, peritum hominem, qui
 inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut
 remissum excitaret, aut a contentione revoca-
 ret. Audivi mehercule, inquit Catulus, &

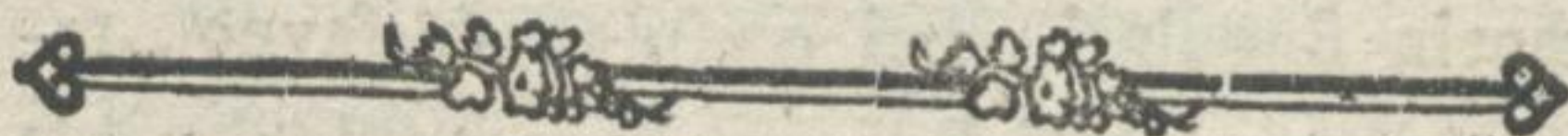
sæpe sum admiratus hominis cum diligen-
 tiam, tum etiam doctrinam & scientiam.
 Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem, 226
 illos viros in eam fraudem in republica esse
 delapsos: quamquam ea tela textitur, & ea
 incitatur in civitate ratio vivendi, ac poste-
 ritati ostenditur, ut eorum civium, quos
 nostri patres non tulerunt, jam similes ha-
 bere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit,
 Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad
 Gracchi fistulam refer; cujus ego nondum
 plane rationem intelligo. In omni voce, in- 61
 quit Crassus, est quoddam medium, sed suum 227
 cuique voci. hinc gradatim ascendere vocem
 utile & suave est. Nam a principio clamare,
 agreste quiddam est, & idem illud ad fir-
 mandam est vocem salutare. Deinde est
 quiddam contentionis extremum, (quod ta-
 men interius est, quam acutissimus clamor,)
 quo te fistula progredi non finet, & tamen
 ab ipsa contentione revocabit. Est item con-
 tra quiddam in remissione gravissimum, quo-
 que tanquam sonorum gradibus descenditur.
 Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis
 cursus, & se tuebitur, & actioni afferet sua-
 vitatem. Sed fistulatores domi relinquetis, 228

senſum hujus conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis.

Edidi, quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coëgerunt. Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo; ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius, affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego vero eſſe jam judico, & tum judicavi, cum, me conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule. nihil enim iſti adoleſcenti neque a natura, neque a doctrina deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati; ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & me-

moria singulari. cui quamquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio; vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

A N N O T A T I O
D E
L I B E L L I S

HOC VOLUMINE CONTENTIS,

EX JO. ALB. FABRICII Bibliotheca Lat.
a JO. AVG. ERNESTI auctius edita,
tom. I, lib. I, c. 8.

Dialogos III de Oratore, ad Q. Fratrem, ipse Cicero laudare non dubitavit: Et est iis nihil excellentius in hoc genere: ad Att. XIII, 19, Et Div. I, 9. Top. 25, 26.

Prima editio facta est in monasterio Sublacensi per Sweinhemium Et Panarz 1466 aut 1467, f. ut docet Mermannus Origg. typogr. p. 246. Secuta est altera Romana 1468, per Ulricum Han, de Vienna. Hanc excepit Waldarferiana an. 1470, quae Et repetita est 1472. Huic proxima esse videtur Mediolanensis 1477, fol. per Lavagniam. nam ea, quae extat f. l. Et a. utrum praecesserit eam, an secuta sit, incertum est. mihi tamen illud placet, sed haec, quae est f. l. Et a. correctior est superio-

ribus, quam & Mediolan. in Operibus 1498 plerumque secuta est. De ea vid. & Maittaire T. IV, P. II, p. 750. Exemplum ejus est in Bibliotheca Lips. Paullina. Porro 1478 editi sunt Venetiis per Andr. Katharensen, quae usus est Pearcius. Cum Omniboni Comm. rursus 1485, fol. Seculo sequente Lucas Robia Flor. 1514, 8. ap. Juntas edidit. Basin fecisse videtur textum Mediolanensem 1498 (in Opp.), quem passim tamen mutavit: sed moderatius Aldo, qui eodem anno hos libros inter ceteros rhetoricos edidit. Separatim etiam edidit Phil. Melanchton Hagenoae 1525, 8. cum notis brevibus, & nescio quis, Lipsiae 1517, f. non certe indoctus vir. Post operae pretium fecit Jac. Ludov. Strebæus, qui hos libros edidit cum docto Commentario Paris. 1540, f. Paucis annis ante 1533 ibidem cum notis ediderat Audomarus Talæus, ut alios obscuros mittamus. Oxonii 1696, 8. edidit hos libros Thom. Cockmannus, additis excerptis lectionum e MSS. edd. & notulis: haud paulo melius Zach. Pearcius, post Episcopus Oxon. 1716 & iterum 1732, 8. emendato e MSS. & edd. vett. duabus textu, & locis difficilioribus explicatis. Nam Jac. Proust editio in usum Delphini Paris. 1687, 4. repetita etiam Oxon.

ea vero nihili est. Praeter Strebaeum etiam alii loca quaedam vel emendare vel explicare instituerunt, ut Marinus Becichemus Scodrensis, cujus castigationes exstant in Corpore Basileensi Commentariorum in Ciceronis libros Rhetoricos: correctiones ipsas fere in margine indicavit Ascensius ed. 1511. Ben. Averanii Diff. in L. I de Or. in Opp. ejus T II multas res illustrant, quarum in iis mentio est: suntque lectu jucundae & utiles. Locum de jocis L. II, 54 separatim illustravit Adr. Turnebus. Libertus ejus M. T. Tiro collegerat libros III jocorum Ciceronis. Is. Voss. de hist. lat. I, 17. Fonsius de Script. Hist. Phil. III, 17. Multos e Plutarcho, Quintiliano, Macrobio aliisque collegit F. Vavassor de dictione ludicra p. 328, s. adde Passeratii praefationem de ridiculis Ciceronis, & A. Schottum in Cicerone vindicato a calumniis c. 5, 6. Exstat horum librorum versio Italica Ludovici Dulcis cum paucis ejus notis, subjectis ad calcem Voluminis, quae lucem vidit Venetiis 1554, 12. Gallica versio Paris. 1673, 8. Anglica auctore G. P. Lond. 1725.

Datum der Entleihung bitte hier einstempeln!

SLUB DRESDEN

3 1904246

Lit. rom. B. 1938

